

Sua Tutņana

1

¹ Inņi sua tutņana mi sua tooroņan pakan ki Dabit lutuunu Salumo ta king kizin Israel na.

Sua tutņana tinņi ka uunu

² Sua tinņi ko ipaute iti pa nņar ambainņana mi ipazal nņar kiti.

Mi ipei nņar kiti pa sua ta izzwe mbulu ambainņana mi mbulu sananņana na.

³ Mi sua tinņi ko iuulu iti be tagabiizi itundu, mi takam mbulu kiti raama nņar.

Naso takam mbulu ambainņana men ta indeeņe pa Anutu mi tomtom matan, mi takam mbulu raraate men pizin tomtom ta boozomen.

⁴ Zin wal tau len nņar biibi som na, sua tinņi ko ipei nņar kizin mi iso zin pa mbulu ambainņana tabe tikam i.

Sua tinņi ko ipaute zin nanņan pa so nņar i tabe tito.

⁵ Mi zin wal ta len nņar biibi na, zin tomini irao tileņ la sua ti. Naso tiseeņge nņar kizin.

Zin wal tau nņar kizin ipet kek na, sua tinņi irao ikam peeze pizin.

⁶ Sua tinņi ko iuulu iti be takam kat nņar pa sua matakinņa: sua tutņan, sua tooroņan, mi sua pambaaranņan kizin wal nņarņan, ramaki sua kizin pakan ta tizzo na.

⁷ Mbulu tau tomototo Yooba mi telenņeņ la kalņaana, ina nņar ambainņana uunu nņonoono.

Tamen wal kankaananan ta tizorzooro na,
matan repilpiili ngar ambainana mi sua
pazaljana.✧

Tagaaba zin wal sananjan pa mbulu kizin pepe

⁸ O lutun, sombe tomom ipazalu, na lej la sua kini.
Mi mbulu ambainana ta nom ipaute u pa na, ta
kembena. Zem pepe. Kiskis mi to.✧

⁹ Pa sua kizin ko iurpe mbulu ku ma ambai pa
Anutu mi tomtom matan,
kembei natabu ma mogar ta iwe aigau piti na.✧

¹⁰ Lutun, sombe wal sananjan tiwatu pa sua kizin
mbuyeenenana be gaaba zin,
na lej zin pepe.✧

¹¹ Wal tana tizzo ta kembei:
“Ai, mar itinan tala ma teke su zaala lwoono mi
tazanjanja.

Beso tomtom tasa ipa pa zaala ma imar, to tupuni
sorok ma imeete.

¹² Ko tapamorsopi, mi tupuni ma imeete,
kembei meetenana ipamorsop tomtom mata
yaryaraanana, mi imeete karau men ma
isula lene naala.

¹³ Naso takam lende koron ambaimbainan
matakinja ta kan kadon bibip i,
mi tadaaba ruumu kiti pa mburu tana ma bok.

¹⁴ Mi nu ta kembena. Sombe gaaba yam, inako
amur ndomom tomini. Pa mburu ta so
takam na, ko tarai ma lende lende.”

✧ **1:7:** Kam 20:20; Mbo 111:10; Tut 9:10 ✧ **1:8:** Tut 6:20, 19:20

✧ **1:9:** Tut 4:9, 19:20 ✧ **1:10:** Tut 16:29

15 O lutuŋ, sombe tikam sua ta kembei pu, na ruutu itum, mi la gaaba zin pepe.

Zaala ta titoto na, nu to zin pa pepe.

16 Pa zin na, karau men mi timaŋgaŋga be tikam zaaba pizin tomtom, mi tipun zin ma timetmeete.

Tiserseere kat pa sanaana kamjana.✧

17 Kwiili ta imbot la mban na, ye tire kek.

Tamen tikam kinkiini pa mban be tikan, tana tila ma kwiili ikam zin.

18 Mi wal sananjan tana ta kembena. Mbulu kizin ta tikewe mi tizaŋzaaŋa zin tomtom, ina kaimer ko imiili pizin mi ikam zaaba pizin ma timetmeete.

Tamen tikilaala som, mi tila men.

19 Nonoŋoŋo kat. Wal boozomen taso tikamam mal-mal be tikem len koron, na zaala kizin ta kembei.

Mbulu kizin tana ko ipasaana mbotjana kizin, mi tisaana ma tila len.✧

Bobi ki ŋgar ambaijana

20 Ngar ambaijana ikewe piti som. Ina kembei moori ta imbotmbot zaala biibi, mi ilala nol uunu tomini mi ipaŋarairai kaljaana.✧

21 Mi sombe zin iwal biibi tilup zin su kar keteene, som zaala kwoono, na ni iboboobo zin ma izzo ta kembei:

22 Niom wal ta leyom ŋgar biibi som na, parei? Leleyom be kombotmbot men ta kembei ma alok?

Niom wal ta kapakurkur ituyom mi kerepilpiili ŋgar ambaijana na, mi niom wal

kankaanaŋoyom ta kapase pa ituyom mi leleyom pa ŋgar ambaiŋana ri sa som na, ŋiizi mi kezem mbulu tiom tana?

23 Nio aŋso aŋpazal yom. Tamen leleyom be kotooro ŋgar tiom som.

Mibe kotooro yom, so aŋswe ŋgar ta imbotmbot la leleŋ i, mi aŋso yom pa.

24 Nio ti, aŋbelmbel sua piom. Tamen niom kitidit kalŋoŋ.

Mi aŋkololo yom be kamar, tamen leleyom be kamar som.

25 Pa ŋgar ambaiŋana ta aŋzzo yom pa i na, leleyom pa som.

Mi aŋtomtoombo be aŋpazal yom na, kelenleŋ la kalŋoŋ som.

26-27 Tana kaimer, sombe pataŋana biibi sa itok yom kembei miiri biibi,

mi ipasaana yom kembei miiri napiu,

mi isalakaala yom, mi ikau yom, mi ikam yom ma kesenene,

na nio tomini ko uteŋ katkat piom, mi aŋseenge piom.✧

28 To niom ko katanroro yo be aŋuulu yom. Tamen nio ko aŋleŋ yom som.

Mi ko kuru yo. Tamen ko karao be kendeene yo na som.✧

29 Pa leleyom pa ŋgar ambaiŋana ri sa som.

Mi leleyom be komoto Yooba mi kelen la kalŋaana som.

✧ 1:26-27: Mbo 2:4+ ✧ 1:28: Mbo 18:41+

³⁰ Indeeje ta aŋzzo yom pa ŋgar ambainjana na, kakan la kalŋoŋ som.

Mi indeeje ta aŋtoombo be aŋpazal yom na, moyom pasom sua tio kembei koronj sorok.

³¹ Tana mbulu bozboozo ta kakamam, ta iŋgi be kakan ka ŋonoono.

Gorgori kurru zaala sananjanana, tana iŋgi be kayamaana kat ka patajanana.✧

³² Pa zin wal ta len ŋgar biibi som, mi tileŋsil sua na, mbulu kizin tana ko ipun zin ma timetmeete.

Mi zin wal kankaananjan ta tipase pa zitun mi tindemeere sorok na, mbulu kizin tana ko ipasaana zin ma tila len.

³³ Tamen zin wal ta so tileŋleŋ la kalŋoŋ, na nio ko aŋporoukaala zin ma timbot ambai.

Irao timoto na som. Pa kosa sa ko irao be ipasaana zin na som.”✧

2

Takam kinkiini pa ŋgar ambainjana

¹ O lutuŋ, kan la sua tio ti.

Re tutu tio ta boozomen kembei koronj ku ŋonoono, mi kiskis ma imbol la lelem.

² Ŋgun taljom pa ŋgar ambainjana, mi ur lelem be kilaala kat ŋgar iŋgoi ta ambai ma ilip.

³ Taŋroro Anutu be ipei ŋgar ku, mi iso u pa ŋgar iŋgoi ta ambai ma ilip.✧

⁴ Kam kinkiini pa ŋgar ambainjana mi rru,

kembe tomto tikelel toono mi tirru silba mi
koron ndabokboknan pakan ta timbotmbot
la toono leleene na.

⁵ Naso mbot mat pa mbulu ki tomototo Yooba mi
telerler la kalnaana.

Mi nu ko ute kat Anutu.✧

⁶ Pa Yooba ta ikamam lende ngar ambainana.

Sua ta iwedet pa kwoono, ta ipeyei ngar kiti, mi
iuluulu iti be tikilaala ngar ingoi ta ambai
ma ilip.

⁷ Zin wal ta mbulu kizin ingeeze men na, ni iuluulu
zin ma uraata kizin iurur nonoono.

Mi zin wal ta tipa pai kizin ma ambai men na, ni
iwe kembei singiao pizin.✧

⁸ Pa ni mataana pizin wal ndeenenan pa pai kizin.
Zin wal ta tiurur lenen pini mi tikiskis mbulu kini
na, ni imborro zin ma timbotmbot ambai.✧

*Ngar ambainana iuluulu iti be tombot molo pa
mbulu sananana*

⁹ Tana kam kinkiini pa ngar ambainana. Naso mbot
mat pa zaala ambaimbainan ta boozomen.

Nu ko kilaala mbulu ta indeene men pa Anutu mi
tomtom matan,
mi kam mbulu raraate men pizin tomtom ta
munnaana men.

¹⁰ Pa ngar ambainana ko izeebu.

Mi sombe kam kat ngar, nako yamaana ambai.

¹¹ Mbulu ki tombot mi takam kat ngar munngu,
inako imboro u ma mbot ambai.

Mi sombe nu rao be kilaala ngar ingoi ta ambai
ma ilip, nako iuulu u be mbotmbot molo pa
koron boozomen tabe ipasaanu i.

12 Ngar ambainɲana ko iuulu u be mbotmbot molo pa zaala ta wal sananɲan titoto na.

Wal tana tipasansaana zin tomtom pa sua kizin pakamkaamɲana.

13 Zin tizem zaala ndeenɲana kek, mi inɲi titoto zaala ki zugut.

14 Zin lelen pa mbulu sananɲana ilip.

Sombe tikam ɲoobo mbulu pa tomtom sa, ina ikam zin ma menmeen zin biibi.

15 Tana zaala ɲonoono, zin tizem kek.

Mi inɲi titoto zaala sananɲana.

16 Ngar ambainɲana ko iuulu u be mbotmbot molo pizin moori zaala lwoono kan.

Zin moori ta kembei kwon imbesmbeeze pizin tomooto bekena tiyaaru zin ma tila kizin.✧

17 Pa zin moori ta kembei tipizil ndemen pa kusin bizin ta mata popoten kana i kek.

Mi sua kizin mbukɲana ta tikam la Anutu mataana na, matan mbelele kek.

18 Zaala ta isula pa Andewa na, kwoono imbot kat ta ndeete uunu kizin.

Tana wal ta so titop la kizin, nako tisula ma tigaaba zin wal meetenɲan ma zinɲan timbotmbot.✧

19 Zin wal ta so tila kizin moori ta kembei, na kizin tasa ko imiili mi ito zaala ki mbotɲana mata yaryaaraɲana mini na som.

Sombe tila, na timbot pataaɲa.

Zaala ru

20 Tana zaala tau wal ambaimbainɲan titoto na, nu tomini motom inɲal be pa pa.

✧ 2:16: Tut 6:24, 7:5 ✧ 2:18: Tut 5:5, 7:27

To zin wal ndeenjan pa mbulu kizin totomen.
Zem pepe.

²¹ Pa zin wal ta len uunu sa isaana som, mi mbulu kizin ingeeze men,
ta tirao be timbotmbot pa toono ta Yooba ikam pa wal kini na.✧

²² Tamen zin wal ta tipizil ndemen pini na, Yooba ko ipuru zin ma tila len pa toono kini, kembei ta tomtom tipuru ro sananjan pa mokleene kizin.

Ni ko iyembut kat zin wal sananjan ma irao timar tigarau toono kini mini som.

3

Tapase pa Yooba men

¹ Lutun, sua ta nio anjam pu na, motom mbelele pepe.

Motom ingalngal tutu tio ta boozomen mi kiskis la lelem.

² Pa ina ko ikamu ma mbot ambai, mi iseenje mbotjana ku ma molo.

³ Mbulu ki tu'urur lelende pa Anutu mi zin tomtom mi tototo sua kiti mbukjana na, zem pepe.

Mbulu ru tana, kiskis la lelem mi zzwe totomen. Pa ina ko iwe kembei aigau ta imbot la ketem na.✧

⁴ Tana kiskis mbulu ru tana. Naso ndeeje kampejana biibi, mi Anutu zinan zin tomtom tire u kembei nu lem ngar ambainana.

✧ **2:21:** Mbo 37:9; Mt 5:5 ✧ **3:3:** Tut 6:21, 7:3

- ⁵ Re: Kokena pase pa itum n̄gar ku.
Ur lelem imap ila ki Yooba, mi pase pini men.
- ⁶ Mi so zaala i ta lelem iur pa be to, na kam n̄gar pa
Yooba mun̄gu, mana kam.
Naso ni ikam peeze piwi mi iso u pa ka zaala.
- ⁷ Re itum kembei nu rao kat pa n̄gar pepe.
Moto Yooba, len̄len̄ la kal̄naana, mi pizil ndemem
pa mbulu sanan̄nan ta boozomen.*
- ⁸ Pa mbulu ta kembei ko iuulu kulim ma imbot
ambai,
mi ikam ma kulim in̄geeze mi nim se pa uraata.
- ⁹ Yooba, ni ikam lem koron̄ boozo kek. Tana pim-
ilmili koron̄ pakan ma ilala kini bekena
pakuri pa.
Koron̄ ku paazan̄an ta boozomen na, motom in̄gal
be pazas mataana kana ma ilala kini.*
- ¹⁰ Naso Anutu ikam ma mokleene ku ipiyooto kini
boozo, mi diditu ku bokbok men.
Mi baen ku ko ipiyotyooto nonon ta sorok som, mi
baen piizina muriini bokbok kat pa yok
baen popon̄ana.
- ¹¹ Lutun̄, sombe Yooba ikam mbulu sa pu bekena
ipazalu pa, na parsiki pepe.
Mi sombe iyaambu, na lelem in̄gis pa pepe.*
- ¹² Pa zin wal ta Yooba leleene pizin na, ni ipazalzal
zin,
kembei ta takamam pa lutundu bizin tau lelende
pizin ilip na.*

N̄gar ambain̄ana iuluulu iti pa zaala matakin̄a

* **3:7:** Tut 28:26; Ro 12:16 * **3:9:** Kam 23:19 * **3:11:** Ibr 12:5-7,10; Tur 3:19 * **3:12:** Tut 13:24

13 Tomtom ta so iru ngar ambaijana ma indeene,
mi ikilaala ngar ingoi ta ambai ma ilip,
nako leleene ambai kat, mi kampejana ki Anutu
imbotmbot se kini.

14 Pa ngar ambaijana ipiyotyoto nonono am-
baimbaijan boozomen piti.

Ilip pa silba ma gol.✧

15 Mi ilip pa pat milmiljan pakan ta ndabokbokjan
kat.

Tana koron boozomen ta nu lelem pa i na, sa irao
kembei ngar ambaijana na som.✧

16 Ngar ambaijana namaana ru iteege koron
boozomen be ikam piti.

Namaana wono irao iseenge swondo ma molo.

Mi namaana nas na, irao ikam lende koron boozo,
mi ikam ma zanda iwe biibi.✧

17 Zin wal ta so titoto zaala ki ngar ambaijana, nako
tiyamaana ambai.

Pa mboti kizin ko ndabok kat.

18 Ngar ambaijana, ina iwe kembei ke ki mbotjana
mata yaryaaranana.

Pa zin wal ta so tikami ma iwe len mi tikiskisi,
nako timbot ambai, mi kampejana ki Anutu
imbotmbot se kizin.✧

19 Mungu kat Yooba ito ngar kini ambaijana, mi iur
toono uunu ma imbol.

Mi ikam kat ngar, mana iur saamba.✧

20 Mungu kat yok ta imbot meleebe na, ise raama
mburaana biibi. Ito ni ngar kini.

✧ **3:14:** Mbo 19:10, 119:72,127; Tut 8:10+ ✧ **3:15:** Mt 13:45

✧ **3:16:** Tut 4:10, 8:18, 9:11, 10:27, 22:4 ✧ **3:18:** Un 2:9; Tut 11:30;

Tur 2:7 ✧ **3:19:** Mbo 136:5

Mi ngar kini, ta izzo i pa mbulu tabe ikam ma yan
 izzu pa gubur tiene, mi tolou iwedet.

21 Lutun, motom ingal be kiskis ngar ambainjana.
 Ngar ta iurur nonono na, zem pepe.

22 Pa ina ko ikamu ma mbot ambai,
 mi ipengeeze mbulu ku, kembei aigau ta imbot la
 ketem na.

23 To pa pai ku ma ambai men.

Pa kosasa ko ipasaanu som, mi irao tutkat kum-
 bum na som.✧

24 Mi sombe su murim be keene, nako moto som.
 Ko keene kat lem.✧

25 Tana patajana biibi tabe ipamurur zin wal
 sananjan mi ipasaana zin i, nu ko irao moto
 na som.✧

26 Pa Yooba ko imbotmbot ziljom uunu mi im-
 borro u.

Tana kilis sa ko irao ikeene kumbum na som.

Sua tutjana pakan

27-28 Sombe patajana indeeje tomtom sa mi nu
 lem uraata be uuli, na titi pepe. Sombe rao
 be uuli, na kam pataaja.

So pini be ila ma gaaga to imiili mini pepe. Sombe
 lem koronj imbot, na kam pini pataaja.✧

29 Tomtom ta so ruumu kini igarau u, na kam ngar
 be pasaani pepe.

Pa ina ni indemeere kembei nu ko kam mbulu
 ambainjana men pini.

30 Mi tomtom ta so ikam noobo mbulu som,
 na manga mi kam sorok sua pini pepe.

✧ 3:23: Mbo 37:24; Tut 4:12 ✧ 3:24: Mbo 4:8, 91:5+; Tut 6:22

✧ 3:25: Mbo 112:7+ ✧ 3:27-28: Ngo 9:36; Ga 6:10; 1Yo 3:17-18

31 Zin wal ta tikamam zaaba pizin tomtom na,
motom berber pa mburu kizin pepe,
mi to zin pa zaala kizin pepe.✧

32 Pa zin wal ta tikamam ŋoobo mbulu na, Yooba
leleene pizin ri sa som kat.

Tamen zin wal ta mbulu kizin iŋgeeze men na,
Yooba igabgaaba zin mi izzwe leleene mi
ŋgar kini pizin.✧

33 Wal sananŋan ziŋan wal kizin na, Yooba kete
malmalŋana kini imbotmbot se kizin.

Mi wal ndeenŋan ziŋan wal kizin na, kampaŋana
kini imbotmbot se kizin.

34 Zin wal ta tipakurkur zitun mi matan pasom
ŋgar ambaiŋana na, Yooba irepilpiili zin.

Mi zin wal ta tikototo zitun na, ni leleene pizin mi
ikampewe zin.✧

35 Zin wal ta len ŋgar ambaiŋana, nako zan iwe
biibi.

Mi wal kankaanaŋan ta tizorzooro, nako kan mian
biibi.

4

Takam kinkiini pa ŋgar ambaiŋana

1 O lutuŋan, tomoyom ta nio i. Kelenj sua tio
tutuŋana ti mi motoyom iŋgalŋgal.

Naso ŋgar tiom ipet mi kikilaala ŋgar iŋgoi ta ambai
ma ilip.✧

2 Ŋgar ambaiŋana ta tipaute yo pa kek, ta iŋgi be
aŋkam piom i.

Tana kezem sua tio ti pepe.

✧ 3:31: Mbo 1:1, 37:1,7; Tut 4:14-15 ✧ 3:32: Mbo 101:4, 25:14

✧ 3:34: 1Pe 5:5+; Yems 4:10 ✧ 4:1: Tut 1:8, 13:1

³ Munḡu ta nio nanḡanḡon mi anḡotmbot tamaru ruumu kini na, nanḡon lutuunu tamen ḡonoono ta nio i.

Tana ni leleene pio ilip.

⁴Indeenḡe mazwaana tana, tamaru ipaute yo ma iso ta kembei:

“Motom inḡal be kiskis sua tio ila lelem, mi toto tutu tio. Naso mbot ambai.

⁵ Kam kinkiini be kam lem ḡgar ambaijana mi kilaala ḡgar inḡoi ta ambai ma ilip.

Mi motom mbelele sua tio pepe, mi paḡoobo pa pepe.

⁶Pizil ndemem pa ḡgar ambaijana pepe.*

⁷ Kam kinkiini pa ḡgar ambaijana. Pa ina ilip pa koronḡ ta boozomen.

Tana ru zaala be kam lem ḡgar ambaijana. Sombe zem koronḡ ku ta boozomen ma ila bekena kam lem ḡgar ambaijana, na ila lak! Nin pepe.✧

⁸ Nu sombe pakur ḡgar ambaijana, nako ḡgar ambaijana ipakuru tomini.

Mi sombe yogege lem ḡgar ambaimbaijan matakinḡa, nako ikam ma zom iwe biibi.

⁹ ḡgar ambaijana ko iwe kembei mogar ndabokjana kat tau imbot la ndomom mi iwe aigau pu.

¹⁰ O lutunḡ, leḡ sua tio ti mi kan la.

Naso mbotmbot su toono ma molo, mi kom ndaama boozo.✧

¹¹ Nio inḡi anḡaute u pa zaala ki ḡgar ambaijana.

* **4:6:** Pa ina ko iuulu be mbotmbot molo pa mbulu sananḡana.

✧ **4:7:** Mt 13:45,46; Tut 23:23 ✧ **4:10:** Tut 3:16+

Anjmuŋmuŋgu pu, mi anzzo u pa zaala ndeenjanana.

12 Zaala tana, ambainjana. Sombe pa pa, na koron sa ko irao ingal kumbum na som.

Mi sombe loondo pa, na kumbum ko irao ikam giris ma mel na som.

13 Sua tutnjana ta anjam pu na, zem pepe.

Motom ingalngal mi kiskis la lelem.

Pa ina ko ikamu ma mbot ambai.

Tombot molo pizin wal sananjan

14-15 Zaala ta zin wal sananjan titoto na, ur kumbum ise ri sa pepe.

Kokena gaaba zin mi to zin pa mbulu kizin.

Tana pizil ndemem pa zaala kizin mi mbotmbot molo pa. Motom ingalngal zaala ambainjana men mi toto.✧

16 Pa wal sananjan ngar kizin ta kembei: Aigule ta boozomen bela tikam mbulu sananjanana sa, tona lelen ambai mi tisu murin ma tikeene kat len.

Mi sombe tipasaana tomtom sa som, na irao tikeenekaala matan na som.

17 Pa mbulu sananjanana ta iwe kan kini. Mi mbulu ki malmal ta iwe kan yok.

Aigule ta boozomen bela tikam, to lelen ambai.

18-19 Tana zin wal sananjan titoto zaala ki zugut biibi.

Mi koron tabe titutkat zin sala ma sursur ma tila kanjurun su na, tikilaala som.

Tamen wal ndeenjan na, zaala kizin toro. Mbotjana kizin kembei zonj mataana ta pok ma ise,

✧ 4:14-15: Mbo 1:1, 17:4-5; Tut 1:15, 3:31

mi iyaara iyaara ma ila irao aigule palakuutu, to
ka azunƙa biibi kat.✧

Matanda ingal itundu

20 O lutun, motom mar mi nƙun talnƙom pa sua ta
anƙzo i.

21 Motom mbelele sua tio pepe.

Kiskis mi ur la lelem.✧

22 Pa zin wal ta so tikam sua tio ti ma iwe len, nako
tindeenje mbotnjana ambainjana.

Mi sua tio ko iuulu zin ma kulin tomimi imbot
ambai.✧

23 Motom ingalnƙal be mboro kat lelem. Ina koron
biibi ta ilip pa koron ta boozomen.

Pa lelende ta ipiyotyooto mbotnjana kiti.✧

24 Mi mboro kat kwom tomimi:

Kokena sua sananƙana, som pakaamƙana sa ipet
pa.✧

25 Motom su pa zaala ndeenenjana men mi toto.

Motom rikrik pepe.✧

26 Motom ingalnƙal kumbum be itoto kat zaala
ndeenenjana.

Naso pa pai ku ma ambai men, mi irao yasipir na
som.✧

27 Kumbum ilalae mi imarmare pepe.

Kokena kam mbulu sananƙana sa.

5

Mbulu ki tuurnol ko ipasaana kat iti

1 O lutun, len la nƙar ambainjana tabe anso u pa i.

✧ **4:18-19:** Mt 5:13; Yo 8:12; Pil 2:15 ✧ **4:21:** Tut 3:21 ✧ **4:22:**
Tut 3:8 ✧ **4:23:** Mt 12:34; Mk 7:20+; Lu 6:45 ✧ **4:24:** Ep 4:29;
Yems 3:6 ✧ **4:25:** Mbo 119:37 ✧ **4:26:** Mbo 119:5; Ibr 12:13

Ngun taljom pio. Pa sua tio ti ko iuulu u be kilaala
mbulu ingoi ta ambai ma ilip.

² Naso kam kat ngar,
mi kwom izzo ngar ambainana men.

³ Kozo re u pizin moori zaala lwoono kan. Pa sua
kizin inamut kat, kembei ta bigil suruunu.
Sua ta iwedet pa kwon na, mbuyeenenana ma
ilip.✧

⁴ Mi nu sombe la ki moori sa ta kembei, na kaimer
mbotjana ku ko isaana ma ipakpak kat.
Ko kembei ta buza mata mbaaru ingalu.

⁵ Nu sombe to zaala kini, nako meete ma la lem.
Pa ni ko iyaaru ma sula lem naala.✧

⁶ Zaala ki mbotjana mata yaryaaranana na, ni
ikamam ngar pa ri sa som kat.
Zaala ta ni itoto, ina ipa ndel pa zaala ndeenenana.
Tamen ni ikilaala som.

⁷ Tana lutunjan, kelej la kaljon.
Kipizil ndemeyom pa sua tio ti pepe.

⁸ Moori ta kembei na, kagarau i pepe.
Kombotmbot molo pini.✧

⁹ Kokena ipasaana zoyom, mi koronj tiom ta
ndaama ndaama mi kembelmbel uraata pa
na, imap pini sorok.

Mi koronj toro tomini. Sombe kusiini ilen, nako
iseeze kat motoyom. Irao imunjai yom ri sa
na som. Som kat!✧

¹⁰ Tana koronj tiom ambaimbainan ta uze tiom
tiene na, ko iwe wal pakan len,
be tikanan ma tiwinin.

✧ 5:3: Mbo 55:21; Tut 2:16+, 6:24 ✧ 5:5: Tut 2:18, 7:27 ✧ 5:8:
2Tim 2:22 ✧ 5:9: Tut 6:34-35

11 Mi niom ko kusu ma kewe koron sorok, mi mete ikam yom ma mburoyom imap mi saana kat.

Mi sombe swoyom igarau, to ko ketwer ma koso ta kembei:

12 “O yae, munju wal pakan titut yo. Mi parei ta anlej la kaljan som?

Indeje ta titoombo be tipazal yo na, anrepilpiili sua kizin.

13 Mi titoombo be tipaute yo na, angun taljon pizin som,

mi anto sua kizin som.

14 Tana inji mbotjana tio isaana kat, mi kon mian biibi ila iwal matan.”☆

Matanda injal itundu kusindi bizin men

15 O lutun, niomru kusim men kaparlup yom mi menmeen yom pa mbulu ki ula.

Pa ina kembei nu winin yok ta itum toujom na.

16 Parei ta nu lelem be la kizin moori pakan ma niomjan kekeene?

Pa ina kembei nu kam yok ta ireere pa yok ku lepeene na, mi lij sorok su zaala lwoono, som kar keteene.

17 Ula ka mbulu, ina koron ki niomru kusim men be menmeen yom pa.

Tana niomjan moori pakan kakam pepe.

18 Bela nu menmeenu pa kusim ta nu nanganjom mi wooli na.

Naso kampejana ki Anutu imbotmbot se ula tiom, mi waem ko ikamu ma lelem ambai kat.

19 Pa ni ko iurur kat leleene pu, mi nu re runguunu mi koronjanjan ta boozomen na, ambai men pa motom.

☆ 5:14: 1Kor 6:18

Zuzuunu ko ikamu ma so tekteege lem.
Tana ni ko ikam kat lelem, mi ɲgar ku imap ma
ilala kini.

²⁰ O lutuɲ, kokena moori toro ikam lelem ma zem
ula ku.

Re: Nu sombe teege tomooto toro kusiini zuzu-
unu, ko ambai? Som.

²¹ Pa mbulu boozomen ta iti tomtom takamam na,
imbot kat mat pa Yooba mataana.

Ni itirtiiri iti pa mbulu kiti ta boozomen.✧

²² Mbulu sananɲana kizin wal sananɲan ta
ikaukau zin.

Mbulu kizin ta irao pa Yooba mataana som na, ina
iwe kembei wooro be tipo zin pa.✧

²³ Tana wal ta kembei ko timeete ma tila len. Paso
tiyaraama zitun som tau.

ɲgar kizin ikankaana kat mi timbelmbel
zoorɲana. Tabe ikam zin ma tipaɲoobo
pa zaala ambairɲana.✧

6

*Tumbuk sua be tokot tomtom toro mbun kini
pepe*

¹ Lutuɲ, sombe waem toro sa ikam mbun, mi tiwi
u be mbuk sua ta kembei: “Sombe ni itunu
irao be ikot som, na nio ko aɲmender pini
mi aɲkot mbun kini.” Na sua mbukɲana ta
kembei, kam pepe.✧

² Pa ina, sua ta ipet pa itum kwom, ta ko iwe
kembei kilis pu be ikeenu.

✧ 5:21: Mbo 11:4, 26:2, 139:23; Ibr 4:13 ✧ 5:22: Mbo 9:16

✧ 5:23: Tut 11:5 ✧ 6:1: Tut 11:15, 17:18, 20:16, 22:26, 27:13

³ Tana mbotmbot pepe! Ru lem zaala sa be tatke itum pa kilis tana. Pa tomtom ta waem tana ikam mbun la kini na, nu mbotmbot la namaana kek.

Tana koto itum, konjuru tomtom tana ma la, mi tanjoro i be mataana mbiriizikaala sua ku mbukjana tana.

Pazonognoogi ma irao ilen la kaljom.

⁴ Keene ma mbot aigule toro pepe.

Manja mi la ta buri be re i!

⁵ Kozo kam kembei nge ta iti la pu, mi ipus ma ila ne,

som kilis ikeeni mi ipurus.

Tamaol pepe

⁶ Nu ta tomtom maoljom na, la ma re moolo mbulu kizin mi kam ngar pa.✧

⁷ Zin len biibi sa be iur zin pa uraata mi ikam peeze pizin na som.

⁸ Tamen mazwaana ta so kini boozo imbotmbot na, tiyyo mi tindoundou lae.

Beso mazwaana ki peteele, to tirao pa kan kini.✧

⁹ Nu tomtom maoljom, niizi na zem keenejana mi manga?

¹⁰⁻¹¹ Parei, nu sombe mbulu ki namanda ikamam uraata som, mi ketende izzu, mi tekenne lende sorok, ina ambai? Na kozo re u. Pa molo som to su ma mbot noobo kat mi ru zolom.

Mbulu ta kembei ko ipamorsopu kembei ta wal kuumbuñan tikamam i. Mi ko iwe kembei

tomtom ta ipasepeelu pa le koronj, mi ini-
imu ma map kat.✠

Wal sananjan ko tindeenje patanjana

12 Wal sananjan ta tipasansaana mboti kizin tom-
tom na, kwon ambai som kat.

13 Mi lelen be tiswe mbulu mi ngar kizin ma ipet
mat na som.

Tana matan ikinmetmeete, mi tiurur naman, mi
tikamam mbulu pakan pa kumbun, bekena
tipatoonjo waen bizin pa so mbulu i tabe
tikam i.✠

14 Lelen na, iurur pa mbulu soroksorok boozomen
ta sananjan i.

Mi tipesese zin tomtom mi tikamam ma nonji im-
botmbot la mazwan.

15 Tamen molo som to patanjana biibi sa ko ipamu-
rur zin, mi ipasaana zin ma tila len.

Mi ko len zaala sa be timbot ambai mini na som.

Mbulu pakan ta Yooba leleene pa ri sa som

16 Mbulu lamata mi ta, ta Yooba leleene pa ri sa
som, mi iurur koi pa.

E-e, anso nonjo. Mbulu lamata mi ru:

17 Mbulu ki tapakur itundu mi matanda pasom zin
tomtom,

mbulu tau kwondo ipakamkaam,✠

mbulu ki namanda iteege sinj pizin wal ta len uunu
sa isaana som,

18 mbulu tau lelende iur pa ngar sananjana,
mbulu tau kumbundu ipawwai iti be takam
mbulu sananjana,

✠ 6:10-11: Tut 24:33+ ✠ 6:13: Mbo 35:19; Tut 10:10 ✠ 6:17:
Mbo 101:5; Tut 16:5

19 mbulu ki topombol sorok sua pakaamņana ila zin bibip matan,
mi mbulu tau tukuru toņmatizij kopon, mi takam ma ņoņi imbotmbot la mazwan.✧

Tuurnol pepe

20 O lutuņ, motom ingalņgal tutu ta boozomen ki tomom mi toto.

Mi ņgar ambaiņana ta nom ikam pu na, zem pepe.

21 Po sua kizin ila ndomom, mi kiskis la ņgar ku.

Pa ina ko ipenņeeze mbulu ku, kembei aigau ta imbot la ketem na.✧

22 Sua kizin irao ikam peeze pu, mi iuulu u be pa pai ku ma ambai men.

Mi keeneņana ku tomini ko ambai. Pa sua kizin ta imborro u.

Mi sombe maņga, na sua kizin ko ipeyei ņgar ambaiņana pu.

23 Tutu kizin ko iwe kembei ta kai pu be iyaara pu mi iso u pa zaala.

Sua ta tikam pu na, ko iurur mat pu.

Mi sua tutņana ta tikam pu bekena tipazalu pa na, ina ko iwe zaala pu be ndeeņe mbotņana ambaiņana.✧

24 Sua kizin ko iuulu u be mbotmbot molo pizin moori zaala lwoono kan.

Kokena timbuulu kwon pu, to tikam lelem.✧

25 ņonoono, zin moori ta kembei na, ruņgun ambaimbaiņan. Tamen motom la pizin pepe.

Mi sombe matan ikinmeete pu, na tikam lelem pepe.✧

✧ **6:19:** Tut 12:17, 14:5 ✧ **6:21:** Tut 1:9, 3:3 ✧ **6:23:** Mbo 19:8, 119:105; 2Pe 1:19 ✧ **6:24:** Tut 2:16, 5:3, 7:5 ✧ **6:25:** Mt 5:28-29

- 26 Zin moori ta zaala lwoono kan na, kan kadon bibip som.
 Mi nu sombe la ki tomtom toro kusiini ma niomru kekeene, nako ka kadoono biibi kat. Pa nu ko meete ma la lem!
- 27 Lak, sombe tomtom sa iur namaana sala you, ko ikani som?
- 28 Mi sombe ipa se you keseene, ko kumbuunu ipokpok som?
- 29 Mi ina raraate men pa tomtom ta so ila ki tomooto toro kusiini na.
 Ni kola ire ka kadoono. Irao tileeli na som.✧
- 30 Sombe tomtom sa peteli ma isaana kat, mi ikam kuumbu pa ka kini,
 nako tomtom tire kembei ambai ri. Paso lelen isaana pini.
- 31 Tamen sombe tindeenji, nako tiur sua pini be ikot koronj ta ni ikem na pa lamata mi ru.
 Ko ikot mi ila ila ma irao ruumu kini leleene ikolkol kat.
- 32 Mi tomtom ta so ila ki tomooto toro kusiini, na ni kankaanaana kat.
 Pa ina, ipasaana itunu.
- 33 Ko tipuni ma runguunu isaana, mi ka mianj biibi kat.
 Mi ka mianj tana ko irao imap na som.
- 34 Pa re. Sombe nu la ki tomooto toro kusiini, nako kam tomooto tana ma mataana mburmbur mi keteene malmal biibi kat.
 Tana ni kola ipokot mbulu ku. Irao imunjai u ri sa na som.
- 35 Sombe toombo sua pini be ngiimi sosor ku, na irao ilenju na som.

✧ 6:29: Ibr 13:4

Sombe kam le koronj zaanañana sa, ina tomimi,
irao iurpe leleene na som.

7

*Tomooto bela tire zin pizin moori zaala lwoono
kan*

¹ O lutunj, motom ingalngal sua tio ti,
mi kiskis tutu tio ta boozomen ma imbol kat la ngar
ku.

² Motom ingalngal tutu tio mi toto. Naso mbotmbot
ambai.

Sua boozomen ta anjam pu na, kozo mboro kat,
kembei ta mborro kat itum motom na.

³ Tana kiskis sua tio ta boozomen ma imbol la ngar
ku totomen,
kembei ta kukuugu imbotmbot la nomom to-
tomen.

⁴ Ur kat lelem pa ngar ambainjana,
kembei ta lelem pa lumri bizin mi tonmatizinj ku.

⁵ Pa sombe kam lem ngar ambainjana, nako iu-
ulu u be mbotmbot molo pizin moori zaala
lwoono kan ta tiwadat zin tomooto na.

Kokena kwon imbuulu u, to sua kizin ikam lelem.✧

⁶⁻⁷ Kembei ta lwoono ta. Nio anjbotmbot ruumu
leleene, mi anjender la miiri kwoono.

Mi motonj la na, anre nanjanj pakan timendernder
ma timbotmbot. Ngar kizin ipet zen.

Mi tomtom kizin ta, ni le ngar somjana.

⁸ Iwwa pa zaala ma ila, mi igarau ruumu ki moori
ta.

⁹ Ila ipet ruumu tana na, zonj isula mi zugut isu.

✧ 7:5: Tut 2:16, 6:24

10 To moori tana izeebi pa mburu kembei ta moori
zaala lwoono kan tiurur na, mi ipañuru i ma
imar.

Imar raama ngar turkenjana ta.

11 Moori tana mbuleene izzu ruumu som.
Gorgori iwwa lene mi ipañarairai kalñaana.✧

12 Mi irru zin tomooto su nol muriini,
mi ikewe su zaala lwoono be izañjaaña zin.

13 Tana ire nanğan tina, to loña men mi isou i, mi
ikan kwoono.

Mi ka mian ri sa som. Iso kat pini ma iso:

14 “Ai, nio ti, munğu añbuk sua pa Anutu be añkam
patoronjana pini.

Mi koozi añkam patoronjana tana, mi buzur ka
lwoono imbotmbot ruumu tio be takan.

15 Tana anyooto pa ruumu ma añmar be añru u tau.
Mi inği añdeenju kek.

16 Leñ. Nio añurpe mbalia tio, mi añwar mburu ta
kan mos ambaimbainjan na ise muriñ.

Mburu tana imbot taa Aikuptu mi imar.

17 Mi añliñ koron pakan ta kuzin ambaimbainjan
na ise ma ambai leen!

18 Tana mar ma ituru tekeene.

Ko menmeen ti mi takamam ma ila irao zon ise!

19 Kam ngar pa kusin pepe. Pa ni imbotmbot
ruumu som. Inğa ila pa lele molo.

Ko loña imar na zeen.

20 Pa ila raama kautu kini ta bok pa pat.

Tana ko imbotmbot ma puulu ilupi, tona imar.”

21 Moori tana ikam mbulu booço pa nanğan tana
bekena iyaaru i. Mi kwoono imbesmbeeze
pini ma tau!

✧ 7:11: Tut 9:13

Tabe ikam leleene, mi ni ito i ma ziru tila.

²² Nanjan tana inamnaama som. Ziru tila pataanja. Ni kembei makau ta iur niini mi tikami ma tila be tipuni ma imeete.

Mi kembei buzur ta ikilaala kilis som mi kumbuunu isula.

²³ Ni ikilaala som. Mbulu ta ikam na, ko ikami ma imeete.

Kaimer peene lutuunu sa ko ingetngeete ise kuliini. Ni ko iwe kembei nge ta ila ma kilis ikami.✧

²⁴ Tana lutunjan, kelej la sua tio ti, mi motoyom ingalgal.

²⁵ Kere yom pizin moori ta kembei: Kokena tikam leleyom ma kezem zaala ambainjana, mi koto zin pa zaala kizin.

²⁶ Pa zin wal ta titop la kizin na, sorok som.

Tikazas wal booze kat ma timetmeete.

²⁷ Zaala biibi ta isula pa naala na, kwoono imbot kat ta ndeete kizin uunu na.

Tana zin wal ta so tito zaala kizin, nako tisula kizin wal meetejan.✧

8

Ngar ambainjana izzo pa itunu mi uraata ta ni ikamam na

¹ Ngar ambainjana, ina kembei moori ambainjana ta imbotmbot, mi ipanarairai kaljaana ma iboboobo iti tomtom be tala kini, bekena ipaute iti pa ngar ingoi ta ambai ma ilip.

² Ni ikewe piti som. Imbotmbot sala lele mbukuunu ta igarau zaala biibi na,

✧ 7:23: Tut 5:4+ ✧ 7:27: Tut 2:18, 9:18; Mt 7:13; 1Kor 6:9-10

mi isu ma imendernder la zaala boogonan tomini.

³ Mi ilala pa zaala kwoono,
mi ipanarairai kalɔaana ma izzo ta kembei:

⁴ “O niom iwal biibi ki toono, nio ingi anɔboboobo
yom be kamar ma kelenɔ sua tio ti.

⁵ Niom wal ta leyom ngar biibi som na, kamar tio.
Naso anɔuulu yom be kakam kat ngar.

Niom wal kankaananɔyom ta kozorzooro na, ka-
mar tio bekena anɔuulu yom ma kikilaala
ngar ingoi ta ambai ma ilip na.

⁶ Kelenɔ sua tio ti. Pa nio lenɔ ngar ambaimbainɔan
boozomen be anɔso yom pa.

Sua ta iwedet pa kwonɔ na, indenɔdeenɔ men.✧

⁷ Sua sananɔjana sa irao ipet pa kwonɔ na som. Som
kat.

Sua tio, ina nɔnoono men.

⁸ Sua boozomen ta iwedet pa kwonɔ na, sa ipanɔoobo
som.

Indenɔdeenɔ men.✧

⁹ Zin wal ta ngar kizin ipet kek na, tikilaala kembei
sua tio ta boozomen izal men.

Zin wal ta lenɔ ngar na, tiute: Sua tio, ina ambai
men.

¹⁰ Kakam ngar pa pat silba pepe. Kakan la sua tio
pazalnɔjana. Pa ina ilip pa pat silba.

Mi ngar ambainɔana tabe anɔso yom pa i, ta kem-
bena. Ilip pa gol ta ambaimbainɔan kat. Tana
kakam ma iwe leyom.✧

¹¹ Pa ngar ambainɔana, ina ilip pa pat milmilɔnan ta
kan kadon bibip i.

✧ **8:6:** Pil 4:8 ✧ **8:8:** Mbo 119:160; Pil 2:15 ✧ **8:10:** Mbo 19:10;
Tut 3:14, 16:16

Koroŋ boozomen ta leleyom pa i, sa irao iuulu yom kembei ŋgar ambaijana na som.”

¹² Ngar ambaijana izzo ta kembei: “Nio aŋbotmbot raama ŋgar ta iurur ŋonoono.

Pa aŋkam kat ŋgar kek. Tana aŋrao be aŋpaute yom pa so mbulu tabe kakam i.

¹³ Tomtom ta so imototo Yooba mi ilenleŋ la kalŋaana, nako iurur koi pa mbulu sananjana.

Mi nio ta kembena. Mbulu ki pakurjana mi repiilinjana, ramaki mbulu sananjan mi sua pakamkaamjan ta boozomen na, leleŋ pa ri sa som kat.

¹⁴ Nio aŋrao be aŋso yom pa ŋgar ambaijana, mi aŋuulu uraata tiom ma iur ŋonoono.

Pa leŋ ŋgar ambaijana mi mburoŋ biibi.✧

¹⁵ Nio aŋuluulu zin king mi wal peeze kan be tikam kat peeze,

mibe tiur tutu ndeeŋeŋan men pizin tomtom.

¹⁶ Nio aŋuluulu zin bibip be timboro kat zin tomtom,

mibe tiurpe patanana kizin ma indeeŋe men.

¹⁷ Zin wal ta so tiurur lelen pio, na nio aŋurur leleŋ pizin.

Mi zin wal ta so tikam kinkiini be tiru yo, nako tindeeŋe yo.✧

¹⁸ Sombe nio aŋbotmbot raama tomtom sa, na ni ko ikam le koroŋ ndabokbokjan boozomen mi zaana iwe biibi.

✧ **8:14:** Ro 16:27 ✧ **8:17:** Yo 14:21-23; Mt 7:7-11; Yems 1:5

Ni ko iute zaala ndeenenana tabe irao kat pa le koronj.

Mi koronj kini ko imbotmbot ambai ma molo.✧

19 Nonoono ambaimbainan ta anpiyotyooto na, ilip pa gol ma silba ta ingeeze kat na.

20 Mi zaala ta antoto, ina ndeenenana.

Zin wal ta so titoto zaala tio, nako tirao be tiurpe patajana kizin tomtom ma indeenje men.

21 Zin wal ta so tiurur lelen pio, na ankamam len koronj boozomen.

Tabe ruumu leleene kizin tau titiurkewe koronj kizin ambaimbainan ilelala pa i na, bokbok.

Ta munju mi imar na, ngar ambainana imbotmbot

22 Indeeje ta matapopo ten na, Yooba iur yo ma anpet munju,

mana imanga pa uraata kini be iur koronj ta boozomen.✧

23 Munju kat, indeenje toono ipet zen na, ni iur yo ma anpet.✧

24-25 Mazwaana ta ni ipiyooto yo na, tai imbotmbot som.

Mi yok lepenlepen ta yok irereere pa i ta kembena. Timbotmbot som.

Mi abal ma dogo ta boozomen tomini, tipet zen.✧

26-27 Indeeje ta Yooba iur toono, su, mi ululu zen na, nio anbotmbot raami.

Mazwaana tana, ni iur saamba, mi iut ma imbot ndel pa yok ta imbot meleebe na.

28-29 Mi iur gubur tiene ma isala kor,

✧ **8:18:** Tut 3:16 ✧ **8:22:** Mbo 104:24 ✧ **8:23:** Yo 1:1, 17:5

✧ **8:24-25:** Mbo 90:2

mi iyaraama yok ta imbot meleebe na, mi iur
mbut pa. Kokena izooro tutu kini mi ilol
toono.

Mi ngar kini iur pa lele tabe toono imbot pa i,
mana iur toono ma ipet, mi ipombol uunu
ma imbol.

³⁰ Indeeje tana, nio anbotmbot ziljaana uunu,
mi ankamam peeze pa uraata ta boozomen
tana. Pa nio nomon mosjon.

Aigule ta boozomen, nio anbotmbot su kereene
uunu na, menmeen yo mi anzenzeenje.

³¹ Pa lelen ambai kat pa toono ramaki ka koron ta
boozomen,
mi menmeen yo pizin tomtom tomini.✧

³² Tana lutunjan, kuur talnojom pio.

Pa zin wal ta so matan ingalgal zaala tio mi
titoto, nako lelen ambai kat mi kampejana
ki Anutu imbotmbot se kizin.

³³ Sua ta ankam piom na, kelenjut pepe.

Kelen la mi koto. Naso kakam leyom ngar am-
bainana.

³⁴ Zin wal tau timbotmbot ruumu tio kwoono
pa aigule ta boozomen mi tinamnaama
bekena anso zin pa ngar ambainana, mi
tilenlen la sua tio na,

zin ko lelen ambai kat mi kampejana ki Anutu
imbotmbot se kizin.✧

³⁵ Pa tomtom ta so indeeje yo, nako ikam
mbotjana ambainana,
mi Yooba leleene pini.✧

✧ **8:31:** Yo 1:1-4; Kol 1:15-20 ✧ **8:34:** Mbo 119:1-2 ✧ **8:35:** Tut
3:16; 1Yo 5:11

³⁶ Tamen tomtom ta so iru yo ma som, ina ni imbel itunu.
Mi wal boozomen ta lelen pio som mi tiurur koi pio, na zin lelen be timeete.

9

Sua toorojana pa bobi ki ngar ambainjana

¹ Ngar ambainjana, ni ipo le ruumu kek, mi isap nasil lamata mi ru ta mosjan na, mi ipamender zin ma tiliu ruumu kini bekena ipengeeze ruumu.✧

² Mi iurpe buzur mi yok baen ambainjana, mi iur se mbalia, mi iparanjan bekena tomtom tikan mi tiwin.

³ Mi ingo zin mbesoono moori kini ma tisala lele mbukuunu ta igarau kar na, bekena tiboboobo la pizin tomtom be timar pa kini kanjana.✧

⁴ Mi zin wal ta ngar kizin ipet zen na, ni izzo pizin ta kembei:
“Ai, niom wal ta leyom ngar biibi som na, niom ta boozomen kamar ruumu tio.

⁵ Pa kini mi yok baen, ta anjurpe ma imap kek. Kamar ma kakan mi kiwin.✧

⁶ Kezem mbulu tiom kankaanajana ma imborene. Naso kombot ambai. Koto zaala ki ngar ambainjana.”

⁷ Zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili ngar ambainjana na, sombe tomtom sa itoombo be ipazal zin, nako tipiri sua sananjan pini.

Mi sombe tayaamba zin wal sananjan, nako tipekel sua sananjana kat piti ma kanda mian![✧]

⁸ Tana zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili ngar ambainjana na, toombo be pazal zin pepe. Kokena tiur koi pu.

Mi tomtom ta le ngar ambainjana, to pazali. Pa ni ko leleene ambai pa sua ku pazaljana mi iur leleene pu.[✧]

⁹ Zin wal ta len ngar ambainjana na, sombe so zin pa sua ambainjana, nako tikam len ngar pakan ma isala ki.

Mi tomtom ndeenjana ta kembena. Sombe paute i, nako iseenge ngar kini.[✧]

¹⁰ Mbulu tau tomototo Yooba mi telenlen la kaljana, ina ngar ambainjana uunu nonono. Pa sombe tuute kat Anutu ta potomjana i, inako tarao be tikilaala kat ngar ingoi ta ambai ma ilip.[✧]

¹¹ Ngar ambainjana ko iseenge swom ma molo. Ko ikam ma kom ndaama boozo, mana meete.[✧]

¹² Tana nu sombe to ngar ambainjana, nako iuulu u ma biibi.

Mi sombe pakurkur itum mi zorzooro, na kozo re u. Pa mbulu ku tana ko ipasaanu.

Sua toorjana pa bobi ki ngar kankaanajana

¹³ Ngar kankaanajana, ina kembei moori ta le ngar somjana, mi irao iyaraama itunu som, mi kaljana izalla sorok.

✧ **9:7:** Tut 23:9; Mt 7:6; 1Pe 4:4 ✧ **9:8:** Mbo 141:5; Tut 10:8, 28:23 ✧ **9:9:** Tut 18:15; Mt 13:12 ✧ **9:10:** Mbo 111:10; Tut 2:4-5
✧ **9:11:** Tut 3:16

- 14 Ikewe piti som. Imbutultul su ruumu kini kwoono bekena iboboobo la pizin tomtom be tila kini.
Mi ilala mbalia kini ta imbotmbot sala lele mbukuunu ta igarau kar na tomini be iboboobo zin tomtom.
- 15 Zin wal ta matan ingalngal zaala ambainjana be titoto na, ni iboboobo la pizin bekena iyaaru zin ma tizem zaala ambainjana.
- 16 Mi zin wal ta ngar kizin ipet zen na, ni izzo pizin ta kembei:
“Ai, niom wal ta leyom ngar biibi som na, niom ta boozomen kamar ruumu tio.
- 17 Pa yok ta so takam kuumbu pa i, ina inamut kat. Mi kini ta so tekewe mi takanan, ina ikamam ngurende.”✧
- 18 Tamen zin wal ta tilen la kaljaana ma tila kini na, tikilaala som.
Zin wal ta so tiwe leembe kini, na kaimer ko timetmeete ma tisula len naala.

10

Sua tutnjana ki King Salumo

- 1 Ingi sua tutnjana mi sua tooronjan pakan ki King Salumo.
- Nanganj sa, sombe le ngar ambainjana, nako ikam ma tamaana lelene ambai.
Mi zin nanganj kankaananjan ta tizorzooro, nako tikam ma nan bizin lelen ipata.✧
- 2 Iti irao takam lende koronj boozomen pa zaala sananjanana. Tamen koronj tana ko irao iuulu kat iti na som.

✧ **9:17:** Tut 20:17 ✧ **10:1:** Tut 15:20, 17:21,25, 29:3

Mi mbulu ndeenenana na, itatkewe iti pa meetenana.✧

³ Wal ndeenenana, Yooba irao izem zin ma tikan peteele na som.

Mi koron ta wal sananjan lelen pa i na, ni ipingisngis pizin.✧

⁴ Sombe namanda ikamam kat uraata som, nako tombot noobo.

Mi sombe namanda ikamam kat uraata, nako lende koron boozo.✧

⁵ Sombe mazwaana ki mai ipet, mi lutundu bizin tikam uraata ma tiyo kanda kini, ina iswe kembei zin len ngar ambainana.

Mi sombe tikenne mi timbombooren, ina tipamian ti.✧

⁶ Wal ndeenenana, kampenana matakiņa imbotmbot se kizin.

Mi wal sananjan na, tizzwe malmal tabe tikam i som. Titurkewe.

⁷ Sombe wal ndeenenana timeete, na tomtom matan lala pa mbulu kizin ambainana mi tipakurkur Anutu pa.

Mi wal sananjan na, zan ko isaana ma isaana kat.✧

⁸ Wal ta len ngar ambainana na, sombe tutut zin, nako tileņ la kalņanda.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro mi kwon perper sorok na, zin ko tisaana ma tila len.✧

⁹ Tomtom ta so ipa pai kini ma ambai men, na kosasa ko irao be ipasaana kati na som.

✧ **10:2:** Tut 11:4 ✧ **10:3:** Mbo 34:9-10, 37:19,25 ✧ **10:4:** Tut 12:24,27, 13:4, 19:15 ✧ **10:5:** Tut 6:8-11 ✧ **10:7:** Mbo 37:9,22,28,38 ✧ **10:8:** Tut 9:8-9

Tamen zin wal ta tipanjobnoobo pa zaala ambainana na, kaimer mbulu kizin ta tikamam ki kejana na, ko imbot kat mat mi tomtom tiute.✧

10 Zin wal ta matan iparkinmeete pizin na, kaimer ko tikam mbulu sa mi tikam patanana piti.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro mi kwon perper sorok na, zin ko tisaana ma tila len.

11 Sua kizin wal ndeenenan, ina kembei yok lepene. Pa iuluulu zin tomtom be timbot ambai.

Mi zin wal sanananan na, tizzwe malmal tabe tikam i som. Titurkewe.✧

12 Mbulu ki tuurur koi, ina ikamam ma noji imbotmbot la mazwanda.

Mi sombe tuurur lelende pizin tomtom, nako matanda mbiriizikaala sanaana kizin, mi takam ngar pa mini som.✧

13 Zin wal tau tikilaala ngar ingoi ta ambai ma ilip na, kwon ipiyotyotoo ngar ambainana men.

Mi zin wal ta len ngar somnan na, teene ko ikan zin!✧

14 Zin wal ta len ngar ambainana na, gorgori tirru ngar pakan be isala ki.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, molo som to sua sanananana ta iwedet pa kwon na, ko ipasaana zin.

15 Zin wal ta len koron boozo na, tipase pa pat ma koron kizin be iporoukaala zin pa patanana.

✧ **10:9:** Mbo 23:4; Lu 8:17; 1Tim 5:24-25 ✧ **10:11:** Mbo 37:30

✧ **10:12:** Tut 17:9; 1Kor 13:4-7; 1Pe 4:8; Yems 5:20 ✧ **10:13:** Tut 19:29

Mi zin wal sorrokjan ta len koronj som mi timbot
ņoobo na, patajana kizin tana ko ipun zin
ma tisaana kat.

16 Kadoono ta wal ndeenjan tikamam pa uraata
kizin, ina iuluulu zin be tikam mbotjana
ambajana.

Mi kadoono ta wal sananjan tikamam pa uraata
kizin, ina tiwirri sorok pa koronj sananjan
men.

17 Tomtom ta so ilenlej la sua pazaljana, na im-
botmbot la zaala ki mbotjana ambajana
kek.

Mi zin wal tau tilejtut sua pazaljana, nako tiyaaru
zin tomtom pakan ma tipaņoobo pa zaala
ambajana.✧

18 Tomtom ta so iurur koi pu mi ikiskis la leleene,
nako kwoono ipakamkaam.

Mi tomtom ta so ilenj sua ŋgaljana sa mi ila
ma izzo pizin wal pakan, na ni tomtom
kankaanajana.

19 Sombe nu kwom suaņom, na re u. Pa nu kola
kam sanaana. Irao kam som na som.

Mi tomtom ta so imborro kat kwoono, na ni tom-
tom ŋgarjana.✧

20 Sua ta iwedet pa wal ndeenjan kwon, ina
kembei pat silba ta tomtom lelen pa ilip.

Tamen ŋgar ta imbotmbot la wal sananjan lelen,
ina ŋono somjana.

21 Sua ta iwedet pa wal ndeenjan kwon, ina iulu-
ulu tomtom boozomen be timbot ambai.

✧ **10:17:** Tut 13:1,18 ✧ **10:19:** Mt 12:36,37; Yems 1:19, 3:2-10

Mi wal kankaanajan ta tizorzooro na, tikam kat ngar som. Tana kaimer ko timetmeete ma tila len.

22 Kampejana ki Yooba, ta ikamam lende koron boozomen.

Mi koron ta so ni ikam piti, nako ka patanana sa som.✧

23 Wal kankaanajan ta tizorzooro na, sombe lelen iurur pa mbulu sananjan sa, to ikam zin ma lelen ambai mi menmeen zin.

Mi tomtom ta so ngar kini ipet kek, na ngar ambainana ta ikami ma leleene ambai.✧

24 Koron ta wal sananjan timototo, ta ko ipet pizin. Mi koron ta wal ndeejan lelen pa na, Yooba ko ikam pizin.✧

25 Patanana biibi ko ipambiriizi zin wal sananjan. Tamen wal ndeejan ko timendernder mboljana ma alok.✧

26 Zin wal ta so tingo tomtom maoljana ma ila be ikam uraata, nako lelen ambai som.

Ko kembei koron ta ikam ma zojon imenel, mi you ka koi ila matan.

27 Sombe tomtoto Yooba mi telenlej la kaljana, nako iseenge swondo ma molo.

Tamen ni iyembutmbut wal sananjan swon beken a timeete ma tila len karau men.✧

28 Koron ambaimbainan ta wal ndeejan tiurur matan pa na, zin kola tire mi menmeen zin pa.

Mi wal sananjan na som. Koron ta tiurur matan pa na, zin ko tirao be tire na som.✧

✧ **10:22:** Mbo 128:2 ✧ **10:23:** Tut 15:21 ✧ **10:24:** Mbo 37:4; Mt 5:6; 1Yo 5:14-15 ✧ **10:25:** Mbo 37:35-36; Mt 7:24-27; 2Tim 2:19

✧ **10:27:** Tut 3:16+; Mbo 55:23 ✧ **10:28:** Mbo 112:10; Tut 11:7

29 Yooba, ni iwe kembei siiri mboljana pizin wal ndeenjan be tike lela.

Tamen ipasansaana zin wal sananjan.

30 Wal ndeenjan, zin kembei ke mboljana ta irao be imuzu na som.

Mi wal sananjan na, zin ko tirao be timbot pa toono ta Yooba ikam pa wal kini na som. Ni ko iziiri zin ma tila len.✧

31 Wal ndeenjan na, kwon ipiyotyooto ngar ambainana men.

Mi zin wal ta kwon ipiyotyooto sua sananjana na, Yooba ko ipasaana zin ma tila len bekenan ipumun kwon.✧

32 Wal ndeenjan matan ingalngal be tiso sua ambainana men.

Mi wal sananjan na, sua soroksorok men ta iwedet pa kwon.

11

1 Mbulu ki tapakaam zin tomtom mi tawatke lende koron kizin na, Yooba leleene pa ri sa som.

Tana iti sombe takam ngomo pa koron sa, na tere be tuur kadoono ma irao kat pa ka kin. Pa Yooba leleene pa mbulu ta kembei. Kokena tasala mete.✧

2 Tomtom ta so ipakurkuri ma iso ni irao, na kaimer ko ka mian.

Mi tomtom ta so ikototo itunu, nako ikam le ngar ambainana.✧

✧ **10:30:** Mbo 37:28+, 112:6, 125:1; Tut 2:22, 14:11 ✧ **10:31:** Mbo 37:30, 52:3-5 ✧ **11:1:** Tut 20:10 ✧ **11:2:** Tut 16:18, 18:12

³ Zin wal ta lelen ɲgeezenan na, lelen be tipa pai kizin ma ambai men. Mi ɲgar tana ta ikamam peeze pizin.

Tamen zin wal ta so tisu mini mi tiur koi pa zitun wal kizin na, mbulu kizin pakaamɲana ko ipasaana zin.

⁴ Anutu isombe iswe kete malmalɲana kini ma ipet kat mat, na koron boozomen ta wal sananɲan tindoundou na, ko irao iuulu zin ri sa som.

Tamen mbulu ndeenɲana, ina ikamkewe iti pa meetɲana.✧

⁵ Zin wal ta len uunu sa isaana som na, mbulu kizin ndeenɲana ta iurpewe zaala pizin.

Mi zin wal sananɲan na, mbulu kizin sananɲana ta ipasansaana zin.

⁶ Zin wal ta lelen ɲgeezenan na, mbulu kizin ndeenɲana itatkewe zin pa pataɲana kizin.

Tamen zin wal pakamkaamɲan ta so tisu mini mi tiur koi pa zitun wal kizin na, koron ta zin lelen pa i ko iwe kembei kilis pizin mi ikeene zin.✧

⁷ Wal sananɲan tipase pa zitun mburan, mi tiso ko tikam len koron boozo.

Tamen sombe timeete, na tisula len naala raama ɲgar kizin tana. Tabe koron ta tiurur matan pa i, na tire ka ɲonoono som.✧

⁸ Pataɲana tabe ikam zin wal ndeenɲan na, Anutu ipiɲgisɲgis ma ila ize kizin wal sananɲan.

✧ **11:4:** Tut 10:2 ✧ **11:6:** Tut 5:22, 12:13, 13:6 ✧ **11:7:** Tut 10:28

9 Tomtom ta so ikamam ngar pa Anutu som, na kwoono ko ipasansaana waene bizin.

Mi wal ndeenjan na, ngar kizin izzo zin pa zaala tabe tiko pa patanja kizin.

10 Sombe wal ndeenjan timbot ambai, na kar kan ko menmeen zin.

Mi sombe zin wal sananja tisaana ma tila len, ina tomini ikam zin tomtom ma lelen ambai.

11 Kampejana ta imbotmbot se kizin wal ngeezenan na, ikamam ma kar niini ise.

Mi sua ta iwedet pa wal sananja kwon, ta ipasansaana kar.

12 Zin wal ta len ngar somjan na, kwon pasomsom waen bizin pakan.

Mi tomtom ta so ikam kat ngar, nako imborro kat kwoono.

13 Zin wal ta tininin kao na, tilala ma tizzwe sua turkenjana kizin tomtom.

Mi tomtom nonoona na, ni irao iswe sua turkenjana ki waene bizin pakan na som. Tana iti irao tendemeeri.✧

14 Sombe zin bibip ki lele sa tikamam kat peeze som, nako lele tana isaana.

Mi sombe wal boozomen tiuluulu zin bibip tana pa ngar, nako lele tana imbot ambai.✧

15 Tomtom ta so imbuk sua be imender pa tomtom toro mi ikot mbun kini, nako indeenje patanja.

Tana nu sombe lelem be mbot ambai, na mbuk sua ta kembei pepe!✧

✧ **11:13:** Tut 20:19, 25:9 ✧ **11:14:** Tut 15:22, 20:18 ✧ **11:15:** Tut 6:1+, 17:18, 20:16

16 Moori sa, sombe mbulu kini irao pa tomtom lelen, nako ikam zaana biibi.

Mi zin wal ta tikamam zaaba pizin tomtom na, tikamam len pat men. Koron toro sa som.

17 Tomtom ta so iurur leleene pa wal kini mi ikampewe zin, na iuluulu itunu.

Mi tomtom ta so imuɽaiɽai zin tomtom som, ina ni ipasansaana itunu.✧

18 Kadoono ta wal sananɽan tikamam pa uraata kizin, ina ɽono somɽana.

Mi tomtom ta so iwaswaaza mbulu ndeenɽana, na kadoono tabe ikam i, ina koron ɽonoono.✧

19 Tomtom ta so ikam kinkiini be ito mbulu ndeenɽana, nako ikam mbotɽana ambaiɽana.

Mi zin wal ta tirru zaala pa mbulu sananɽana, nako timetmeete ma tila len.

20 Zin wal ta tikamam ɽgar sananɽana na, Yooba leleene pizin ri sa som kat.

Mi zin wal ta tipa pai kizin ma ambai men na, ni leleene pizin ilip.✧

21 Lelem iwe ru pepe. Wal sananɽan na, Anutu irao ileele zin na som. Zin kola tire kadoono pa mbulu kizin.

Mi wal ndeenɽan ziɽan popoɽan kizin na, zin len uunu sa isaana som. Tana pataɽana sa ko irao ikam zin na som.

✧ 11:17: Mt 5:7 ✧ 11:18: Tut 22:8-9; Ga 6:8-9; Yems 3:18

✧ 11:20: Mbo 15:1-2, 101:4, 119:1; Tut 12:22

22 Moori ta so runguunu ambai, mi tamen ipizil ndemeene pa mbulu ambaijana, ina kembei aigau ta izuk koron buzaanajana.

23 Wal ndeenjan lenen pa koron ambaimbaijan men. Tana kaimer zin ko tindeenje kampejana ambaijana.

Mi wal sananjan na, tiurur matan pa koron sananjan men. Tana kaimer Anutu kete malmaljana kini ko ikam kat zin.✧

Matanda kon pepe

24 Tomtom ta, ni mata mererejana mi irairai koron boozo pizin tomtom. Tamen koron ta imilmiili pini na, boozo ma ilip.

Mi tomtom toro, ni mata konjana, mi ikiskis koron kini ta boozomen. Tamen molo som na, koron kini tana imbiriizi, mi isu ma imbot noobo.✧

25 Tomtom rairainjana ko ikam mboti ambaijana. Pa tomtom ta so ise yok mi ikam pizin wal pakan, na itunu ko iwin kana tomini.✧

26 Tomtom ta so iruutu kini kini pa mazwaana ki peteele, nako tipiri sua sananjana pini.

Mi tomtom ta so iyok pizin tomtom be tingiimi kini kini na, kampejana tabe imbotmbot se kini i ko ikam ma zaana iwe biibi.✧

27 Zin wal ta tikamam kinkiini pa koron ambaimbaijan, nako tindeenje kampejana biibi.

Mi sombe ngar kiti ilala pa koron sananjan men, na mbulu sananjana ko ipet piti.✧

✧ **11:23:** Ro 2:8-9 ✧ **11:24:** Mbo 112:9; Tut 22:9; 2Kor 9:6-9

✧ **11:25:** Lu 6:38 ✧ **11:26:** Un 41:53-57 ✧ **11:27:** Mbo 7:15-16;

Mt 7:12

28 Tomtom ta le koron boozo mi ipase pa, na mbotjana kini ko isaana.

Mi wal ndeenjan na, zin kembei ke ka saluundu ta indom ma ise i.✧

29 Tomtom ta so ikamam patanjana pa wal kini, nako irao ikam le matamur sa na som.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, zin ko tiwe mbesoonjo sorok pizin wal ta len ngar ambainana na.

30 Wal ndeenjan tiuluulu zin tomtom be timbot ambai, kembei ke ta ipiyotyoto nonoono ambaimbainan.

Mi zin wal ta tikamam zaaba pizin tomtom na, tipunun zin tomtom ma timetmeete.

31 Iti tuute: Indeeje ta wal ndeenjan timbotmbot men su toono na, tikamam len kadoono ambainana pa mbulu kizin.

Kenako toso parei pizin wal sananjan mi zin wal ta tikamam ngar pa Anutu som na? Zin tomini ko tire kat kadoono pa mbulu kizin.✧

12

1 Iti sombe lelende be tomtom tipazal ti, ina iswe kembei lelende pa ngar ambainana.

Mi tomtom ta so leleene ingis pa sua pazaljana, na ni italli kembei ta wok!✧

2 Tomtom ambainana na, Yooba leleene pini mi ikampewe i.

Mi zin wal ta tirru zaala be tikam mbulu sananjan na, Yooba iurur kadoono pizin.

✧ **11:28:** Mbo 1:3, 49:6-8; Mk 10:25; 1Tim 6:17 ✧ **11:31:** Mbo 11:5-7, 73:17-19; 1Pe 4:17-18 ✧ **12:1:** Tut 13:1,18, 15:5

3 Tomtom sa irao imbol se mbulu sananḡana na som.

Mi wal ndeeḡḡan na, zin kembei ke ta uraana isula kat toono. Irao timuzu na som.✧

4 Moori ta so ikamam kat uraata ma mbulu, na iwe kembei mogar pa kusiini. Pa ikamam ma kusiini niini izze.

Mi moori ta so mbulu kini ipamianḡ kusiini, ina ni kembei motmooto ta itoutou kusiini tiroono.✧

5 Wal ndeeḡḡan na, lelen iurur pa koronḡ ambaim-bainḡan men.

Mi wal sananḡan na, sombe tikamam peeze piti, nako tipasaana iti. Tana irao tendemeere ḡgar kizin na som.

6 Sua kizin wal sananḡan iwe kembei kilis be ikeene zin tomtom mi ipasaana zin.

Mi wal ndeeḡḡan na, sua kizin itatkewe zin pa pataḡana kizin.

7 Wal sananḡan, sombe koronḡ sa ipasaana zin, nako irao timanḡa mini na som.

Mi wal ndeeḡḡan zinḡan wal kizin na, zin ko timender mbolḡana ma timbotmbot.✧

8 Tomtom ta so ikamam kat ḡgar mi uraata kini ilonloondo ambai men, nako tipakuri.

Mi zin wal ta tikamam ḡgar sananḡana na, tomtom tirepilpiili zin.

9 Wal sorrokḡan ru, ta len pat riḡa be iuulu zin. Ta na, ikam ḡgar pa mboti kini, tana inḡiimi le mbesoonḡ be imbeeze pini.

✧ 12:3: Tut 10:25,30 ✧ 12:4: Tut 14:1, 31:10+ ✧ 12:7: Tut 14:11

Mi toro na, iwirri sorok pat kini bekena ikam tomtom lelen mi tipakuri. Tabe kaimer isu ma imbot ŋoobo.

Asiŋ ilip?

¹⁰ Tomtom ndeenjanana, ni leleene izanzaana pizin mbili kini mi imbesmbeeze pizin.

Mi wal sananjan na, tiute mbulu ki muŋainjana ri sa som. Tanata tiseeze tomto matan.

¹¹ Tomtom ta so ikamam kat uraata pa mokleene kini, nako ka kini boozo.

Mi zin wal ta gorgori tirru zaala pa koron ta ŋonon somjan i, na zin len ŋgar sa som.✧

¹² Wal sananjan sombe tiur kilis kizin sananjanana sa be ikam zin tomtom, ina ikam zin ma lelen ambai kat.

Mi tomtom ndeenjanana, ni kembei ke ta uraana isula kat toono mi indom ma iwe biibi.

¹³ Sua ta wal sananjan tizorzooro pa i, ko iwe kembei ta kilis pizin.

Mi wal ndeenjan na, zin len zaala be tiko pa patanana kizin.✧

¹⁴ Sombe sua ambainana men iwedet pa kwondo, inako ikam ti ma tombot ambai.

Mi sombe namanda ikamam kat uraata, inako tere lende kadoono ambainana.

¹⁵ Wal kankaananan ta tizorzooro na, lelen be tileŋ la tomtom toro kaljanana som. Pa tinde-meere sorok ma tiso titoto kat zaala ambainana.

Mi tomtom ta le ŋgar ambainana na, ni ileŋleŋ la sua tutjana ta tomtom tikamam pini na.

✧ **12:11:** Tut 28:19 ✧ **12:13:** Mbo 7:15+, 9:17; 2Pe 2:9

16 Wal kankaananan ta tizorzooro na, sombe wal pakan tikam mbulu sa pizin, na karau men mi keten malmal.

Mi tomtom ta le ngar na, sombe wal pakan tipiri sua sanannana pini, na irao niini puliizi pa na som.

17 Zin wal ta titoto mbulu nonono men, sombe tipombol tomtom toro sua kini, na irao tendemeere sua kizin. Pa ina sua nonono.

Mi sombe wal pakamkaamnan tipombol tomtom toro sua kini, na irao tendemeere sua kizin na som. Pa ina sua pakaamnana.

18 Sua ta so takam ngar pa som mi tipiri sorok, ina irao ipasaana tomtom lenen ma kembei ta izi ingal zin.

Mi sua ta iwedet pa wal ngarnan kwon, ina iurpewe tomtom lenen.

19 Zin wal ta kwon ipiyotyooto sua nonono men, inako timbotmbot ma alok.

Mi zin wal ta kwon ipiyotyooto sua pakaamnana, inako timbot rimen mi timap.

20 Zin wal ta lenen iurur be tikam mbulu sanannana na, ngar kizin bok pa pakaamnana.

Mi zin wal ta tirru zaala be tilup zin tomtom mibe tikam zin ma timbot ambai, inako lenen ambai kat.☆

21 Tomtom ndeenenana na, koron sa irao ipasaana kati na som.

Mi wal sanannan na, patanana ilolol zin.☆

22 Zin wal ta kwon ipiyotyooto sua pakaamnana na, Yooba lelene pizin ri sa som kat.

Mi zin wal ta tizzo sua ŋonoono men mi titoto sua kizin mbukjana na, ni leleene pizin ilip.✧

23 Wal ta len ŋgar ambaijana na, sombe lelen iurur pa ŋgar sa, na irao tiso sorok pizin tomtom na som. Pa ŋgar kizin tana ko iur ŋonoono kek?

Mi wal kankaanjan ta tizorzooro na, keten pit-pit mi loŋa tizzwe ŋgar kizin tallijana pizin tomtom.✧

24 Tomtom ki uraata, nako iwe biibi mi ikam peeze.

Mi tomtom maoljana, nako isu ma iwe mbesoono sorok.✧

25 Sombe lelede ipata kat, ina ipun ti ma mburanda imap.

Mi sombe tomtom tikam sua ambaijana piti, nako ikam ma lelede ambai mini.✧

26 Tomtom ndeenjana, ni itiiri kat zin tomtom munŋu, mana ikam zin ma tiwe toroono bizin.

Mi mbulu ta wal sananjan titoto, ina iyaryaaru zin be tizem zaala ambaijana.✧

27 Wal maoljan na, tirao be tiru kan buzur sa som. Mi tomtom ki uraata, nako le koron boozo. Tabe ikami ma leleene ambai.

28 Zaala ndeenjana, ina zaala ki mbotjana ambaijana.

Sombe tototo zaala tana, na irao temeete ma tala lende na som.

✧ 12:22: Tut 6:16+, 11:20 ✧ 12:23: Tut 10:14, 13:16 ✧ 12:24: Tut 10:4, 13:4, 19:15 ✧ 12:25: Mbo 94:19 ✧ 12:26: Tut 18:24

13

¹ Pikin ta le ngar ambaiɓana, nako ilen la sua tutɓana ki tamaana.

Mi zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili ngar ambaiɓana na, sombe tayaamba zin, na irao tilen la kalɓanda na som.

² Sombe sua ambaiɓana men iwedet pa kwondo, ina irao iwe zaala piti be takam lende koron ambaimbaiɓan.

Mi zin wal pakamkaamɓan tau tisu mini mi tiur koi pa zitun wal kizin na, lelen ilip be tikam zaaba pizin tomtom.

³ Tomtom ta so mataana ingalɓgal itunu mi imborro kat kwoono, nako imbot ambai.

Mi tomtom ta so ikam kat ngar som mi iwirri sorok sua, ina ni ipasaana itunu.✧

⁴ Tomtom beleegenana, ni leleene pa koron boozo. Mi irao ikam na som.

Mi wal uraatanan na, koron boozomen ta lelen pa i, nako tikam ma tirao pa kat.✧

⁵ Tomtom ndeenenana, ni iurur koi pa mbulu pakaamɓana.

Mi wal sananɓan na, mbulu buzaananana mi mbulu pamianɓana ta igabgaaba zin ma zinan tiwwa.

⁶ Tomtom ta ikamam kat mbulu na, mbulu kini ndeenenana ko iporoukalkaali ma imbotm-bot ambai.

Mi zin wal ta mbulu kizin irao som na, mbulu kizin sananɓana ko ipasaana zin ma tisaana kat.

✧ **13:3:** Mbo 12:2, 34:13; Tut 21:23 ✧ **13:4:** Tut 10:4, 12:24,27, 19:15, 21:25

- 7 Tomtom ta, iti tere i na, toso ni le koronɽana. Mi som. Ni le koronɽ sa som.
 Mi tomtom toro, tere i na, toso ni sorokɽana. Mi som. Ni le koronɽ boozo.✧
- 8 Zin mbio uunu, sombe kan koi sa ipamoto zin mi iboobo pa le pat, na tirao be tinɽiimi i, mi ni izem zin ma timbot.
 Mi wal sorrokɽan na, pataɽana ta kembei iwedet pizin som. Pa tomtom tiute: Zin len koronɽ sa som.
- 9 Wal ndeenɽan tikamam mbotɽana ambainɽana mi tiurur mat pizin tomtom.
 Mi wal sananɽan na, mbotɽana kizin kembei kai ta molo som mi imeete.✧
- 10 Mbulu ki tapakurkur itundu, ina ipiyotyooto ɽonɽi boozo.
 Mi zin wal ta tilenɽen la sua na, ɽgar ambainɽana imbotmbot la lenen.
- 11 Pat ta ka usomɽana mi ipet sorok, nako imap karau men mi ka ɽonoono sa som.
 Mi tomtom ta so ikamam uraata mi iurur pat kini ilalae, na pat tana ko ipet ma iwe biibi.
- 12 Sombe tanamnaama koronɽ sa mi ipet karau som, inako ikam ma lelende isaana.
 Mi talala ma sombe takam koronɽ tana, inako ikam ma menmeen ti, mi tayamaana kembei mbotɽana kiti ambai.
- 13 Zin wal ta tirepilpiili sua ki Anutu kembei koronɽ sorok, nako tire kadoono pa mbulu kizin tana.

✧ **13:7:** Tur 3:17; 2Kor 6:10 ✧ **13:9:** Tut 20:20, 24:20; Mt 5:14; Pil 2:15

Mi tomtom ta so ileŋleŋ la tutu ki Anutu mi imoto kana, nako ikam le kadoono ambaiɽana.✧

14 Zin wal ta len ŋgar ambaiɽana na, sua kizin kembei yok bukbukɽana ta ipiyotyooto mbotɽana ambaiɽana piti.

Pa ipingisŋgis kumbundu pa kilis tabe ikam ti ma temeete i.✧

15 Ŋgar ambaiɽana ta iurur ŋonoono, ina ikam ma tomtom lenen piti.

Mi zin wal pakaamɽan ta tisu mini mi tiur koi pa zitun wal kizin na, zaala kizin ko ipata.

16 Zin wal ta len ŋgar ambaiɽana na, timbot mi titiiri uraata ka zaala muŋgu, mana tikam.

Mi wal kankaanaɽan ta tizorzooro na, tipamal-maala ŋgar kizin talliɽana ila iwal biibi matan.

17 Sombe toŋgo tomtom sananɽana sa pa uraata, inako ikam pataɽana piti.

Mi sombe ŋgoɽana kiti ila ma iso kat sua kiti, ina irao iurpe pataɽana kiti.✧

18 Tomtom ta so ileŋsil sua tutɽana, na kaimer ko imbot ŋoobo mi ka mianɽ biibi.

Mi tomtom ta so ileŋleŋ la sua pazalɽana, na kaimer zaana ko iwe biibi.✧

19 Sombe tanamnaama koronɽ sa ma molo mana takam, inako ikam ti ma lelende ambai kat mi toso: “Aa buri!”

Mi wal kankaanaɽan ta tizorzooro na, lenen be tipizil ndemen pa mbulu kizin sananɽana ri sã som.

✧ **13:13:** Tut 16:20; Yo 12:48 ✧ **13:14:** Tut 10:11, 14:27, 18:4

✧ **13:17:** Tut 10:26, 25:13 ✧ **13:18:** Tut 10:17

20 Tomtom ta so igabgaaba wal ngarjan, nako iwe tomtom ngarjana.

Mi tomtom ta so igabgaaba wal kankaanajan ta tizorzooro na, ni ko indeene patajana.*

21 Zin wal ta mbulu kizin irao pa Anutu mataana som na, patajana indeene zin.

Mi wal ndeenjan na, mbotjana ambainana ta iwe len kadoono.

22 Mazwaana ta so tomtom ambainana imbotm-bot toono na, ni ikamam le koron boozo. Tana kaimer sombe imeete, na lutuunu ma tumbuunu bizin ko tikam len matamur ambainana.

Mi zin wal ta mbulu kizin irao pa Anutu mataana som na, koron boozomen ta tindoundou na, kaimer ko iwe wal ndeenjan len.

23 Nonono, mokleene kizin wal sorrokjan ipiyotyooto kini boozo.

Tamen tomtom tipakamkaam zin mi tikamam noobo mbulu pizin, tabe kan kini irao som.

24 Tomtom ta so lutuunu ikamam noobo mbulu mi ni ibalisi som, na iurur kat lelene pa lutuunu som.

Mi tomtom ta so iurur kat lelene pa lutuunu, nako karau men mi ipazali mi iurpe mbulu kini.*

25 Wal ndeenjan tikanan kini ma kopon bok.

Mi wal sananjan na, petetel zin ma kopon golok kat.*

* 13:20: Tut 1:10, 2:20, 12:26 * 13:24: Tut 3:12, 19:18, 22:15, 23:13, 29:15; Ep 6:4; Ibr 12:7 * 13:25: Tut 10:3

14

¹ Zin moori ta len n̄gar ambaijana na, tikamam uraata be tiurpe ruumu kizin mi mboti ki wal kizin.

Mi zin moori kankaananan ta tizorzooro na, mbulu kizin ipasansaana ruumu kizin mi mboti ki wal kizin.✧

² Sombe tomtom sa ipa pai kini ma ambai men pa Yooba mataana, ina iswe i kembei ni imototo Yooba, mi ilenjen la kaljaana.

Mi sombe tomtom sa itoto zaala pakaamjana, ina iswe i kembei ni irepilpiili Yooba kembei koron sorok.

³ Wal kankaananan ta tizorzooro na, sua kizin tallijana ta iwe uunu pizin be teene ikan zin.

Mi wal ta len n̄gar ambaijana na, sua kizin iporoukalkaala zin ma timbotmbot ambai.

⁴ Sombe tingiimi lende bapolo, nako lende uraata be tuputu i. Mi irao tomoto pa ka uraata pepe.

Pa ulaana tabe ni ipimiili piti i, ko biibi ma ilip. Ko ikam ma mokleene kiti ipiyooto kini boozo.✧

⁵ Tomtom n̄onoono isombe ipombol tomtom toro sua kini, na irao ipakaam na som.

Mi sombe tomtom pakamkaamjana sa ipombol tomtom toro sua kini, na irao tendemeere sua kini tana na som. Pa zin wal ta kembei, kwon bok pa sua pakaamjana.

✧ **14:1:** Tut 12:4, 19:14, 31:10+; Rut 4:11 ✧ **14:4:** Tut 12:10

6 Tomtom ta so ipakurkur itunu mi irepilpiili ngar ambainjana, sombe iru ngar ambainjana, nako irao indeenje na som. Ko ike pini.

Mi zin wal ta ngar kizin ipet kek, nako imarra pizin be tikam len ngar pakan ma isala ki.

7 Wal kankaanjan ta tizorzooro na, garrau zin pepe. Mbotmbot molo pizin.

Pa ngar ambainjana sa ko irao iyooto pa kwon na som.✧

8 Wal ngarjan na, matan ingalngal zitun mi tikamam ngar pa zaala ta titoto na: Zaala tana ambai, som ambai som?

Mi wal kankaanjan ta tizorzooro na, ngar kizin tallinana ipakankaana zin.

9 Sombe tomtom sa ikam patoronjana pa sanaana kini, na wal kankaanjan ta tizorzooro na, ko tikam sua repiilinana pini.

Mi zin wal ta tikamam kat mbulu na, Anutu leleene pizin.

10 Tomtom toro sa irao iute kat lelende na som. Pa sombe lelende ipata kat, som menmeen ti biibi, na iti itundu men ta tayamaana.

11 Mbotjana kizin wal sananjan ko kembei ruumu ta ibuuzu ma borok su lene.

Mi zin wal ta tikamam kat mbulu na, mbotjana kizin ko kembei ruumu ta imbol ma imbotmbot.✧

12 Zaala pakan ta tomtom titoto na, tindemeere ma tiso ko zaala ambaimbainjan.

Mi som. Ina zaala ki meetenana.✧

✧ 14:7: Ep 5:15 ✧ 14:11: Tut 10:25; Mt 7:24-29 ✧ 14:12: Mt 7:13-14,21-23

13 Wal pakan tizenzeenge sorok. Tamen lelen na, ambai som.

Mi tomtom pakan ta koozi lelen ambai mi menmeen zin na, kaimer ko lelen ipata.

14 Tomtom ta so ipizil ndemeene pa zaala ki Anutu, nako ire kat kadoono pa mbulu kini tana.

Mi wal ambaimbaijan ta kembena. Zin ko tikam len kadoono ambaijana pa mbulu ta tikamam na.

15 Zin wal ta len ngar biibi som na, tikanan la sorok sua ta boozomen.

Mi wal ngarjan na, tikamam ngar pa zaala ta titotona: Zaala tana ambai, som ambai som?✧

16 Tomtom ta le ngar ambaijana na, imototo kana mi imbotmbot molo pa koron sananjan.

Mi wal kankaanan ta tizorzooro na, tipase pa zitun ma tiso tirao. Tanata timototo som, mi tikamam mbulu tallijana tabe ipasaana zin i.✧

17 Tomtom ta so keteene malmal karau, nako ikam mbulu tallijana.

Mi zin wal ta gorgori tirru zaala be tikam mbulu sananjan na, tomtom tiurur koi pizin.✧

18 Zin wal ta len ngar biibi som na, tipamalmaala mbulu kizin tallijana, kembei zin narooگو kan tipamalmaala aigau kizin.

Mi zin wal ta len ngar ambaijana na, ngar kizin tana iswe zin kembei zan bibip, kembei mogar ta zin king tiurur na.

✧ 14:15: Tut 4:26 ✧ 14:16: Tut 28:14 ✧ 14:17: Tut 12:16, 16:32; Tit 1:7; Yems 1:20

19 Wal sananjan ko tilek kumbun pizin wal ambainjan.

Ko tilala pa wal ndeenjan ruumu kizin kwon kwon, mi tipakurkur zin.✧

20 Wal sorrokjan na, waen bizin tiurur kat lelen pizin som.

Mi zin wal ta mbio uunu na, len tomtom boozo.✧

21 Tomtom ta so mata pasom waene bizin, ina ni ikam sanaana.

Mi tomtom ta so imunainjai zin wal ta timbot noobo na, ni ko leleene ambai mi kampenana biibi imbotmbot se kini.✧

22 Zin wal ta lelen iurur pa mbulu sananjana na, tisanjan pa zaala ambainana kek.

Mi tomtom ta so irru zaala be ikam mbulu ambainana pizin tomtom, na tomtom ko tiurur kat lelen pini. Irao tizemi na som.

23 Uraata boozomen ta so takam kat, inako iuulu iti.

Mi sombe tombomboorende men, mi toyyo kwondo pa sua soroksorok, nako molo som to tusu ma tombot noobo.✧

24 Zin wal ta len ngar ambainana na, tirao kat pa koron boozo, mi koron kizin tana iswe zin kembei zan bibip, kembei mogar ta zin king tiurur na.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, ta kem-bena. Mbulu kizin tallijana ta izzwe zin.

25 Tomtom ta so ikam noobo mbulu sa som, mi tipamenderi sorok be tipuni ma imeete,

✧ **14:19:** Tur 3:9 ✧ **14:20:** Tut 19:4,7 ✧ **14:21:** Mbo 41:1; Tut 22:9, 31:9; Mt 5:7; Yems 2:12-16 ✧ **14:23:** Tut 21:5

sombe le gaabaŋana sa be iso sua ŋonoono mi ipombol sua kini, na gaabaŋana tana ko irao be ikamke i.

Mi sombe tomtom pakamkaamŋana sa ipombol tomtom toro sua kini, na irao tendemeere sua kini tana na som. Pa sua kini tana ko pakaamŋana.

26 Tomtom ta so imototo Yooba mi ileŋleŋ la kalŋaana, nako ipase pa Yooba be iporoukaali.

Mi lutuunu bizin tomini ko tipase pa Yooba be iwe ur pizin.✧

27 Mbulu ki tomtoto Yooba mi telenleŋ la kalŋaana, ina kembei yok bukbuŋana ta ipiyotyooto mbotŋana ambaiŋana piti.

Pa ipiŋgisŋgis kumbundu pa kilis boozomen tabe ikam ti ma temeete i.✧

28 King sa, sombe imborro iwal biibi, nako niini ise mi ikam zaana biibi.

Mi sombe imborro wal boozo som, inako mbotŋana kini isaana, mi zaana biibi som.

29 Sombe tomtom sa leleene luumuŋana, ina iswe i kembei ni le ŋgar biibi.

Mi tomtom ta so keteene malmal karau, ina ni ipamaala mbulu kini talliŋana ma imbot kat mat.✧

30 Sombe lelende ambai, nako ikam ma kulindi imbot ambai tomini.

Mi sombe matanda mburmbur, inako ikam mete piti.

✧ 14:26: Tut 18:10, 20:7 ✧ 14:27: Tut 13:14 ✧ 14:29: Tut 16:32, 17:27, 19:11; Yems 1:19

31 Tomtom ta so ikototo zin wal sorrokjan, ina ni irepilpiili Anutu ta iur zin na.

Mi sombe tomtom sa ikampewe zin wal ta timbot ŋoobo, inako iwe zaala pa Anutu be ikam zaana biibi.✧

32 Mbulu sananjanana ta wal sananjan tikamam na, ko ipasaana zitun.

Mi sombe wal ndeejan timeete, na Anutu ko iwe ur pizin be tike lela ma timbot ambai.✧

33 Zin wal ta ŋgar kizin ipet kek na, lelen iwe kembei ŋgar ambaijana muriini be imbotmbot pa.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, ŋgar ambaijana sa imbotmbot la lelen som.

34 Lele sa, sombe tikamam mbulu ndeejanana men, nako zan iwe biibi.

Mi sombe tinoknok sanaana, ina ipamian zin.

35 Mbesoŋo sa, sombe le ŋgar ambaijana, nako king leleene pini ilip.

Mi sombe mbesoŋo sa ipamian biibi kini, nako biibi kini keteene malmal pini.✧

15

1 Sombe tomtom keten malmal piti mi tepekel pa sua luumuŋana, nako takam ma lelen iluumu.

Mi sua kekejanana, ina ipazas tomtom keten.✧

2 Zin wal ta len ŋgar ambaijana na, tizzwe ŋgar kizin totomen som. Mazwaana tataŋa men ta tipiyotyooto ŋgar kizin pizin tomtom.

✧ 14:31: Tut 17:5, 22:2; Mt 25:40; Yems 3:9 ✧ 14:32: Mbo 49:14-15

✧ 14:35: Mt 24:45-51, 25:14-30 ✧ 15:1: Tut 25:15

Mi wal kankaanaɲan ta tizorzooro na, kwon pere-
upereu pa sua. Sua kizin talliɲana ireere
kembei ta yok!✧

³ Yooba, ni mataana molo. Tana ire lele ta
boozomen.

Mataana ikamam zin wal sananaɲan, mi wal am-
baimbaiɲan tomini.✧

⁴ Sombe sua ta iwedet pa kwondo na iurpewe
tomtom lelen, ina iwe kembei ke ta ipiyotyooto
mbotɲana ambaiɲana pizin.

Mi sombe sua pakaamɲana iwedet pa kwondo, ina
ipasansaana tomtom lelen.✧

⁵ Wal kankaanaɲan ta tizorzooro na, sombe taman
bizin tipazal zin, na tilenɲeɲ la kalɲan som.

Mi tomtom ta le ɲgar ambaiɲana na, ni ilenɲeɲ la
sua pazalɲana.✧

⁶ Wal ndeenɲeɲan ruumu kizin, ina bok pa koronɲ
ndabokbokɲan matakiɲa.

Mi pat ta wal sananaɲan tikamam, ina ikamam
pataɲana pizin.✧

⁷ Zin wal ta len ɲgar ambaiɲana na, sua ɲgarɲana ta
iwedet pa kwon, ina irak ma irao zin tomtom.

Mi wal kankaanaɲan ta tizorzooro na, tikamam ta
kembei som. Pa ɲgar ambaiɲana sa imbotm-
bot la lelen som.

⁸ Patoronɲana kizin wal sananaɲan na, Yooba
leleene pa ri sa som kat.

Tamen zin wal ta tikamam kat mbulu na, ni
leleene pa sunɲana kizin ilip.✧

✧ **15:2:** Tut 12:23, 13:16 ✧ **15:3:** Mbo 33:13-15, 90:8, 139:1+; Ibr 4:13 ✧ **15:4:** Tut 6:19, 10:11, 22:22 ✧ **15:5:** Tut 12:1, 13:1,18 ✧ **15:6:** Tut 10:2,16 ✧ **15:8:** Mbo 51:17; Tut 21:27, 28:9; Yo 9:31; Yems 5:16

⁹ Zaala ta wal sananjan titoto na, Yooba leleene pa ri sa som kat.

Mi zin wal ta tikamam kinkiini pa mbulu ndeenjana na, ni iurur kat leleene pizin.✧

¹⁰ Tomtom ta so izem zaala ambaijana, nako mbulu kekenjana sa ipet pini bekenana ipazali.

Mi tomtom ta so leleene ingis pa sua pazaljana, nako imeete ma ila lene.

¹¹ Andewa mi lele ta tipasansaana zin wal meetenjan su pa i, ina Yooba irre. Ike pa mataana som.

Mi so kembena, na ni irre iti tomtom lelende tomini.✧

¹² Tomtom ta so ipakurkur itunu mi irepilpiili ngar ambaijana, sombe tipazali, nako leleene ingis.

Tana wal ta kembei lelen be tila kizin wal ngarjan ma tiuulu zin pa ngar pakan na som.

¹³ Sombe lelende ambai, nako tomtom tikilaala mar pa rungundu.

Mi sombe lelende ipata, nako ipasaana ngar kiti.✧

¹⁴ Tomtom ta so ngar kini ipet kek, nako ikam kinkiini be ikam le ngar pakan ma isala ki.

Mi wal kankaananjan ta tizorzooro na, tinoknok mbulu kizin tallijana mi lelen pa ilip, kembei ta kini namutjana.✧

¹⁵ Zin wal ta timbotmbot raama patanana na, aigule sa ambai pizin som.

Mi tomtom ta so leleene ambai, na ni kembei tomtom ta ikanan ma iwinin mi menmeeni ikot aigule ta boozomen.

✧ **15:9:** Tut 21:21; 1Tim 6:11 ✧ **15:11:** Mbo 44:20-21, 139:8

✧ **15:13:** Mbo 51:8; Tut 17:22, 18:14 ✧ **15:14:** Tut 18:15

16 Iti sombe tomatoto Yooba ma telenɽen la kalɽaana, mi lende koron rimen, nako mbotɽana kiti ambai ma ilip pizin wal ta len koron boozo, mi tamen timbotmbot raama lelen ipata.✧

17 Iti sombe kanda kini biibi som, mi tamen le-lende par piti, nako mbotɽana kiti ambai ma ilip pizin wal tau tikanan kini ambainana, mi tamen tiurur lelen par pizin som.

18 Tomtom ta so keteene malmalɽana, nako ipeyei malmal. Mi zin wal ta keten malmal karau som na, tipunmetmeete noni.✧

19 Tomtom maolɽana isombe ila pa uraata, inako som. Pa koron boozomen ko ipakalkaali ma kembei kolomboɽ ikowo i.

Mi zin wal ta tikamam kat mbulu na, titoto zala ambainana ta mbanban sa isekaala som. Tana tipa pai kizin ma ambai men.✧

20 Sombe pikin sa le ngar ambainana, nako ikam ma tamaana leleene ambai kat. Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, tirepilpiili nan bizin.✧

21 Zin wal ta len ngar somnan i, na lelen ilip pa mbulu tallinana. Mi tomtom ta so ngar kini ipet kek na, ni itoto zaala ndeenenana men.

22 Sombe wal pakan tiuulu iti pa ngar kizin som, nako ngar kiti iur nonoono som.

✧ **15:16:** Mbo 37:16-17, 39:6-7; Tut 17:1 ✧ **15:18:** Tut 10:12, 26:21, 29:22; Yems 1:20 ✧ **15:19:** Tut 22:5 ✧ **15:20:** Tut 10:1, 17:21,25, 19:13, 29:3

Mi sombe wal boozo tiuulu iti pa ngar kizin, nako uraata kiti iloondo ambai, mi ngar kiti iur n̄onoono.✧

23 Sombe tepekel sua kizin tomtom, mi sua kiti ila ma indeeṅe men, ina ikam ti ma lelede ambai kat.

Tana tipiri sua karau pepe. Tombot mi tanaama ka mazwaana muṅgu. Iso ipet, to tipiri. Naso sua kiti itop la kat.✧

24 Zin wal ta len ngar ambaiṅana na, ko irao tisula Andewa na som. Zin ko tikam mbotṅana ambaiṅana.

Pa titoto zaala ta izalla pa saamba.

25 Zin wal ta tipakurkur zitun na, Yooba irekreege ruumu kizin mi mboti kizin.

Mi zin noroṅa na, ni mataana pizin: Kokena tomtom sa ipakaam zin mi ikam toono kizin.✧

26 Wal sananṅan na, Yooba leleene pa ngar kizin ri sa som kat.

Mi zin wal ta lelen n̄gezeṅan na, ni leleene pa sua kizin.✧

27 Tomtom ta so mata koronṅana, na ni ikamam pataṅana pa wal kini.

Mi mbulu ki tiṅgiimi zin tomtom bekena tigaaba iti, ina tomini ikamam pataṅana piti. Tana tomtom ta so iurur koi pa mbulu tana, nako imbot ambai.✧

28 Wal ndeeṅan timbot mi tikam kat ngar pa sua uunu muṅgu, mana tipekel.

✧ 15:22: Tut 11:14, 20:18, 24:6 ✧ 15:23: Tut 24:26, 25:11

✧ 15:25: Tut 23:10-11; Lu 1:51; 1Pe 5:5 ✧ 15:26: Mbo 18:26, 24:4

✧ 15:27: Mbo 15:5; Tut 28:25

Mi sua ta iwedet pa wal sananɲan kwon, ina ambai som kat.✧

29 Yooba imbotmbot molo pizin wal sananɲan.

Mi wal ndeenɲan na, ni ilenɲen sunɲana kizin.✧

30 Sombe runɲundu iswe iti kembei lelende ambai, nako ikam ma zin wal ta tire iti na, lelen ambai tomini.

Mi sombe telen uruunu ambainɲana sa pizin wal pakan, inako ikam ma nindi ise.

31 Sombe tomtom tipazal ti bekena tiurpe mbotɲana kiti, mi telen la kalɲan, nako tarao be tagaaba zin wal nɲan.

32 Sombe takam sua pazalɲana pa tomtom sa mi ni ilenɲut, ina ni mata pasom itunu.

Mi tomtom ta so ilenɲen la sua pazalɲana, na nɲar kini ko izze.

33 Mbulu ki tomototo Yooba mi telenɲen la kalɲaana, ina zaala nɲonoono tabe takam lende nɲar ambainɲana.

Mi sombe lelende be zanda iwe biibi, na bela tokoto itundu munɲu.✧

16

1 Nonoono, iti tomtom lelende iurur pa mbulu matakiɲa tabe takam i.

Mi sua ta iwedet pa kwondo na, Yooba itunu ta ikamam peeze pa. ✧

2 Iti tomtom tendemeere itundu kembei mbulu kiti ta boozomen inɲeeze men pa Anutu mataana.

✧ **15:28:** Tut 10:32; 1Pe 3:15 ✧ **15:29:** Yo 9:31 ✧ **15:33:** Mt 23:12; Lu 14:11, 18:14; 1Pe 5:6 ✧ **16:1:** Tut 19:21; Yems 4:13-14

Mi Yooba, ni itirtiiri lelende mi iute uunu tau takamam mbulu kiti pa i. ☆

³ Uraata boozomen ta lelem iurur pa be kam na, ur ila Yooba namaana.

Naso ngar ku tana iur ηonoono. ☆

⁴ Koron boozomen ta Yooba iur na, kan uraata makin.

Zin wal sananjan tomini. Yooba iur zin beso kan nol ipet, to iswe kete malmaljana kini pizin. ☆

⁵ Zin wal ta so tipakurkur zitun mi tikamam ngar kembei tilip pa waen bizin pakan na, Yooba leleene pizin ri sa som kat.

Tana kam ngar boozo pizin pepe. Kola tire kadoono pa mbulu kizin tana. Ni ko irao ileele zin na som. ☆

⁶ Iti sombe tuurur lelende pa Yooba mi zin tomtom, mi tototo sua kiti mbukjana, nako Yooba ireege sanaana kiti ma ila lene.

Mi mbulu tau tomtoto Yooba mi telenlen la kaljana, ina iuluulu iti be tomtotmbot molo pa mbulu sananjan.

⁷ Iti sombe takamam mbulu kiti ma irao Yooba leleene,

na ni ko ikam ma kanda koi bizin tomini lelen piti, mi itijan taparlup ti ma tomtot ambai. ☆

⁸ Iti sombe lende koron rimen, mi tamen mbulu kiti indeene men pa Anutu mataana,

☆ **16:2:** Mbo 139:23; Tut 21:2; 1Kor 4:4; Ibr 4:12 ☆ **16:3:** Mbo 37:5, 55:22, 90:17; 1Pe 5:7 ☆ **16:4:** Kam 9:15-16 ☆ **16:5:** Mbo 40:4; Tut 6:16-17 ☆ **16:7:** Ro 12:17-18; Ibr 12:14

na mbotjana kiti ko ambai ma ilip pizin wal ta tikam len koron boozomen pa zaala sananjana. ✧

⁹ Sombe lelede iurur pa ngar sa. na bela Yooba iyok pa ngar kiti tana, tona iur nonono. ✧

¹⁰ Sua ta iwedet pa king kwoono, ina Yooba ta ikamam peeze pa.

Tana king isombe iurpe patanjana kizin tomtom, na bela ikam ma indendeenje men.

¹¹ Iti sombe lelede be takam ngomo pa koron sa, na Yooba leleene be tuur ka kadoono ma irao kat pa ka kin.

Kokena tasala sorok pizin wal pakan, mi pakan na, tusu pizin. Takam kadoono raraate men pizin wal ta boozomen. Pa mbulu ta kembei, ina imar pa Yooba. ✧

¹² Mbulu sananjana na, zin king lelen pa ri sa som kat.

Pa zin tiute: Bela lele ta zin timborro na titoto mbulu ndeenjana men, to peeze kizin imbol. ✧

¹³ Tomtom ta so kwoono izzwe mbulu ndeenjana na, zin king ko lelen ambai pini.

Mi zin wal tau tizzo katkat sua nonono men ta kembena. Zin king lelen pizin mi tipase pizin. ✧

¹⁴ Sombe telenj kembei king keteene malmal, na tere iti. Pa ni irao ipun ti ma temetmeete!

✧ **16:8:** Mbo 37:16; Tut 15:16, 17:1 ✧ **16:9:** Tut 19:21, 20:24

✧ **16:11:** Tut 11:1, 20:10 ✧ **16:12:** Tut 20:28, 25:5, 29:4,14; Ro 13:3+ ✧ **16:13:** Tut 22:11

Tamen tomtom ta le ngar ambainjana na, ni ko irao be ipaluumu king leleene.

15 Sombe king menmeeni, nako iti ta boozomen tombot ambai.

Pa sombe leleene ambai piti, nako kampejana kini isu ma isalakaala iti kembei ta yan ipembesbeeze toono. ✧

16 Iti sombe takam lende ngar ambainjana, ina ambai ma ilip pa gol ma silba.

Tana tuur lelende pa silba pepe. Takam kinkiini be tuute kat ngar ambainjana. Pa ina koron ta ambai ma ilip. ✧

17 Tomtom ta so ikamam kat mbulu, ina kembei ipa kat pa zaala biibi. Ilae imare som. Paso leleene be imbotmbot molo pa mbulu sananana.

Tana nu sombe lelem be mbot ambai, na motom ingalngal pai ku be to zaala ambainjana men.

18 Mbulu ki nindi ize mi tapakurkur itundu, nako ipasaana iti ma tala lende.

Tana sombe takam ngar kembei iti ambainanda ma tilip pa waende bizin pakan, na tere iti. Pa ko molo som, to totop. ✧

19 Zin wal tau tipakurkur zitun mi tiwatkewe len koron na, tomtom pakan tigabgaaba zin paso, lenen ilip pa ndomon ta wal tana tikamam pizin na.

Tamen iti sombe tokototo itundu mi tagabgaaba zin wal sorrokjan, nako mbotjana kiti ambai ma ilip pizin tomtom ta kembei. ✧

✧ **16:15:** Tut 19:12 ✧ **16:16:** Mbo 49:20; Tut 3:13+, 8:10+

✧ **16:18:** Tut 11:2, 18:12 ✧ **16:19:** Tut 3:34

20 Tomtom ta so ilenjen la sua tutjana mi itoto, nako indeenje mbotjana ambainana.

Mi tomtom ta so ipase pa Yooba, nako leleene ambai kat mi kampejana ki Yooba imbotmbot se kini. ✧

21 Zin wal tau lelen bok pa ngar ambainana na, tomtom tiwidit urun pa ngar kizin.

Mi sombe sua kiti ambai pa tomtom taljan, nako ikam ma lelen be tileljen len. To ngar kizin ipet karau men.

22 Zin wal ta so tikamam kat ngar, na ngar kizin tana ko iwe kembei yok bukbulanana ta ipiyotyooto mbotjana ambainana pizin.

Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, zin ko tire kadoono pa mbulu kizin tallinana. ✧

23 Ngar ambainana ta imbotmbot la tomtom ngarjana leleene, ina ikamam peeze pa sua ta iwedet pa kwoono na.

Tana sua kini ipeyei ngar kizin tomtom.

24 Sua ambainana ta ikamam lelende i, ina namutjana kat, kembei ta bigil suruunu.

Sua ta kembei iurpewe lelende mi ngar kiti, mi ikamam ma kulindi imbot ambai tomini.

25 Zaala pakan, tomtom tire na, tiso ko zaala ambainana.

Mi som. Sombe toto zaala tana ma tala, nako temetmeete ma tala lende. ✧

26 Wal uraata kan sombe petel zin, nako timanga mi tikam kat uraata.

Paso lelen be tikan kan kini. ✧

✧ 16:20: Mbo 34:8, 37:5; Tut 13:13 ✧ 16:22: Tut 13:14 ✧ 16:25: Mt 7:13-14 ✧ 16:26: 2Tes 3:10

27 Zin wal ta tikamam mbulu soroksorok na, lelen iurur pa mbulu bozboozo.

Mi sua kizin ipasansaana zin tomtom kembei ta you na. ✧

28 Zin wal ta tizem zaala ambainjana na, tipeyei njonji.

Mi zin wal ta tininin kao na, tirao be tikam ma itinan torondo bizin nionoona taparmbotm-bot molo piti.

29 Zin wal ta tikamam zaaba pizin tomtom na, tiyaryaru waen bizin be tito zaala sananjana.

30 Tomtom ta so mataana ikinmeete pa waene toro, na leleene iurur be ikam mbulu sa.

Mi tomtom ta so ikarrut zuruunu na, ni kola ikam malmal. Peteke i, na rao som. ✧

31 Moomo kizin kolman ta iwe aigau pizin, mi ikam ma tomtom tipakurkur zin.

Pa ina iswe zin kembei titoto zaala ndeenenjana. ✧

32 Tomtom ta so iyaramraama itunu, mi keteene malmal karau som, na ni ilip pizin wal ta tirao kat pa malmal na.

Mi tomtom ta so imborro kat itunu, na ni ilip pizin wal malmal kan ta tiporou mboljana ma tilip pa kar ta kek. ✧

33 Tomtom tikamam mbulu matakinja bekena ipa-toonjo zin pa zaala tabe tito i.

Mi mbulu tana iso ipet be parei, na Yooba itunu ta ikamam peeze pa.

✧ **16:27:** Mbo 140:2-3; Yems 3:6 ✧ **16:30:** Tut 6:13, 10:10

✧ **16:31:** Tut 20:29 ✧ **16:32:** Tut 14:17, 19:11; Yems 1:19

17

¹ Sombe kanda kini ri sa, mi itinjan wal kiti lelende ambai, mi taparlup ti ma tombotmbot, na mbotɲana kiti ko ambai ma ilip pizin wal ta kan kini biibi, mi tamen timbotmbot raama ɲonji. ✧

² Tomtom sa, sombe lutuunu ipamianɲi, nako iur mbesooŋo kini sorokɲana sa ta le ɲgar ambainana na ma iwe biibi pa lutuunu tana be imboro i.

Mi kaimer ni ko ikam mbesooŋo tana le matamur kini raraate kembei ta ikam pa itunu lutuunu bizin pakan.

³ You ikanan gol ma silba bekena kan muk ila ne ma tinjeze kat.

Mi iti tomtom na, Yooba izemzem pataɲana pakan ma iwedet piti bekena itoombo iti mi ipenjeze mbulu kiti. ✧

⁴ Tomtom sananɲana, ni ileɲleɲ la sua ta iwedet pa wal sananɲan kwon.

Mi tomtom pakamkaamɲana na, ni inɲungun talɲaana pizin wal ta tipasansaana tomtom urun.

⁵ Tomtom ta so igibgiibi sua repiilinana pizin wal sorrokɲan, ina ni kwoono pasom Anutu tomini. Pa ni ta iur zin wal sorrokɲan ma tipet.

Mi tomtom ta so ire tomtom toro ibaada sorok pataɲana mi leleene ambai pa, na ire i. Pa ni kola ire kadoono pa mbulu kini tana. Irao Anutu ileeli na som. ✧

✧ **17:1:** Mbo 37:16; Tut 15:16+, 16:8 ✧ **17:3:** Mbo 26:2, 139:23; 1Pe 1:7 ✧ **17:5:** Tut 14:31, 24:17

⁶ Tomtom ta so iwe kolman kat mi ire tumbuunu bizin, nako niini ise. Paso tumbuunu bizin tana tiwe kembei aigau pini be tomtom ti-wit uruunu.

Mi zin pikin ta kembena. Nin se pa mbulu ki taman ma nan bizin. ✧

⁷ Wal kankaanan ta tizorzooro na, mbulu kizin pakurjana tere kembei ambai som.

Mi sombe zin bibip ta tikamam peeze i tipakamkaam, ina ambai som kat!

⁸ Zin wal ta tiwadat zin tomtom pa pat bekena tito ngar kizin na, tindemeere pat kizin tana kembei ta naborou i.

Pa tire kembei pat tana iuluulu uraata kizin ta boozomen ma ilonloondo ambai men! ✧

⁹ Iti sombe tuurur lelende pizin tomtom, nako matanda imbirizikaala sanaana kizin.

Mi tomtom ta so izeizei lene sua kizin wal pakan mi iyyo kwoono pa, na ni irao ikam ma itinan torondo bizin nonono taparbot molo piti. ✧

¹⁰ Tomtom ta so ngar kini ipet kek na, sombe tayaambi, nako karau men mi itooro mbulu kini.

Mi wal kankaanan ta tizorzooro na, som. Sombe tabalis zin pa re pa tomtom lamata, na takamam lende men. Mi irao titooro mbulu kizin sananana na som.

¹¹ Wal sananan, ngar kizin imbol kat be tikam mbulu zorojana.

✧ **17:6:** Mbo 128:5-6 ✧ **17:8:** Kam 23:8; Tut 15:27, 28:16; 1Tim 6:10 ✧ **17:9:** Tut 10:12, 16:28

Tana kaimer biibi sa kola ila ma ibalis kat zin. Mi ni ko irao imuŋai zin ri sa som.

12 Nge sanɽanɽana ta so ipeebe na, koronɽ ambai som. Sombe la garau ŋgini kini, nako imanɽa mi ikanu.

Mi wal kankanɽan ta tizorzooro na, zin ambai som kat. Pa mbulu kizin tallinɽana irao be ipasaana katu. Tana la garau zin pepe. ✧

13 Tomtom ta so tikam mbulu ambainɽana pini mi ipokot pa mbulu sananɽana, na zinɽ wal kini mbotɽana kizin ko isaana kat ma imborene ta kembei. Irao ambai mini na som. Som kat. ✧

14 Sombe patanɽana sa ipet na, kwom la pa karau pepe. Zem sua pa.

Kokena kam ma ŋonɽi musaana ila ma iwe patanɽana biibi ŋonoono.

15 Zin bibip ta titirtiiri sua i, sombe tizem zin wal sananɽan ma tila sorok, som tiur sorok kadoono pizin wal ta len uunu sa som, na Yooba leleene pa mbulu ru tana ri sa som kat. ✧

16 Wal kankananan ta tizorzooro na, titeege pat pepe.

Pa zin tikam kinkiini pa ŋgar ambainɽana som.

17 Torondo bizin ŋonoono, nako tiurur lelen piti pa mazwaana ta boozomen.

Mi tonmatizin kiti timbotmbot be tiuulu iti pa patanɽana kiti. ✧

✧ **17:12:** Tut 29:9 ✧ **17:13:** Mbo 109:4+; Ro 12:17; 1Tes 5:15; 1Pe 3:9 ✧ **17:15:** Kam 23:6-8; Mbo 94:21-23 ✧ **17:17:** Rut 1:16; Tut 18:24; 1Kor 13:4-7

18 Tomtom ta so imender pa tomtom toro mi imbuk sua ta kembei: “Sombe ni irao be ikot mbun kini som, na nio itun ko ankot.”

Na tomtom ta kembei, ni kankaanajana kat. ✧

19 Zin wal ta lenen pa mbulu sananjan, ta tinjoonjo len sorok.

Mi tomtom ta so ipo siiri biibi bekena ipakuri pa, mibe iyembut itunu pa waene bizin pakan, na ni itoto zaala tabe ipasaani. ✧

20 Tomtom ta so ngar sananjan izeebi kek, nako irao indeenje mbotjana ambainana na som.

Mi tomtom ta so miaana ibogboogo, nako indeenje patanana.

21 Pikin kankaanajan ta tizorzooro na, tipasansaana taman bizin lenen.

Tana taman bizin ko irao lenen ambai na som. ✧

22 Sombe lelende ambai mi menmeen ti, inako iuulu kulindi tomuni be imbot ambai.

Mi sombe lelende isaana ma tombotmbot, inako ikam mete piti. ✧

23 Wal sananjan, sombe tomtom sa ipabeleu pat mi ikam pizin bekena tipakaam mi tiuuli pa sua kini, na zin ko tiyok pa men.

Pa mbulu ki sua urpejana na, zin tikamam ngar pa ri sa som. ✧

24 Tomtom ta so ngar kini ipet kek, nako ngar ambainana imbotmbot keren uunu totomen.

✧ **17:18:** Tut 6:1+, 11:5, 20:16, 22:26+ ✧ **17:19:** Tut 16:18, 18:12, 29:22-23 ✧ **17:21:** Tut 10:1, 15:20 ✧ **17:22:** Mbo 32:3; Tut 15:13, 18:14 ✧ **17:23:** Kam 18:21, 23:8

Mi wal kankaananan ta tizorzooro na, matan ipinin pa koronjonon somjan tau timbotmbot molo pizin i. Mi ko tirao be tikam na som.

²⁵ Pikin kankaananan ta tizorzooro na, ko tipasaana taman bizin lelen.

Mi nan bizin ta tipeebe zin na tomini, ko keten pakpak. ✧

²⁶ Sombe tuur sorok patajana pizin wal ta tikamam kat mbulu, ina ambai som.

Mi zin bibip tau tikamam kat uraata kizin ta kembena. Tapamian zin pepe, mi tiseeze sorok matan pepe.

²⁷ Tomtom ta so le ngar ambainana, nako imborro kat kwoono.

Mi zin wal ta ngar kizin ipet kek na, keten meetenan. ✧

²⁸ Wal kankaananan, sombe timborro kat kwon mi tizzo sua pe som,

inako tomtom tire zin kembei zin tomini len ngar!

18

¹ Tomtom ta so leleene be igaaba zin iwal biibi som mi isombe itutamen imbotmbot ndel, nako ikam ngar pa itunu men.

Mi sombe wal pakan tiso i pa ngar ambaimbainan pakan, nako izarzooro la kaljan.

² Wal kankaananan ta tizorzooro na, tindemeere sorok ma tiso zin tirao pa ngar kek. Tana lelen be tilej la tomtom pakan ngar kizin som.

✧ **17:25:** Tut 10:1 ✧ **17:27:** Tut 10:19, 14:29; Yems 1:19

Lelen be zin men tizzo sua. ☆

³ Mbulu sananɔjana imunɔmuunɔ, mi sua repi-
ilinɔjana itoto.

Pa sombe takam ɔoobo mbulu, inako tomtom
kwon pasom ti ma kanda mian. ☆

⁴ Sua ta iwedet pa tomtom kwon, ina kembei yok
ta ka li biibi. Pa sua kizin ka uunu biibi, mi
uunu pakan na ike.

Ngar ambainɔjana ta tomtom tipiyotyooto, ina kem-
bei yok bukbukɔjana ta irereere ma iwedet.
☆

⁵ Sombe tuurpe pataɔjana kizin wal ndeenɔjan
som, som talae kizin wal sananɔjan, ina am-
bai som. ☆

⁶ Sua ta iwedet pa wal kankaananɔjan kwon, ta
ipazas tomtom keten ma tikamam sua
boozo pizin.

Sua kizin tallinɔjana ikamam ma tomtom lelen be
tiballis zin men.

⁷ Wal kankaananɔjan ta tizorzooro na, zitun kwon ta
ipasansaana zin.

Sua kizin iwe kembei ta kilis be ikeene zin.

⁸ Zin wal ta tininin kao na, tomtom lelen pa sua
kizin kembei kini ta inamut kat.

Mi tere iti. Pa sua kizin sananɔjana tana ko isula
kat lelende ma ipasaana ngar kiti. ☆

⁹ Mbulu ki tamaol pa uraata, ina igabgaaba mbulu
zigzikɔjana.

Mbulu ru tana tiwe kembei ta tonmatizinɔ.

☆ **18:2:** Tut 13:16 ☆ **18:3:** Mbo 31:18; Tut 11:2 ☆ **18:4:** Tut
10:11, 13:14, 20:5 ☆ **18:5:** Tut 24:23, 28:21 ☆ **18:8:** Mbo 55:21;
Tut 26:22

10 Yooba zaana, ina iwe kembei ruumu mboljana piti.

Wal ndeenjan tilonloondo pa ruumu tana, tabe timbotmbot ambai. ✧

11 Mi zin wal ta mbio uunu na, tipase pa koron kizin be iwe siiri mboljana pizin.

Mi tindemeere ma tiso patajana sa ko irao ilela siiri kizin tana lelene na som. ✧

12 Tomtom sa sombe lelene bok pa ngar pakurjana, nako molo som to isu ma iwe koron sorok.

Mi mbulu ki tokototo itundu mi tembesmbeeze pizin tomtom, ina iwe zaala piti be kaimer zanda iwe biibi. ✧

13 Mbot mi waem toro iposop sua kini munju, mana pekel.

Serseere pa sua pepe. Pa ina mbulu kankaanajana tabe ipamianju.

14 Iti sombe mete ikam ti, mi tamen lelende ambai, inako ipombolmbol ti.

Mi sombe koron sa ipasaana kat lelende, ina patajana biibi. Asin irao be ibaada? Som.
✧

15 Zin wal ta tikilaala ngar ingoi ta ambai ma ilip na, tikamam len ngar pakan ma isala ki.

Pa zin wal ta len ngar ambainana na, gorgori tirru len ngar pakan, mi tingungun taljan pa. ✧

16 Zin wal ta tiso tire tomtom biibi sa, nako naman men ma tila kini na som. Matan ingalngal be tikam koron ambainana sa be tikam pini.

✧ **18:10:** Mbo 31:3, 61:3-4 ✧ **18:11:** Tut 10:15 ✧ **18:12:** Tut 15:33, 16:18, 22:4, 29:23 ✧ **18:14:** Tut 15:13, 17:22 ✧ **18:15:** Tut 15:14

Pa zin tiute: Koron tana ko iwe zaala pizin be tila kat kini ma zijan tiso sua.

17 Wal ru tisombe timender pa sua, mi kizin tasa iso sua kini munḡu, nako tere kembei tomtom tana ilip to ambai.

Tamen wiḡana imiili pini zen. Tana tombot mi teleḡ wiḡana pakan tabe tikam pini i. Naso tuute: Ni iso sua ḡonoono, o som?

18 Sombe wal ru ta tiparwe kan koi na, timender pa sua mi sua kizin iporou mete, ina ambai be takam mbulu sa bekena Anutu itunu iswe asiḡ ta iso sua ḡonoono. Naso sua kizin tana imap. ✧

19 Sombe takam ḡoobo tomtom sa ma leleene ingis, ina ipata be takam leleene ma imiili piti mini. Pa ḡar kini ko imbol kat kembei siiri mbolḡana ta iliu kar na.

Mi sombe ḡoḡi sa imbotmbot la wal pakan mazwan, ina iwe mbukuunu biibi pizin mi ikam zin ma tiparmbot molo pizin.

20 Sua ta so kwondo ipiyotyooto, nako tere ka ḡonoono imiili piti, mi takan ma kopondo bok pa.

Sombe sua kiti ambai, nako ipiyooto ḡonoono ambaiḡana piti, mi ikam ma lelende ndabok.

21 Kwondo na, mburaana biibi. Irao ikam ti ma tombot ambai, mi irao ipasaana iti ma temeete ma tala lende tomini.

Tana zin wal ta lelen be tizzo sua, nako tire mbulu kizin tana ka ḡonoono. ✧

✧ **18:18:** Tut 16:33 ✧ **18:21:** Mbo 12:2-4; Tut 13:2-3; Mt 12:36-37; Yems 3:5-6

22 Tomtom ta so iwoolo moori ɗonoono ta le ɗgar ambaiɗana, ina ni ikam le koron ambaiɗana kat.

Ina kampeɗana biibi ta imar pa Yooba. ✧

23 Wal sorrokɗan, zin titaɗoro zin bibip bekena timuɗai zin.

Mi zin wal ta mbio uunu na, tinin tomtom sa som. Tana kezen keke pa sua.

24 Tomtom ta so le gaabaɗana boozo, nako indeeɗe pataɗana.

Mi torondo bizin pakan na, tiurur kat lelen piti ma tilip pa tonmatiziɗ kiti ɗonoono. ✧

19

1 Tomtom sorokɗana ta so ipa pai kini ma ambai men, na ilip pizin wal kankaanaɗan ta kwon ipiyotyooto sua sananɗana na. ✧

2 Iti sombe tombol kat pa mbulu sa, mi tamen takam kat ɗgar pa ka uunu som, ina ambai som.

Mi mbulu ki ketende pitpit tomini, ina ambai som. Pa ina ko ikam ti ma tapanoobo pa zaala ambaiɗana. ✧

3 Wal pakan mbulu kizin kankaanaɗana ta ipasansaana mbotɗana kizin.

Tamen tiurur uunu ila ki Yooba, mi keten malmal pini sorok. ✧

4 Sombe iti lende koron boozo, nako wal boozo lelen be tigaaba iti ma tiwe torondo bizin.

✧ **18:22:** Tut 12:4, 19:14, 31:10+ ✧ **18:24:** Tut 17:17; Yo 15:13-15

✧ **19:1:** Tut 28:6 ✧ **19:2:** Tut 29:20; Ro 10:2 ✧ **19:3:** Un 4:5; Yems 1:13-14

Mi zin wal ta len koron somɽan na, toron bizin
 nonoono tipizil ndemen pizin tomini. ✧

⁵ Tomtom ta so ipombol sorok sua pakaamɽana, na
 ni kola ire ka kadoono. Irao tileeli na som.

Mi zin wal tau gorgori timbelmbel sua
 pakaamɽana ta kembena. Kadoono tabe
 ise kizin i, na tirao be tiko pa na som. ✧

⁶ Zin bibip ta tikamam peeze i, na wal boozomen
 tirru zaala be tikam lelen.

Mi tomtom ta so irairai koron kini, nako tomtom ta
 boozomen lelen be tigaabi ma tiwe toroono
 bizin.

⁷ Tomtom sorrokɽana na, waene bizin timbotmbot
 molo pini.

Sombe iso pizin be timar kini, na irao tileɽi na
 som.

Mi tonmatizɽi kini nonoono tomini, tiurur lelen pini
 som. ✧

⁸ Tomtom ta so leleene be kunuunu imbot ambai,
 nako iru zaala be ikam le ngar ambaiɽana.

Mi sombe tomtom sa mataana ingalngal be ikiskis
 ngar ambaiɽana, inako indeeɽe mbotɽana
 ambaiɽana. ✧

⁹ Tomtom ta so ipombol sorok sua pakaamɽana,
 na ni kola ire kadoono pa mbulu kini tana.
 Irao tileeli na som.

Mi zin wal ta timbelmbel sua pakaamɽana ta kem-
 bena. Ko tisaana ma tila len. ✧

¹⁰ Wal kankaanaɽan ta tizorzooro na, sombe
 tikam len mboti ambaiɽana kat, ina irao pa
 ngar kiti som.

✧ **19:4:** Tut 14:20 ✧ **19:5:** Kam 20:16, 23:1; Tut 21:28 ✧ **19:7:**
 Mbo 38:11; Tut 14:20 ✧ **19:8:** Tut 8:35-36 ✧ **19:9:** Tur 21:8

Mi sombe tiur mbesooŋo sorok sa ma iwe biibi be ikam peeze pizin bibip pakan, ina tomini, ambai som kat. ☆

11 Tomtom ta so le ŋgar ambaijana, nako keteene malmal karau som. Tana tere mbulu kini na, iŋgeze men.

Pa sombe tomtom tikam ŋoobo mbulu pini, na ni irao ikam ŋgar biibi pa na som. Ire kembei koron sorok. ☆

12 Sombe king keteene malmal, ina ikamam ti ma tomototo kembei laion ta kaljaana izalla be ikan tomtom.

Mi kampejana ki king, ina kembei tolou ta izzu mi ipalumluumu kini. ☆

13 Wal kankaanaŋan ta tizorzooro na, tipasansaana mbotjana ki taman bizin.

Mi sombe kusindi bizin tinoknok zorojana mi tiŋoŋooŋo, inako tikam ma mbotjana kiti isaana kembei ruumu ta ka kooto sumbunsumbun, mi yaŋ itoptop su ruumu leleene na. ☆

14 Ruumu mi pat, ina matamur ta tamanda ma nanda bizin tikamam piti.

Mi sombe towoolo moori ŋonoono ta le ŋgar ambaijana, ina kampejana biibi ta Yooba ikam piti. ☆

15 Wal maoljan sombe tikeene, na tizemke zin kat.

☆ **19:10:** Tut 17:16, 26:1, 30:21-22 ☆ **19:11:** Tut 14:29, 16:32

☆ **19:12:** Tut 16:14+, 20:2 ☆ **19:13:** Tut 10:1, 17:25, 21:9, 27:15

☆ **19:14:** Tut 18:22, 31:10+

Mi tomtom ta so ikamam uraata som mi imbomboorene sorok, nako peteli. ✧

16 Tomtom ta so ikamam ngar pa itunu be imbot ambai, nako mataana ingalngal be ito kat zaala ambainana.

Mi tomtom ta so irepilpiili zaala ambainana mi itoto som, na ni ko imeete ma ila lene. ✧

17 Tomtom ta so ikampewe zin wal sorrokjan, ina ni ikamam mbulu tana pa Anutu.

Mi kaimer Anutu itunu ko ipokot mbulu kini tana.
✧

18 Pazal lutum pataana. Pa ingi mazwaana ta ni ilenlen la sua ku.

Re beso pazali som, ina kembei nu lelem be ni imeete ma ila lene. ✧

19 Tomtom ta so keteene malmal karau, nako ire ka kadoono.

Wal ta kembei, uulu zin pa pataana kizin pepe. Pa kaimer zin kola tikam mini mbulu raraate men tau.

20 Sombe tomtom tisope u mi tipazalu, na lenj la kaljan.

Pa ina zaala tabe nu kam lem ngar ambainana. ✧

21 Iti tomtom lelende iurur pa mbulu matakina be takam.

Mi bela ngar kiti ito ngar ki Yooba, to iur nonoono. ✧

22 Sombe tuurur kat lelende pizin tomtom mi toto sua kiti mbukjana, ina koronj biibi kat. Mbulu ta kembei, tomtom lelen pa ilip.

✧ **19:15:** Tut 6:6-11, 10:4, 20:13 ✧ **19:16:** Tut 13:13, 16:17

✧ **19:17:** Mt 10:42, 25:40 ✧ **19:18:** Tut 13:24, 22:15, 23:13

✧ **19:20:** Tut 1:8-9 ✧ **19:21:** Mbo 33:11; Tut 16:1,9

Sombe lende koronj som mi tombot njoobo, na turu zaala pakaamnjana sa bekena tawatke lende koronj pepe. Ambai be tombot njoobo.

23 Mbulu ki tomototo Yooba mi telenjenj la kaljaana, ina zaala tabe tombot ambai pa i.

To tomoto koronj toro sa som, mi takam kene kiti ma ambai men, mi patajana sa irao ipasaana iti som.

24 Wal maoljan naman isula timbiiri leleene be tipei kan kini.

Tamen naman ipata be tiur ila kwon.

25 Zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili ngar ambainjana na,ombe tabalis zin, ina ambai. Naso zin wal ta len ngar biibi som na tire mi ipei ngar kizin.

Mi zin wal ta ngar kizin ipet kek na, tabalis zin pepe. Toso men sua be tapazal zin. Pa zin ko tikam ngar. ☆

26 Pikin ta so imanja pa tamaana, mi iziiri naana ma ila lene pa ruumu, ina ni ipamianj zin biibi kat. ☆

27 Lutun, nu sombe zeeze taljom pa sua pazaljana, ina ambai. Zeeze lak!

Naso nu talli kat pa ngar ambainjana!

28 Sombe tomtom timender pa sua, mi takam wal sananjan pakan ma timar be tipombol sua kizin, inako tepejeu sua urpejana tana ma iwe koronj sorok.

Wal sananɲan lelen pa mbulu sananɲana ilip, kembei ta kini namutɲana.

²⁹ Zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili ngar ambainɲana na, kadoono kizin inamnaama zin ma imbotmbot.

Wal kankaananɲan ta tizorzooro na, tomtom ko tibalís zin ma ndemen berebere.

20

¹ Tomtom ta so iwinin yok baen mi yok mbolɲana, nako kalɲaana izalla sorok mi ikamam mbulu bozboozo.

Tana zin wal ta koron ru tana iyaryaaru zin na, len ngar sa som. ✧

² Sombe king keteene malmal, ina ikamam ti ma tomototo kembei laion ta kalɲaana izalla be ikan tomtom.

Pa tomtom ta so ipas king keteene, nako imeete.

³ Tomtom ta so inonononon som, nako uruunu ambai. Mi wal kankaananɲan ta tizorzooro na, zin ta boozomen karau men mi keten malmal ma tinonononon.

⁴ Sombe mazwaana ki kini paazanɲana ipet, na wal maolɲan tikamam uraata be tipaaza kan kini som.

Tana mai ki kini isombe ipet, na tila tiru kan kini ma som.

⁵ Iti tomtom lelende, ina kembei yok ta ka li biibi. Pa ngar ta imbotmbot sula na, ka uunu biibi mi turkenɲana.

Mi tomtom ngarɲana na, ni iute zaala tabe ikam ti ma teswe ngar kiti turkenɲana ma imbot mat.

✧ **20:1:** Tut 23:20-21; Ep 5:18

⁶ Wal boozomen tizzo ta kembei: “Nio ti, anjurur lelej pa Anutu mi zin tomtom mi anjoto sua tio mbukjana.”

Mi asinj irao indeenje tomtom sa ta ikamam mbulu ta kembei? Som. Tomtom sa ndemeerejana som.

⁷ Wal ndeenejan tipa pai kizin ma ambai men.

Tana kaimer lutun bizin ko lelen ambai kat, mi kampejana ki Anutu imbotmbot se kizin. ✧

⁸ King mbuleene ise muriini peeze kana be iurpe patajana kizin tomtom.

Ni le uraata be ipitpelele zin tomtom. Ambaimbainjan tila ndel, sananjan tila ndel.

⁹ Asinj irao iso ta kembei: “Nio motonj ingalngal itun mi lelej ingeeze men. Nio ambainjon, mi lej sanaana sa som.”

Tomtom sa isombe iso sua ta kembei, ko sua kini nonoono? Som. ✧

¹⁰ Iti sombe lelede be takam ngomo pa koron sa, na Yooba leleene be tuur ka kadoono ma irao kat pa ka kin.

Kokena tasala sorok pizin wal pakan, mi pakan na tusu pizin. Pa mbulu pakaamjana ta kembei, Yooba leleene pa ri sa som kat. ✧

¹¹ Mbulu kizin pikin ta izzwe zin.

Sombe mbulu kizin ambai mi indeenje men, na zin pikin ambaimbainjan.

¹² Yooba iur matanda be tere mi tikilaala.

Mi iur taljanda be telej sua mi takam ngar pa. ✧

¹³ Keene rimos! Kokena su ma mbot noobo.

✧ **20:7:** Mbo 25:12-13, 112:1-2 ✧ **20:9:** Un 8:21; Mbo 51:1-5; Ro 3:23; 1Yo 1:8 ✧ **20:10:** Tut 11:1, 16:11 ✧ **20:12:** Mbo 94:9

Manġa karau pa mankwoono mi kam uraata.
Naso rao kat pa kom kini. ☆

14 Iti sombe takam mburooŋo pa koron sa bekena kadoono isu, mi sombe mburooŋo kiti ila ambai,

nako kaimer tala raama menmeen ti, mi tapakur itundu pa mburooŋo ta takam na.

15 Wal ta tizzo sua raama nġar na, zin boozo nġan som. Tana iti sombe tendeeŋe lende tomtom sa ta kembei, ina koron biibi.

Pa wal ta kembei tilip pa gol mi pat milmilġan ta kan kadon bibip na.

16 Waem sa, sombe imbuk sua pa tomtom toro ta ni iute i som na ma iso: “Sombe nu rao be kot mbun ku som, na nio ituŋ ko aŋmender pu mi aŋkot.” Ina ni ikam mbulu kankaanaġana kat.

Tana sombe ni iso pu be kam mbulu raraate men pini, na ndemeeri pepe. So pini be ikam koron kini pakan ma imar imbot ku. Beso ni irao be ikot som, to koron kini tana iwe lem.

17 Nonoono, kini ta so takam pa zaala ki pakaamġana, sombe ila kwondo, ina inamut kat.

Mi sombe takan ma isula kopondo, nako taya- maana ambai som. Ko kembei ta patpat! ☆

18 Sombe turru zaala pa koron sa, na itundu men takam nġar pa pepe. Tiwi wal pakan be tiuulu iti pa nġar kizin tomini.

☆ **20:13:** Tut 6:9+, 19:15, 24:30-34 ☆ **20:17:** Tut 9:17, 10:2

Mi sombe malmal biibi sa ipet, to matanda ingal
kat be takam lende wal pakan bekena tiso
iti pa malmal ka zaala. ✧

19 Wal ta tininin kao na, tizzwe sua turkenjana ki
waen bizin.

Tana tomtom ta gorgori kwoono perper sorok na,
nu mbotmbot molo pini: Kokena iswe sua
ku ma wal pakan tilej. ✧

20 Tomtom ta so ipiri sua sananjanana pa tamaana
som naana,
nako imeete karau men. Ko iwe kembei lam ta
tipunmeete mi lele zugut. ✧

21 Rai koronj ku pa lutum bizin karau pepe.
Kokena timboro kat som, to kampenjanana ki Anutu
imbotmbot se koronj tana som. ✧

22 Sombe tomtom sa ikam mbulu sananjanana pu, na
kam ngar be pokot pepe.

Zem la Yooba namaana, mi ni ko iuulu u pa
patajanana ku tana. ✧

23 Iti sombe lelende be takam ngomo pa koronj sa,
na tuur ka kadoono ma irao kat pa ka kin.
Kokena tasala sorok pizin wal pakan, mi
pakan na tusu pizin.

Pa mbulu pakaamjanana ta kembei, Yooba leleene
pa ri sa som kat.

24 Yooba ta ikamam peeze pa pai kiti.

Mbulu tabe ipet piti pa kaimer i, na asinj iute?
Tomtom sa som. Yooba itutamen ta iute. ✧

✧ **20:18:** Tut 11:14, 15:22, 24:6; Lu 14:31-32 ✧ **20:19:** Tut 11:13,
25:9 ✧ **20:20:** Kam 21:17; Tut 30:17; Mt 15:4 ✧ **20:21:** Tut
19:26; Lu 15:12-14 ✧ **20:22:** Mbo 27:14, 37:34; Ro 12:19; 1Tes 5:15
✧ **20:24:** Mbo 37:23, 90:12; Tut 16:9, 19:21

25 Sombe tomtom sa ikam kat ngar som, mi imbuk sorok sua be iur koronj sa ma iwe Yooba lene, na ni iur kilis pa itunu.

Pa kaimer sombe ngar kini itooro, na le zaala sa be ireege mini sua kini mbukjana tana na som.
✧

26 King ta so le ngar ambainjana, nako ipitpeleele zin tomtom: Ambaimbainjan tila ndel, sananjan tila ndel.

Mi wal sananjan na, ni ko ipun zin ma mburan imap.

27 Mat ki Yooba ta iyaryaara piti, mi izzwe ngar kiti turkenjana ta imbotmbot sula lelende. ✧

28 King sa isombe iurur leleene pa Anutu mi zin tomtom mi itoto sua kini mbukjana, nako imbot ambai.

Pa sombe iurur leleene pizin tomtom mi imunajai zin, na peeze kini ko imbol ma imbotmbot.

29 Zin nanjan na, mburan biibi, tabe nin se pa. Mi zin kolman na, momo kizin ta iwe aigau pizin mi iswe zin kembei mbulu kizin injeeze men. ✧

30 Sombe tabalis zin wal sananjan ma rungun isaana, nako iurpe mbulu kizin, mi ipus zin ma lelen injeeze.

21

1 Yooba ta imborro king leleene mi ikamam peeze pini.

✧ 20:25: Mt 15:5+ ✧ 20:27: Tut 16:2; 1Kor 2:10-11 ✧ 20:29: Tut 16:31

Tana king itoto Yooba leleene kembei ta yok itoto zalaana. ☆

² Iti tomtom tendemeere kembei mbulu kiti ta boozomen indeenje men.

Mi Yooba, ni itirtiiri lelende ma iute kat. ☆

³ Sombe takamam mbulu ndeenɓana men mi turpewe pataɓana kizin tomtom, na Yooba leleene pa mbulu ta kembei ma ilip pa patoronɓana matakiɓa ta tomtom tikamam pini na.

⁴ Wal sananɓan matan pasom zin tomtom mi tipakurkur zitun ma tiso tilip pizin.

Gorgori ɓgar sananɓana tana ikamam peeze pizin. Tanata tinoknok sanaana kamɓana. ☆

⁵ Zin wal ta tikamam kat uraata raama ɓgar na, uraata kizin ilonloondo ambai mi iurur ɓonoono.

Mi zin wal ta gorgori tirru zaala be tindou len koron boozo karau men, na uraata kizin ko iur ɓonoono som, mi tisu ma timbot ɓoobo. ☆

⁶ Sombe takam lende koron boozo pa zaala ki pakaamɓana, na koron tana ko irao imbot ma molo na som.

Ko imap karau men kembei ta ɓauɓau, mi iwe kilis piti, mi ipasaana iti. ☆

⁷ Wal sananɓan ta titekteege zaaba pizin tomtom na, mbulu kizin tana ko imiili pizin mi ipasaana zin.

Pa zin lelen be tikam mbulu ndeenɓana ri sa som.

⁸ Wal sananɓan tipaɓobɓoobo pa zaala ambaiɓana.

☆ **21:1:** Mbo 33:15-16 ☆ **21:2:** Tut 16:2, 24:12; 1Kor 4:4-5; Ibr 4:12

☆ **21:4:** Mbo 101:4-5 ☆ **21:5:** Tut 13:11, 28:20 ☆ **21:6:** Tut 10:2;

Yems 5:1-5

Mi wal ndeeɽeɽan na, mbulu kizin iɽgeeze men.

⁹ Sombe kusim inoknok zooroɽana mi iɽoɽooɽo,
na mbotmbot raami lela ruumu pepe.

Ambai be zemi mi pera lem mat! ✧

¹⁰ Wal sananɽan lelen pa mbulu sananɽana ilip.
Mi irao timuɽai waen bizin pakan na som.

¹¹ Zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili
ɽgar ambainɽana na, sombe tire kadoono pa
mbulu kizin, nako ipei ɽgar kizin wal ta len
ɽgar biibi som na.

Mi zin wal ta len ɽgar ambainɽana na, sombe
tapaute zin, nako tikam len ɽgar pakan ma
isala ki.

¹² Anutu, ni ndeeɽeɽana, mi iute mbulu boozomen
ta iwedet lela wal sananɽan ruumu kizin.
Tanata ipasansaana zin.

¹³ Tomtom sa isombe izeeze talɽaana pa tiɽiizi kizin
wal ta timbotmbot raama pataɽana na, kozo
ire i.

Pa kaimer sombe itaɽroro pa le ulaaɽa sa, nako
irao tileɽi na som. ✧

¹⁴ Sombe tomtom sa keteene malmal kat piti mi
tesenɽeere le koron ambaimbainɽan pakan,
nako tapaluumu leleene.

Senɽeeri ta so takam pini ki keɽana, nako iurpe
leleene.

¹⁵ Sombe zin bibip tiurpewe pataɽana kizin tom-
tom, ina ikam zin wal ndeeɽeɽan ma lelen
ambai kat.

✧ **21:9:** Tut 19:13 ✧ **21:13:** Tut 22:8; Mt 18:23-34; 2Kor 9:6; Ga 6:7

Tamen zin wal ta tikamam mbulu sananjana na,
tire ma timoto kan. ✧

16 Tomtom ta so isanjan pa zaala ki ngar ambainjana,
nako imeete ma ila igaaba zin wal meetenjan.

17 Tomtom ta so leleene ilip be ikam le mbulu matakina ta ki kulindi i, nako isu ma imbot noobo.

Mi sombe tomtom sa leleene ilip pa kini namutjana mi yok baen, mi iwirri pat biibi pa, na ni ko irao iwe mbio uunu na som. ✧

18 Patajana tabe ikam zin wal ndeenjan mi zin wal tau tikamam kat mbulu i, ina Yooba ipingisngis pizin, mi ilala ma ikamam zin wal sananjan mi zin wal pakamkaamjan tau tisu mini mi tiur koi pa zitun wal kizin na.

19 Sombe kusim inoknok zorojana mi inonono,
na mbotmbot raami lela ruumu pepe.

Ambai be zemi mi la mbomboorem lele bilimjana sa. ✧

20 Zin wal ta len ngar ambainjana na, ruumu kizin bok pa koron ndabokbokjan matakina.

Mi wal kankaanan ta tizorzooro na, tirao be tiyaraama zitun som. Tana tipasansaana koron kizin ta boozomen pa koron soroksorok.

21 Tomtom ta so ikamam kinkiini be ito zaala ndeenjana mi iurur leleene pizin tomtom,

✧ 21:15: Ro 13:3 ✧ 21:17: Tut 23:20-21; Lu 15:13+ ✧ 21:19: Tut 25:25

nako ikam mbotɽana ambainɽana, mi zaana iwe biibi, mi iwe tomtom ndeenɽana. ✧

22 Nonoono, kar pakan wal mburanɽan. Mi tomtom ta le ngar ambainɽana na, ni ko irao be ikam malmal pizin mi ireege siiri kizin mbolɽana ta tipase pa na. ✧

23 Sombe lelem be pataɽana ikamu som, na motom ingalɽgal be mboro kat kwom! ✧

24 Zin wal ta tizorzooro mi tipasomsom zin tomtom, na tawatwaata zin be wal matan repi-ilinɽan.

Wal ta kembei timbel pakurɽana. Pa tiso tilip pizin tomtom ta boozomen.

25 Wal maolɽan lelen ilip be tikam len koronɽ.

Tamen naman ikamam uraata som. Tana tiru zaala pakan be tikam len koronɽ, mi ina ipasaana zin ma timeete.

26 Zonɽ ise ma ila zonɽ isula na, wal maolɽan timbombooren, mi ngar kizin ilala pa koronɽ boozomen ta lelen pa i.

Mi wal ndeenɽan na, tirairai koronɽ kizin pakan pizin wal sorrokɽan. Tirutruutu som. ✧

27 Patoronɽana kizin wal sananɽan na, Anutu leleene pa ri sa som.

Mi re beso tikam patoronɽana kizin raama ngar sananɽana sa, na ni leleene pa ri sa som kat!
✧

✧ **21:21:** Mt 5:6 ✧ **21:22:** Tut 23:5; 2Kor 10:4 ✧ **21:23:** Tut 13:3

✧ **21:26:** Mbo 37:26, 112:5; Ep 4:28 ✧ **21:27:** Tut 15:8

- 28 Tomtom ta so ipombol sua pakaamjana, nako ila lene.
Mi tomtom ta so ilejlej kat sua, nako tomtom lelen be tingun taljan pa sua kini.
- 29 Wal sananjan, nin zze mi tipakurkur zitun kembei timoto kosasa som.
Mi zin wal ta tikamam kat mbulu na, matan ingalngal zitun be tito zaala ambaijana men.
- 30 Ngar sa, som sua sa, som koronj toro sa irao ilip pa Yooba na som. ✧
- 31 Sombe malmal sa be ipet, nako taparanjan lende mburu malmal kana.
Mi tilip, som tilip som, ina koronj ki Yooba. Ni itunu ta imborro. ✧

22

- 1 Tomtom lelen pa gol ma silba mi koronj ndabokbokjan pakan.
Tamen sombe urundu ambai mi tomtom lelen piti, ina ilip kat pa koronj ta boozomen tana.
- 2 Yooba iur tomtom ta boozomen raraate men.
Zin mbio uunu ta len koronj boozo, mi zin wal ta sorrokjan na tomini.
- 3 Tomtom ngarjana, ni irao iur itunu ila zaaba kwoono sorok na som. Sombe ikilaala kembei patajana sa be ipet, na lonja men mi iru zaala be iko pa.
Mi zin wal ta len ngar biibi som na, tikilaala som. Tila men. Tabe tindeenje patajana.
- 4 Iti sombe tokototo itundu, mi tomototo Yooba mi telenlej la kaljana,

✧ **21:30:** Tut 16:9, 19:21; 1Kor 3:18-20 ✧ **21:31:** Mbo 3:8, 33:16+, 147:10+

nako lende koron boozo, mi urundu ambai, mi mbotjana kiti ambai.

⁵ Zaala ta wal sananjan titoto, ina ipata. Pa worwooro matanmatanjan mi kilis boozomen imbotmbot la.

Tana tomtom ta so mataana ingalngal itunu, nako imbotmbot molo pa zaala kizin.

⁶ Paute lutum pa zaala tabe ito i.

Naso itum raama ngar ambainjana, mi ikiskis ma irao iwe kolman. Irao izem na som. ☆

⁷ Wal sorrokjan tilenlen la zin mbio uunu kaljan. Irao tizooro zin na som.

Mi tomtom ta so ikam mbun, nako iwe kembei mbesoonjo sorok pa tomtom ta iuuli na.

⁸ Mbulu sananjana ta tomtom tiwaswaaza, ina kaimer ipiyotyoto patajana pizin.

Tona mburan imap, mi tirao be tipasaana zin tomtom mini som. ☆

⁹ Tomtom ta mata mererejana, nako indeenje kamperjana.

Paso irairai kini mi koron kini pakan pizin wal sorrokjan.

¹⁰ Zin wal ta tizorooro mi tirepilpiili ngar ambainjana na, ziiri zin ma tila len.

Naso mbulu ki zooronjana, nonji, mi repiilijana imap. ☆

¹¹ Tomtom ta so leleene ngeezenjana mi ikamam sua ambainjana men,

nako king itunu leleene pini mi ikami ma iwe le gaabanjana. ☆

☆ **22:6:** Tut 4:10-13; Ep 6:4 ☆ **22:8:** Tut 12:21; Ga 6:7 ☆ **22:10:** Tut 26:20+ ☆ **22:11:** Mbo 24:4; Mt 5:8

12 Yooba itunu ta mataana pa ngar ambainjana.
Mi zin wal pakamkaamjan tau tisu mini mi tiur
koi pa zitun wal kizin na, ni ikamam ma sua
kizin iurur nonono som.

13 Wal maoljan, sombe toso pizin be tila tikam
uraata, na tipandelndel sua piti ta kembei:
“Aiss, nio mburoŋ som. Ko andeenje laion
sa isu zaala lwoono mi ikan yo, som wal
sananjaŋ tipun yo ma anmeete ma inŋi.”

Tana tila pa uraata som.

14 Zin moori ta tiyaryaaru zin tomooto na, sua
kizin kembei naala ta isula kat.
Mi wal ta Yooba kete malmaljana kini imbotmbot
se kizin ta titoptop sula. ☆

15 Zin nanŋaŋ lelen bok pa ngar tallinana.
Mi sombe taballis zin mi tapazalzal zin, nako ngar
kizin tallinana tana imap pizin. ☆

16 Tomtom ta so iur patajana pizin wal sorrokjan
bekena ikoto zin mi ikam koronŋ kizin ma
iwe lene,
som ipomosmoozo zin wal mbio uunu, na kaimer
ni ko isu ma imbot noobo.

Sua tutjan tomoota laamuru

17-18 Zin wal ta len ngar ambainjana na, ngun taljom
pizin mi lenlen la sua kizin.

Mi ngar ta so nio anpaute u pa i, na kiskis ma imbol
la lelem.

Pa nu so kam ta kembei, nako ikamu ma lelem
ambai.

Mi ko irao ru zolom pa sua sa na som.

19 Nio lelen be nu tina pase pa Yooba.

☆ **22:14:** Tut 5:3-5, 7:25+, 23:27 ☆ **22:15:** Tut 13:24, 19:18, 23:13

Tanata koozi anpaute u pa ngar ti.

²⁰ Nio anso anpaute u pa sua ngarnana tabe ikam peeze pu i.

Tana lem sua tomoota mi laamuru ta ingi be ima i.

²¹ Sua tabe anpaute u pa i, ina sua nɽonoono men. Nu irao pase pa kat.

Tana nu sombe miili ma la kizin wal tau tingo u ma mar na, nu irao swe ngar tingi pizin. Pa ina nɽonoono men.

¹

²² Nonoono, wal sorrokɽan, len mburan biibi be tiporoukaala zitun som. Tamen nu irao pamoto zin sorok mi kem koronj kizin pepe.

Mi sombe timender pa sua, na koto zin sorok pepe. Tiiri kat sua kizin, mi urpe ma indeeɽe men.

²³ Pa tomtom sa isombe iyo sorok koronj kizin wal sorrokɽan, na Yooba itunu ko imender pizin mi itatke koronj kizin tana pini. ☆

²

²⁴⁻²⁵ Tomtom ta so leleene tatanja mi keteene malmal karau men,

na we toroono pepe, gabgaabi pepe.

Kokena ikeske u pa mbulu kini, to iwe kilis pu. ☆

³

²⁶ Mi sombe tomtom sa leleene be ikam mbun, tana iwi u be uuli mi mbuk sua mbolɽana ta kembei: “Sombe ni irao ikot mbun kini som, na nio ko anmender pini mi ankot.”

Na nu yok pa sua kini tana pepe.

☆ **22:23:** Kam 22:22-27, 23:6,7; Mbo 12:5, 140:12; Yems 2:5-6

☆ **22:24-25:** Tut 12:13; 1Kor 15:33; Ep 5:6-7

27 Pa kaimer sombe nu rao be kot mbun kini som, nako tiniimi koronj ku ta boozomen ma imap.

Itum mbalia ku ta kenne pa i, ina tomimi, ko tikam ma tila!

⁴
28 Toono ka kambasa ta tumbundu bizin tiur ta munju kek na, tisiri pepe.

⁵
29 Re la pizin wal ta tirao kat pa uraata kizin. Wal ta kembei ko irao tikam uraata pizin tomtom sorok na som. Pa zin king ko lelen pizin mi tikam zin pa uraata kizin. ☆

23

⁶
1 Sombe tomtom peeze kana sa ilunje u ma la be niomru mbuleyom su pa kini kanjana, na kam kat ngar pa kini tana ka uunu munju, mana kan. Pa ni iboobu sorok som.

2 Mi sombe nu motom kinijom, na rre be yaraama itum

3 Kokena kini namtjana tana ikam motom, to kan sorok.

Pa kini tana na, ka zaala pakaamjana sa ko imbotmbot. ☆

⁷
4 Nu lem ngar. Tana pun kat mburom be we mbio uunu pepe.

Nonoono, nu lelem be kam koronj boozo. Tamen yaraama itum.

⁵ Pa koronɽ boozomen ta tomtom tindoundou isu toono na, ina imapmap karau men. Ina kembei koronɽ ta terre la pa, mi matanda kolom na, ila ne kek.

Nu so koronɽ ku tana ko imbotmbot ma molo? Som. Ko kembei ta manbonɽ. Itir begeene na, irie ma ila ne kek! ☆

8

⁶ Zin wal ta so tikampewe zin tomtom som na, ɽgurem kutkut pa kini kizin pepe.

Nonoono, kini ambaimbaiɽan matakiɽa imbotmbot se mbalia kizin be kan.

Mi kini tana ikam motom pepe.

⁷ Pa wal ta kembei, gorgori tikamam ɽgar biibi pa pat kizin ta tipasansaana pa kini na.

Nonoono, kwon na, tiso pu be kan ma win. Mi tiur kat lenen pu som.

⁸ Tana kini ri ta so kan, na kaimer ko lulu.

Mi sua pakurɽana ta so kam pizin pa kini tana, na nu so sorok. Pa kaimer zin ko tikam kosasa pu mini som.

9

⁹ Wal kankaananɽan ta tizorzooro na, la kizin ma niomɽan koso sua pepe.

Pa sua ɽgarɽana ta so kam pizin, na zin ko tirepiili kembei koronɽ sorok. ☆

10

¹⁰ Toono ka kambasa tau tiur ta munɽu kek na, siri pepe.

Mi sei lem toono kizin monmoondo pepe.

☆ **23:5:** Tut 27:24; Mt 6:19; 1Tim 6:6-10; Ibr 13:5 ☆ **23:9:** Tut 1:7, 9:7-8, 12:1; Mt 7:6

11 Pa zin len Tomtom Mburaanana ta imbotmbot
be imenderkaala zin.
Sombe niomru kakam sua, ko rao? ☆

11

12 Sua pazalana ta so tikam pu, na kiskis ma imbol
la lelem.
Mi sua ta izzwe ngar ambainana na, ngungun taljom
pa.

12

13 Sombe lutum sa ikamam noobo mbulu, na leeli
pepe. Kam ke mi balisi pa bekenapa zali.
Kam ngar boozo pepe. Ni ko irao imeete na som.
14 Tana balisi.
Naso kamke i pa zaala ki meetenana. ☆

13

15 O lutun, sombe nu kiskis ngar ambainana ila
lelem,
nako kam ma lelej ambai kat.
16 Mi sombe sua ndeenenana men iwedet pa
kwom,
nako lelej ndabok kat.

14

17 Zin wal ta mbulu kizin irao pa Anutu mataana
som na, motom berber pizin pepe.
Zonj ise ma ila zonj isula na, mototo Yooba mi lenjen
la kaljana.
18 Naso mbot ambai,
mi koron ambainana ta urur motom pa i, nako
kam. ☆

15

☆ **23:11:** Kam 22:22-23; Mbo 10:14, 12:5, 68:5, 146:7,9 ☆ **23:14:**
Tut 13:24, 19:18, 22:15 ☆ **23:18:** Mbo 37:1-4,37, 73:2+

19 O lutuŋ, leŋ la sua tio ti. Naso we tomtom
ngarŋom.

Mi motom ingalŋgal be to kat zaala ambaijana.

20 Zin wal ta tiwinin yok baen ma zaza na, mbotm-
bot raama zin pepe.

Mi zin wal ta tikanan saaba kini na, gabgaaba zin
pepe.

21 Pa wal ta kembei tikamam uraata som mi gor-
gori tikenne len sorok.

Tana kaimer zin ko tisu ma timbot ŋoobo, mi tize-
bzeebe zin pa mburu marrazaŋana men. ☆

16

22 Tomom ta iuru. Tana leŋleŋ la kalŋaana.

Mi sombe nom iwe kolman ma isaana, na motom
pasomi pepe. ☆

23 Re: Kokena ziiri sua ŋonoono ma ila ne.

Kam kinkiini pa sua ŋonoono mi ŋgar ambaim-
baijan matakiŋa bekena kam ma iwe lem.

24 Pikin ta so ikamam mbulu ndeenŋana, nako
tamaana menmeeni biibi pini.

Mi sombe ikam le ŋgar ambaijana, nako tamaana
leleene pini ilip.

25 Motom ingal mbulu tabe ikam ma tomom ma
nom len ambai.

Kam mbulu ambaijana. Naso nom ta ipeebe na
menmeeni biibi.

17

26 O lutuŋ, ur kat lelem pio.

Mi motom ingalŋgal be to zaala tio.

27 Kozo re u pizin moori zaala lwoono kan mi zin
tau tiurur nol na.

Pa zin kembei naala ta isula kat.

28 Gorgori tizaŋzaaŋa zin tomooto kembei zin wal
kuumburjan.

Mi tikamam ma tomooto boozomen tirekreege
sua kizin mbukjana mi tipasansaana ula
kizin.

18 (Mbulu kizin wal ta tiwinin)

29 Ziŋoi ta len patajana boozomen mi tiyakyak?

Mi ziŋoi ta timbotmbot raama ŋoŋi mi tomtom
tiyyo kwon pizin?

Mi ziŋoi ta kulin berebere sorok, mi matan uunu
isiŋsiŋ?

30 Ina zin wal ta tizemzem yok baen winjana som,
mi lelen be titoombo yok mboljan matakina.

31 Nonoono, yok baen ku tana isiŋsiŋ kat.

Yok ta imbotmbot sula mbooro ku na, ambai kat
be rre lem.

Mi sombe win, na ikamam ŋgurem.

32 Tamen kaimer ko ikanu kembei ta mooto.

Mi ipasaanu kembei mooto sananjana ta ikanan
zin tomtom ma timetmeete i.

33 Ngar ku ko ikankaana,

mi nu ko re koron pakan ta ipa ndel.

34 Mi keenejana ku ko kembei mbotmbot sala
woŋgo,

mi duubu ipiri u ma la kena, la kena.

35 Mi ko kam sua ta kembei: “Aiss, tipun yo ma
rungun isaana.

Tamen iŋgi kulin iyoyou som, mi anyamaana
kosasa som.

Tana karau men mi moton ikam pak, mi anla anru
kon yok mboljana sa be anwin mini!”

24

19

¹ Wal sanannan na, motom berber pizin pepe, tikam lelem pepe, mi gabgaaba zin pepe.

² Pa wal ta kembei lenen be tikamam zaaba pizin tomtom.
Gorgori tiluplup zin mi timburmbuuru pizin tomtom.

20

³ Sombe ngar kiti ipet mi takam ngar ambainana ma iwe lende, nako tuurpe mbulu kiti mi mboti kiti.

Naso itinan wal kiti tombot ambai. Ko kembei topo lende ruumu ambainana be tombot lela.

⁴ Pa ngar ta iwe zaala piti be ruumu kiti bok pa koron ambaimbainan mi ndabokboknan matakiya ta kan kadon bibip i.

21

⁵ Tomtom ta le ngar ambainana na, ni ilip pizin wal ta len mburan biibi na.
Gorgori wal ngar nan mburan izze.

⁶ Iti sombe lelende be takam malmal, na turu zin wal ngar nan be tikam peeze piti mi tiso iti pa malmal ka zaala.

Pa bela wal boozo tiuulu iti pa ngar kizin, tona tilip pa kanda koi bizin. ✧

22

⁷ Wal kankaananan ta tizorzooro na, tikam kinkini pa ngar ambainana. Mi tirao som.

Tana sombe tomtom tilup zin pa sua, na wal kankaananan len sua sa som. Timaane men.

✧ 24:6: Tut 11:14, 15:22, 21:22

23

⁸ Tomtom ta so gorgori irru zaala be ikam mbulu sananɽana, nako tipaati be pakaamɽana katuunu.

⁹ Wal kankaanaɽan ta tizorzooro na, sombe tirru zaala pa koronɽ sa, na nɽgar kizin ilala pa zaala sananɽan men.

Mi zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili nɽgar ambainɽana na, tomtom lelen pizin ri sa som kat.

24

¹⁰ Sombe nu mbotmbot la patanɽana sa leleene mi mburom imap, na nu tomtom nɽonoono som.

Pa zin wal ta tomtom nɽonoono na, timendernder mbolɽana mi tirao be tibaada patanɽana. ✧

25

¹¹ Zin wal ta len uunu sa som, mi kan koi bizin tikam zin sorok ma tila be tipun zin ma timeete na, re be tatke zin la kan koi bizin naman.

Mi zin wal ta titoto zaala ki meetenɽana mi sursur ma tila na, karau men la mi kamke zin.

¹² Kokena pakaam ma so: “Wai, mi mbulu ta iwedet pizin na, niam ti amute som.”

Pa Anutu, ni irre iti tomtom lelende ma imap. Tana mbulu ta kam na, ni iute kek.

Pa Ni ta imborro u na, ikankaana pu som.

Mi ni kola iur kadoono piti tomtom tatanɽa ikot mbulu kiti kiti. ✧

26

13 O lutuŋ, win bigil suruunu. Pa ina koronj ambaiŋana.

Sombe win, na inamut kat.

14 Mi ŋgar ambaiŋana ta kembena. Nio leleŋ be nu ute kat ta kembei: Sombe kam ma iwe lem, nako yamaana ambai.

Pa sombe ndeeŋe ŋgar ambaiŋana, na kaimer ko mbot ambai.

Swom ko irao imap karau na som. Tana koronj ambaiŋana ta urur motom pa i, nako mbotmbot mi re kat ka ŋonoono. ✧

27

15 Nu tomtom sananŋom, zaŋzaaŋa zin wal ndeeŋeŋan su ruumu kizin pepe.

Mi petepaala ruumu kizin mi kem koronj kizin pepe.

16 Pa sombe tomtom ndeeŋeŋana sa itop, nako imanŋa mini. Ni irao itop pa lamata mi ru. Mi tonŋo. Ni kola imanŋa mini.

Mi zin wal sananŋan na som. Sombe pataŋana sa ikam zin ma tisu, na tisu timbot pataaŋa. ✧

28

17 Kom koi sa, sombe pataŋana ikami, na menmeenu pepe.

Mi sombe itop, na nim se pepe.

18 Kokena Yooba ire mbulu ku tana, to kete malmalŋana kini ikam kat kom koi tana som.

29

19 Zin wal sananŋan na, tipas ketem pepe, mi motom berber pizin pepe.

✧ 24:14: Yems 1:5, 3:13,17-18 ✧ 24:16: Mbo 34:19, 37:24; 2Tim 3:10-11

Kokena tikam ma ngar ku isaana.

²⁰ Pa kaimer zin ko irao timbot ambai na som.
Anutu ko iyembut swon ma timeete karau men,
kembei lam ta tupunmeete na. ✧

30

²¹ O lutuŋ, mototo Yooba ziru king, mi lenlenj la
kalŋan.

Mi zin wal ta so tizorzooro la Yooba ziru king
kalŋan, na mbotmbot molo pizin.

²² Pa molo som to, wal ru tana tipamorsop zin wal
zorzooroŋan pa pataŋana sa.

Mi zaala tabe tipasaana zin pa i, ina tuute som. ✧

Sua pakan kizin wal ngarŋan

²³ Ingi sua pakan kizin wal ta len ngar ambainjana
na.

Sombe iti lende uraata be tuurpe pataŋana kizin
tomtom, na titiiri kat sua kizin. Kokena
talae sorok kizin wal pakan. Pa ina mbulu
ambai som.

²⁴ Biibi ta so itirtiiri kat sua som, mi iso pizin wal
ta tikamam ŋoobo mbulu na ta kembei: “Nio
aŋre kembei leyom uunu sa isaana som.”

Na biibi ta kembei, iwal biibi ko keten malmal
pini, mi tigiibi sua sananŋana pini.

²⁵ Mi zin bibip ta tiurur kat kadoono pizin wal
sananŋan ma ikot mbulu kizin,
inako timbot ambai, mi kampeŋana ki Anutu im-
botmbot se kizin.

²⁶ Sombe tomtom sa iso kat sua pu,

✧ **24:20:** Mbo 37:1-2, 38 ✧ **24:22:** Ro 13:1-7; 1Pe 2:17

ina iswe i kembei ni torom ŋonoono mi iurur kat leleene pu.

27 Paaza lem koron, kam uraata pa mokleene ma imap, mi po lem ruumu, mana woolo. Naso niomŋan wal ku kombot ambai.

28 Sombe tipamender tomtom sa, na ŋgal sorok sua pini pepe, mi kwom pakaam pepe.

29 Re: Kokena nu so ta kembei: “A buri! Mbulu ta ni ikam pio, ta ingi be kadoono anpokot. Nio ko ankam mbulu raraate men pini, kembei ta ni ikam pio.” Na mbulu ta kembei, kam pepe. ☆

Mbulu kizin wal maolŋan

30 Aigule ta na, nio anjwwa ma anla mi anre la pa tomtom ta mokleene mi baen lene kini. Tomtom tana, ni maolŋana mi ŋgar somŋana.

31 Worwooro matanmatanŋan mi mbutmbuutu sananŋan ise pa mokleene kini mi ilol ma imap.

Mi siiri ta iliu lele kini tana na, borok su lene lup.

32 To ankam ŋgar pa mbulu ta anre na, mi ŋgar tio ipet.

33 Iti sombe namanda mburanda pa uraata som, mi tuurur matanda ri, tekenene lende ri, tombomboorende ri,

34 na molo som, to tusu ma tombot ŋoobo kat. Koron kiti ko imap kat, kembei tomtom kuumbuŋana sa iyo lup ma ila ne.

☆ 24:29: Tut 14:5, 20:22; Mt 5:38-44; 1Pe 3:9

25

Sua tutjana pakan ki King Salumo

- ¹ Ingi sua tutjana mi sua tooronjan pakan ki King Salumo. Hezekia, king ta imborro lele pakaana ki Yudea na, wal uraata kan kini ta tibeede sua ti ise ro na.
- ² Anutu, ni ikamam zaana biibi pa mbulu kini pakan ta turkenjan na.
Mi zin king na, zan iwe biibi paso, tirao be tipeeze koronjan turkenjan. ✧
- ³ Mbulu ta iwedet pa kar saamba, som sula kat toono leleene na, asiŋ irao iute? Som.
Mi ina raraate pa ngar ta imbotmbot la king leleene na. Tomtom toro sa irao iute na som.
- ⁴ Sombe tikam pat silba ka muk ma ila ne, to silba tana inŋeeze,
mi tirao be tiurpe ma iwe koronjan ambainjana.
- ⁵ Mi ina raraate men pizin wal sananjan. Sombe tatatke zin pa king kereene uunu ma tila len,
to king ikam mbulu ndeenjanana men mi peeze kini imbol. ✧
- ⁶ Sombe mbotmbot raama king, na pakur itum pepe,
mi sereere be gaaba zin bibip pakan pepe.
- ⁷ Kokena kaimer king iseru ma la lem, to kom mian biibi ila matan.
Tana mbotmbot mi namnaama. Sombe king itunu iboobu be sala kini, tona la. Zaala ta kembei, ina ambai ma ilip. ✧

✧ 25:2: Ro 11:33-36 ✧ 25:5: Tut 16:12, 20:8,28 ✧ 25:7: Lu 14:8-11

⁸ Sombe nu re waem sa ikam ŋoobo mbulu, na loŋa pamenderi ila zin bibip matan pepe. Mbot mi kam kat ŋgar muŋgu.

Pa sombe sua ku ila ma ambai som, mi waem tana ilip, nako kom mianj biibi.

Manako kam so? ☆

⁹ Sombe nu niomru waem sa koŋooŋo, na koŋooŋo lak!

Mi re: Kokena kwom iyabakes pa wal pakan sua kizin turkeŋan. ☆

¹⁰ Pa sombe zitun tileŋ, nako tipamianju ma urum isaana kat.

Kaimer urum ko irao ambai mini na som.

¹¹ Tomtom sa isombe iso sua ma sua kini itop la kat, na tere kembei ambai.

Ina kembei aigau milmiljana ta tiurpe pa gol ma silba na. ☆

¹² Tomtom ta le ŋgar ambainjana na, isombe ipazal tomtom sa mi tomtom tana ileŋ la kaljaana, na tere kembei ambai.

Ina tomini kembei aigau milmiljana ta tiurpe pa gol na. ☆

¹³ Sombe zin bibip tinjo mbesooŋo kizin tasa ma ila pa uraata sa, mi ni ikam kat uraata tana, inako zin bibip kini lelen ambai kat mi tiso: “Ulei,” kembei wal uraata kan ta keten su mi tiwin kan yok lomojana na. ☆

¹⁴ Tomtom ta so ipakurkur itunu sorok pa kampejana kini, mi tamen ikamam koron pizin tomtom som,

☆ **25:8:** Tut 17:14, 24:28; Mt 5:25 ☆ **25:9:** Tut 11:13, 20:19

☆ **25:11:** Tut 15:23 ☆ **25:12:** Tut 1:9, 3:22, 4:9, 15:31 ☆ **25:13:**

Tut 13:17

ina ni kembei miiri tiene ta igabgap ma imar ila
ne, mi yan sa isu som. ☆

15 Sombe zin bibip ngar kizin imbol kat pa koron
sa mi nu lelem be tooro ngar kizin, na toombo be
kam sua rinjarija men pizin.

Pa sombe nim gesges som, mi noknok men sua
luumuņana pizin, nako kam ma tileņ la
kalņom. ☆

16 Nu sombe ndeenje bigil suruunu, na win ma zaza
pepe.

Kokena ipasaana kopom, to lulu.

17 Mi waem bizin ta kembena. Lala taparpaara pa
ruumu kizin pepe.

Kokena pagesges zin, to kam ma lelen be tire u
mini som.

18 Tomtom ta so ingal sorok sua pakaamņana pa
waene toro,

ina sua kini ko ipasaana waene toro tana kembei
zaaba, buza, o peene lutuunu mataanaņana.
☆

19 Re. Sombe zoņondo iyoyou, ko tarao be takan
kini? Mi sombe kumbundu imbekes, ko tarao be
temender se? Som.

Mi zin wal ta ndemeereņan som na, ta kembena.
Irao tapase pizin pa mazwaana ki patarņana
na som.

20 Mi parei? Sombe lele ilomo kat, mi waem sa
ikoto i pa kawaala, mi nu la ma tatke pini,
ko leleene ambai? Som.

☆ **25:14:** Yud 12 ☆ **25:15:** Tut 14:29, 15:1; Lu 18:1-5 ☆ **25:18:**
Kam 20:16; Mbo 59:7

Mi sombe lombo ise mbeete ku keteene, *
 ko lelem ambai? Som kat!
 Mi zin wal ta timbot la patanjana leleene na, ta kem-
 bena. Sombe kaljanda izalla mi tombombo
 lende mboe mi zin tilej, nako tapasaana
 lelen. ☆

21 Sombe kom koi sa peteli, na kam ka kini.

Mi so miri i, na kam ka yok. ☆

22 Naso kami ma ka miaj biibi pa mbulu ta ni ikam
 pu na,
 mi Yooba ikam lem kadoono ambainjana.

23 Sombe tanjal sorok sua pakaamjana pizin tomtom,
 inako tapas keten mi zurun imbukmbuk piti, kem-
 bei ta re ipol mi ipei miiri ma duubu.

24 Sombe kusim inoknok zorojana mi inononono,
 na mbotmbot raami lela ruumu leleene
 pepe.

Ambai be yooto ma wwa lem mat!

25 Sombe tomtom sa ilej uruunu ambainjana sa ta
 imbot lele molo mi imar,
 nako ikami ma leleene ambai, kembei tomtom ta
 ikam uraata ma niini isaana mi iwin ka yok
 lomonjana.

26 Sombe wal sananjan tikamam mbulu
 sananjana mi tomtom ndeenenjana sa
 igedgeede zin men,

* **25:20:** Iburu iso ta kembei: "Sombe tuur vinegar ise mbeete, ko ambai?" Vinegar, ina koronj ta iyese ti. Tana inji ampekel vinegar pa lombo. Pa tomtom boozo tiute vinegar som. ☆ **25:20:** Mbo 137:1-4; Ro 12:15 ☆ **25:21:** Kam 23:4-5; Mt 5:44; Ro 12:20

na ni kembei yok toujana, som yok bukbuķana ta imunmuundu ma isaana na.

²⁷ Sombe tiwin bigil suruunu ma zaza, ina ambai som.

Mi sombe takam kinkiini be zanda iwe biibi, ina tomini ambai som.

²⁸ Sombe tomtom sa irao be iyaraama itunu som, na ni kembei kar ta ka siiri borok su lene, mi koron sa imbot be ipakaala kan koi bizin mini som.

26

Mbulu kizin wal kankaanjan ta tizorzooro

¹ Iti tuute: Sombe lele ibayou, na irao ŋauŋau isu na som. Mi sombe yanpat isu pa mazwaana ki kini ŋaamaŋana, inako ipasaana kini.

Ina raraate men pizin wal kankaanjan ta tizorzooro na. Sombe tapakur zin, ina indeeŋe som. Pa kaimer zin ko tikam pataŋana piti.

☆

² Sombe tomtom sa ikam ŋoobo mbulu sa som, mi tisun sosor pini be Merere ipasaani, na sunjana tana ko irao ikam kosa sa pini na som.

Ina kembei man ta irie ma ila, mi le muriini sa be imbot pa na som.

³ Koron ta boozomen kan uraata maķiŋ. Re na, taballis zin hos pa. Mi wooro na, tuurur la bapolo kuzun bekena tapazal zin pa.

Mi teene ta kembena. Imbotmbot be tabalis zin wal kankaanjan pa! Naso tepei ŋgar kizin.

☆

4 Wal kankaanaŋan ta tizorzooro na, pekel sua kizin talliŋana pepe.

Kokena nu we kembei ta zin. ☆

5 Wal kankaanaŋan ta tizorzooro na, zem zin ma tizzo sua kizin talliŋana pepe. Re be pekel.

Kokena maane men, to nin se mi tindemeere sorok kembei tirao pa ŋgar.

6 Nu sombe ŋgo tomtom kankaanaŋana sa ma ila be iso kaŋom pizin wal pakan, nako kam pataŋana pa itum.

Ina kembei nu yambut itum kumbum ma ila ne. Pa ni ko ila ma itooro kaŋom, to ikam ma malmal ipet. ☆

7 Wal kankaanaŋan ta tizorzooro na, sombe tikam sua tutjana pizin tomtom, na asiŋ ko ileŋ la kaŋan? Som.

Sua kizin ko mburaana som, kembei tomtom ta kumbuunu imeete mi kolkol ma imbotm-bot.

8 Wal kankaanaŋan ta tizorzooro na, tapakur zin pepe. Pa ina takam mbulu talliŋana tabe imiili piti mi ipasaana iti.

Ina kembei tembe ta tuurpe kat som, mi ka pat imiili ma ipetepaala ndomondo na!

9 Wal kankaanaŋan ta tizorzooro na, sombe tikam sua tutjana pizin tomtom, na tire zin. Pa sua tana ko imiili pa zitun!

Ina kembei tomtom ta iwin ma ikankaana, mi iteege wooro matanmatanŋana mi wooro tana iŋgal namaana.

10 Wal kankaanjan ta tizorzooro na, mi zin wal ta tuute zin som na, tuur zin be tikam uraata piti pepe.

Mbulu tana kankaanajana kat, kembei tomtom ta iwenweene sorok zin tomtom pa peene lutuunu.

11 Wal kankaanjan ta tizorzooro na, irao tizem mbulu kizin tallijana ma imborene kat na som.

Kaimer ko tikam mini, kembei me ta ilulu, to imiili mi ikan lulujana mini. ✧

12 Wal kankaanjan, ina ipata piti be tepei ngar kizin.

Mi tomtom ta so indemeere sorok kembei ni irao kat pa ngar, sombe totoombo be tepei ngar kini, nako tarao som kat.

Mbulu kizin wal maoljan

13 Wal maoljan, sombe toso zin be tila ma tikam uraata, nako tipandelndel sua piti ma tiso:

“Aiss, nio mburon som. Pa laion biibi sa ko imbotmbot zaala ma ingi. Kokena imanga mi ikan yo!”

14 Wal maoljan, sombe tikeene, na titortooro zin sala mbalia kizin, kembei kataama ta ilala mi imarmar.

15 Wal maoljan na, tingwol kat. Naman isula timbiiri leleene be tipei kan kini.

Mi naman ipata be tiur ila kwon!

16 Wal maoljan tire zitun kembei tirao kat pa ngar. Tipakurkur zitun ma tiso ngar kizin ilip pizin wal lamata mi ru ta len ngar na.

Mbulu ta ipeyei njan

✧ 26:11: Mbo 85:8; Tut 23:35; 2Pe 2:22

17 Tomtom ta so izeizei lene ŋoŋi kizin wal pakan, ina ni kembei tomtom ta imbuulu me ki waene toro. Kozo ire i: Kokena me tana imanja mi ikani!

18-19 Tomtom ta so ikam sua pakaamjana pa waene toro, mi kaimer isu mini mi iso: “A, kam ŋgar boozo pa sua tana pepe. Ina nio anjam ŋeu pu men.”

Na tomtom ta kembei, ŋgar kini italli kat. Ni kembei tomtom kankaanajana ta iwenweene sorok zin tomtom pa peene lutuunu tau timus koron sananjana ise mataana mi you ikanan la.

20 Tesegergeere you, to ikanan. Som, to imeete. Mi ŋoŋi ta kembena. Sombe tomtom tininin kao pa som, nako karau men mi imap.

21 Tesegergeere you, to ikan ma biibi. Mi zin wal ta tizorzooro pa sua na, ta kembena. Ko tikam ma ŋoŋi iwe biibi.

22 Zin wal ta tininin kao na, tomtom lelen pa sua kizin ilip, kembei kini namutjana.

Mi tere iti. Pa sua kizin sananjana tana ko isula kat lelende mi ipasaana ŋgar kiti.

Takan la sorok sua kizin tomtom pepe. Kokena tipakaam ti.

23 Tomtom ta so ikamam sua mbuyeenejana piti, mi tamen ŋgar sananjana imbotmbot la leleene,

ina ni kembei kuuru ta tipot ndemeene ma imilmil kat, mi leleene na tinŋinjanana. ✧

24 Sombe itijan kanda koi bizin toso sua mi kaljan ambai piti, na tendemeere zin pepe.

✧ 26:23: Mt 23:25

Pa ɽgar sananɽjana sa ko imbotmbot la lelen.

²⁵ Tana kom koi sa isombe ikam sua ambaiɽjana pu, na kan la sua kini pepe.

Pa ɽgar sananɽjan boozomen ta ko imbotmbot la leleene.

²⁶ Ngar sananɽjana ta imbotmbot la leleene na, ni irao iswe na som. Iturkewe.

Tamen kaimer, ɽgar kini sananɽjana mi pakaamɽjana kini ko ipet mat ma tomtom tiute. ✧

²⁷ Tomtom ta so ikel naala pizin wal pakan, nako itunu itop sula.

Mi tomtom ta so ipatimbil pat bekena ipasaana waene bizin pakan, inako pat tana ipili. ✧

²⁸ Tomtom ta so iurur koi pizin tomtom, nako ikam sua pakaamɽjana pizin bekena ipasaana zin.

Mi zin wal ta kwon imbesmbeeze piti sorok na, tere iti pizin. Pa zin ko tipasaana iti.

27

¹ Koronɽ tabe kam pa kaimer i, na pakur itum pa pepe.

Pa mbulu tabe ipet i, ina nu ute som. ✧

² Sombe wal pakan tiwe kwom mi tipakuru, ina ambai.

Mi nu na, kam mbulu pakurɽjana ma wit itum urum pepe. Pa ina mbulu ambai som. ✧

³ Pat ma magargaara na, koronɽ patanɽan. Tabaada na, ipata.

✧ **26:26:** Lu 8:17 ✧ **26:27:** Mbo 7:16, 9:16, 57:6 ✧ **27:1:** Lu 12:9-10; Yems 4:13-15 ✧ **27:2:** 2Kor 10:12,18

Mi wal kankaanajan ta tizorzooro na, ta kemberena. Sombe tipagesges iti, ina patanana biibi kat be tabaada.

⁴ Mbulu ki ketende malmal mi ketende ibayou kat, ina ambai som. Pa sombe tomtom tipas ketende, inako tumunai zin som, mi teseseeze matan.

Tamen mbulu ki matanda mburmbur, ina sananana ma ilip. Re sombe tomtom toro imbuuru ila ki waene, ko rao mender su kereene uunu? Som! ✧

⁵ Waende sa isombe ikam noobo mbulu mi iti tuur kat leleene pini, na tamaane pepe.

Mbulu ki tozzo katkat sua pizin tomtom mi tapazalzal zin, ina ambai ma ilip.

⁶ Kom koi, ni irao ikam mbulu ambaimbainan boozomen pu, bekena ipakaamu mi ikam lelem.

Mi torom nonoono ta iurur kat leleene pu, na ni ko iyaamba katu mi ipazalu. ✧

⁷ Tomtom ta so ikan kini ma kopoono bok, nako leleene be ikan kini mini som. Koron ambainana kat tommini kembei bigil suruunu, ni ko leleene pa som.

Mi tomtom ta so peteli, na irao ipeleele kini sa na som. Kini sananana tommini, ni ko leleene pa mi ire kembei kini namutjana.

⁸ Tomooto ta so izem ruumu mi wal kini ma timboren, mi ila ma iwwa le sorok,

✧ **27:4:** Tut 6:34 ✧ **27:6:** Mbo 141:5; Tut 15:31, 28:23; Mt 26:49-50

ni kembei man ta izem ngini kini raama lutuunu
bizin ma timbot, mi irie ma ila lene pa lele
pakaana toro.

⁹ Ngere mi koron pakan ta kuzinjan na, sombe
tusuulu kulindi pa, ina ikamam ti ma nindi
se mi lelende ambai.

Mi torondo bizin ta kembena. Sombe tiuulu iti pa
ngar ambaimbaijan pakan, ina ikam ti ma
lelende ambai.

¹⁰ Itum torom bizin zijan tomom toroono bizin na,
pizil ndemem pizin pepe.

Mi sombe patanana sa indeenju mi tonmatizij ku
timbotmbot molo, na la kizin pepe. Konjuru
zin wal ta timbotmbot koloujana pu na. Pa
zin ko tikam ulaaja biibi pu ma tilip pizin
tonmatizij ku nonoono. ✧

¹¹ O lutun, motom ingal be swe ngar ambaijana
men pizin tomtom. Naso kam ma lelen
ambai.

Mi zin wal ta tigiibi sua repiilijana pio, sombe tire
mbulu ku, nako sua kizin imap.

¹² Tomtom ta so le ngar, na irao iur itunu ila za-
aba kwoono sorok na som. Sombe ikilaala
kembei patanana be ipet, na lonja men mi iru
zaala be iko pa.

Mi zin wal ta len ngar biibi som na, tila men. Tabe
tindeenje patanana. ✧

¹³ Waem sa, sombe imbuk sua pa tomtom toro ta
ni iute i som na ma iso: "Sombe nu rao be
kot mbun ku som, na nio ko anmender pu mi

aŋkot.” Ina ni ikam mbulu kankaanaɽana kat.

Tana sombe ni iso pu be kam mbulu raraate men pini, na ndemeeri pepe. So pini be ikam koronɽ kini pakan ma imar imbot ku. Beso ni ikot som, to koronɽ kini tana iwe lem.

14 Sombe waem sa ikenne, mi mbenɽbenɽana mi nu la kini ma kalɽom izalla mi kam mankwono pini, ko leleene ambai? Som.

Ko kam ma keteene malmal kembei ta piri sua sananɽana pini.

15 Sombe kusindi bizin tinoknok zoroɽana mi tiŋoŋooŋo, inako tikam ma mbotɽana kiti isaana,

kembei ruumu ta ka kooto sumbunsumbun, mi yaŋ itoptop su ruumu leleene na. ✧

16 Zin moori ta kembei, tayaraama zin, na tarao som.

Ina kembei totoombo be tetege miiri, som koronɽ sipirpirɽana.

17 Sombe totwooro buza, na tere ka pail ta tiurpe pa ain na. Pa ain men ta irao ikam uraata pa ain.

Mi ina raraate men piti tomtom. Bela taparuluulu iti pa nɽar mi taparpazalzal ti, tona takam ma mbulu kiti iŋgeeze.

18 Tomtom ta so imborro kat ke fik, nako ikan ka ŋonoono.

✧ 27:15: Tut 19:13

Mi zin mbesoonjo ta kembena. Sombe timboro kat uraata ta zin bibip kizin tiur la naman, nako zan iwe biibi. ✧

19 Iti sombe lelende be tere rungundu, na titiiri itundu ila yok.

Mi sombe lelende be tuute iti tomtom pareinanda, na tere mbulu tau tomtom tikamam piti na. Pa ina iswe iti.

20 Meetenana ikam wal boozomen kek. Tamen imap zen.

Mi iti tomtom ta kembena. Takam lende koron boozo kek. Tamen toso: “Ingi irao zeen.” ✧

21 Tomtom tinnenne gol ma silba, bekeni tiute: Gol ma silba tana ambainan som sananjan?

Mi iti tomtom ta kembena. Sombe tomtom tipakur ti, tona teswe itundu: iti pareinanda.

22 Wal kankaananan ta tizorzooro na, tirao be tizem mbulu kizin tallinana na som.

Sombe tupun zin ma rungun isaana, ina tomini irao ikam zin ma tizem na som.

Matanda ingalngal uraata kiti. Naso tombot ambai

23 Motom pizin mbili ku mi mboro zin ma timbot ambai.

24 Pa pat ma koron ku pakan ko irao imbot ma alok na som.

Mi king zinan zin bibip pakan ta kembena. Ko irao tikam peeze ma alok na som.

25-26 Tana ndemeere zin pepe. Mboro kat zin mbili ku. Beso mbutmbuutu ise pa abal zilanziljan, mi mazwaana ki yembutjana

✧ **27:18:** Un 39:2-4; Mt 25:21; Lu 12:42-44; Yo 12:26; 2Tim 2:6

✧ **27:20:** Tut 30:15-16

ipet, mi tomtom tiur mbutmbuutu ilae pizin mbili be tikan, na mbili ku tana ko tipeebe ma boozo.

Mi sipsip ma mekmek ku ko tiwe zaala pu be kam lem mburu, toono, ma koron pakan.

²⁷ Nu ko irao kam ngomo pa tui kizin mekmek ku, mi niomnan wal ku mi zin mbesoonjo moori ku kombotmbot se ka pat.

28

¹ Wal sananjan mbulu kizin, ta ipakoikoi zin. Tana tomtom tiketoto zin som, mi tikowo len sorok.

Mi wal ndeejan na, timototo som. Timendender mboljana kembei ta laion.

² Lele sa, sombe ka tomtom bizin wal zor-zoronan, nako tizirziiri zin peeze kan kizin koloujana koloujana.

Mi tomtom ta so le ngar ambainana mi ikilaala mbulu ingoi ta ambai ma ilip, nako ikam ma koron ta boozomen iloondo ambai. ☆

³ Biibi ta so ikototo zin wal sorrokjan, ina ni kembei yanpat ta isu mi ipasaana kini.

⁴ Zin wal ta tipakurkur zin wal sananjan na, tiswe kembei tipizil ndemen pa tutu ki Anutu kek.

Mi zin wal ta matan ingalngal tutu kini mi titoto, na tikamam uraata be tikoto zin wal sananjan.

⁵ Wal sananjan tikilaala mbulu ndeejanana som. Mi zin wal ta tikamam kinkiini be tiute Yooba mibe timbot koloujana pini na, tiute mbulu ndeejanana ma imap.

☆ **28:2:** Tut 8:15-16, 29:4

6 Tomtom sorokɽana ta so ipa pai kini ma ambai men,
na ilip pizin mbio uunu ta tipaɽobɽoobo pa zaala ambaiɽana na. ✧

7 Sombe lutundu bizin matan ingalɽgal tutu mi titoto, ina iswe kembei ɽgar kizin ipet kek.
Mi sombe pikin sa igabgaaba zin wal tau tiwirri pat ma koron kizin pa koron soroksorok men, ina ni ipamiaɽ tamaana.

8 Sombe tomtom tikam mbun mar kiti, na toso pizin be tipekel raama gegeene biibi pepe.
Pa pat ta so tondou pa zaala ta kembei, na Anutu ko itatke piti, mi ikam pizin wal ta tikam-pewe zin wal sorrokɽan na. ✧

9 Tomtom ta so izezeeze talɽana pa tutu,
na Anutu ko leleene be ileɽ sunɽana kini ri sa som.
✧

10 Tomtom ta so ipakamkaam zin wal ndeenɽan mi iyaryaaru zin be tito zaala sananɽana, nako itop la itunu kilis kini.

Mi zin wal ta so tipa pai kizin ma ambai men, nako tikam len matamur ambaiɽana. ✧

11 Zin mbio uunu nin se ma tindemeere sorok kembei zin len ɽgar biibi.

Tamen zin wal sorrokɽan ta ɽgar kizin ipet kek na, tikilaala mbulu ta zin mbio uunu tikamam.

12 Sombe wal ndeenɽan tilip pa kan koi bizin, na tomtom lelen ambai kat mi menmeen zin biibi.

✧ **28:6:** Tut 19:1 ✧ **28:8:** Kam 22:25 ✧ **28:9:** Mbo 66:18; Yo 9:31 ✧ **28:10:** Tut 26:27; Mt 15:14; Ibr 6:12

Mi sombe wal sananjan timanja be tikam peeze,
na tomtom tiru zaala be tike pizin. ☆

13 Tomtom ta so iwatkaala sanaana kini, na mboti
kini ko irao ambai kat na som.

Mi sombe tomtom sa iswe sanaana kini mi izem,
nako Anutu leleene isaana pini mi imunai i.
☆

14 Tomtom ta so imototo Anutu mi mataana
ingalngal itunu, nako leleene ambai mi kam-
penjana ki Anutu imbotmbot se kini.

Mi tomtom ta so ngar kini imbolmbol se pa mbulu
ki zorojana, na ni ko indeenje patajana. ☆

15 Sombe tomtom sananjana sa ikamam peeze mi
ikototo zin wal sorrokjan,
ina ni kembei laion ta kaljaana izalla, o bea ta
ilonloondo ma ila be ikan tomtom.

16 Biibi sa isombe ikototo sorok zin wal ta timbot la
ni kopo mbarmaana, ina iswe i kembei ngar
kini ipet zen.

Mi sombe biibi sa iurur koi pa mbulu ki
watkejana, na ni ko imbot ambai su toono
ma molo. ☆

17 Tomtom ta so ipun tomtom toro ma imeete, na
kaimer ko irao mbuleene su kat na som.

Ko imototo mi leleene ipata pa mbulu kini tana ma
irao meetejana kini.

Mi ko irao ikam le gaabjana sa be ipomboli na
som. ☆

☆ **28:12:** Tut 29:2 ☆ **28:13:** Mbo 32:3-5; 1Yo 1:9 ☆ **28:14:** Tut
14:16 ☆ **28:16:** Tut 29:4 ☆ **28:17:** Un 4:14, 9:6; Kam 21:12-15

- 18 Tomtom ta so ipa pai kini ma ambai men, nako Anutu itatke i pa patajana kini.
Mi tomtom ta so ipanjobnoobo pa zaala ambainana, nako molo som to imeete ma isula lene Andewa. ☆
- 19 Tomtom ta so ikamam uraata pa toono kini, nako irao kat pa ka kini.
Mi zin wal ta tilala pa koron sorokorok ta nonon somjan i, nako tisu ma timbot noobo kat.
- 20 Tomtom ta so izzo sua nonono men mi itoto sua kini mbukjana, nako indeenje kampana biibi.
Mi zin wal ta gorgori tirru zaala pakaamjana sa be karau men mi tindou len koron boozo, na Anutu ko irao ileele zin na som. Zin kola tire kadoono pa mbulu kizin. ☆
- 21 Sombe iti lende uraata be tiurpe patajana kizin tomtom, mi talae kizin wal pakan, ina mbulu ambai som. Bela takam mbulu raraate men pizin wal ta boozomen.
Tamen zin bibip pakan ta titirtiiri sua i, sombe tomtom tikam len koron rimen nonono, nako tilae kizin mi tiuulu zin pa sua kizin.
☆
- 22 Zin wal ta matan konjan na, tirru zaala be karau men mi tindou len koron boozo.
Mi tikilaala som. Zaala ta titoto na, kaimer ko ikam zin ma tisu ma timbot noobo.
- 23 Nu sombe yaamba tomtom sa beken pazali, na kaimer ni ko leleene ambai pu ma ilip pizin wal ta kwon imbesmbeeze pini sorok na. ☆

☆ **28:18:** Tut 12:13 ☆ **28:20:** Tut 20:21, 21:5; 1Tim 6:6,9

☆ **28:21:** Tut 24:23 ☆ **28:23:** Tut 9:8, 27:5

24 Tomtom ta so ikam kuumbu pa tamaana ma naana, mana kaimer isu mi iso: “Nio ankam ŋoobo mbulu sa som.”

Na ni kembei igabgaaba zin wal ta tikamam zigzik na. ☆

25 Zin wal ta matan koronjan na, tipasansaana tomtom lelen, mi tikamam ma ŋonji iwedet.

Mi tomtom ta so ipase pa Yooba, nako imbot ambai mi itum kat.

26 Tomtom ta so ipase pa itunu, na ikankaana kat.

Mi tomtom ta so itoto zaala ki ŋgar ambaijana, na patanjana sa ko irao ipasaana kati na som. ☆

27 Tomtom ta so irairai koronj kini pakan pizin wal sorrokjan, nako irao iru zalaana pa koronj sa som.

Mi tomtom ta so irre zin men, mi iuluulu zin som, nako tigiibi sua sananjan boozo pini. ☆

28 Sombe wal sananjan timanga be tikam peeze, na tomtom tiru zaala be tike pizin.

Mi sombe wal sananjan timeete ma tila len, inako zin wal ndeenjan timasak ma tiwe boozo. ☆

29

1 Tomtom ta so imbelmbel sua pazaljana lenjana, mi tamen inoknok men zorojana,

nako lwoono sa to patanjana biibi ipasaani. To zaala sa be imbot ambai mini na som.

2 Sombe wal ndeenjan timasak ma tiwe boozo, to tomtom menmeen zin mi lelen ambai kat.

☆ **28:24:** Tut 19:26; Mt 15:4-6 ☆ **28:26:** Tut 3:5,7; 1Kor 3:18-20

☆ **28:27:** Mbo 109:15-16; Tut 19:17, 22:9 ☆ **28:28:** Tut 11:10, 29:2

Mi sombe wal sananjan tikamam peeze, na tomtom lenen ipata mi tikaranesjeze.✧

³ Pikin sa, sombe leleene ilip be ikam le ngar ambaijana, nako ikam ma tamaana leleene ambai kat.

Mi pikin ta so igabgaaba zin moori zaala lwoonokan, nako ipasaana koron ki tamaana.✧

⁴ King ta so ikamam mbulu ndeenjan men, nako ipombol zin tomtom be tikam mbulu ambaijana, mi lele kini imbot ambai.

Mi king ta so mata koronjan mi isombe tomtom tingiimi i, tona iuulu zin, nako ikam ma lele kini isaana.✧

⁵ Tomtom ta so kwoono imbesmbeeze pa waenetro,
na iurpewe kilis pini be ikeeni.

⁶ Zooronjan kizin wal sananjan ko iwe kilis pizin mi ipasaana zin.

Mi wal ndeenjan na, zin lenen ambai men mi tilonloondo ma tila pa zaala ambaijana.

⁷ Wal ndeenjan tikamam ngar biibi pizin wal sorrokan, mi lenen be tikam noobo zin som.
Mi wal sananjan na, tikamam ngar pa koron ta kembei som.

⁸ Zin wal ta tipakurkur zitun mi tirepilpiili ngar ambaijana na, tipesese zin tomtom be tipasaana kar.

✧ **29:2:** Kam 2:23-24; Tut 11:10, 28:12,28 ✧ **29:3:** Tut 10:1, 15:20, 27:11; Lu 15:13-30 ✧ **29:4:** Tut 16:12, 28:16

Mi zin wal ta len ngar ambainjana na, tipalum-
luumu tomtom lelen bekena keten mal-
maljana kizin imap.

⁹ Tomtom ta le ngar ambainjana na, isombe ipa-
mender tomtom kankaanajana sa pa sua,
nako tomtom kankaanajana tana kaljaana izalla
mi ikam sua repiilijana boozo pini. Irao iur
niini na som.

¹⁰ Zin wal ta tipa pai kizin ma ambai men na, wal
ta tikamam zaaba pizin tomtom tiurur koi
pizin.

Mi wal ndeenjan na, tikamam kinkiini be tiuulu
zin ma timbot ambai.

¹¹ Wal kankaanjan ta tizorzooro na, tirao be ti-
yaraama keten malmaljana kizin som. Tiz-
zwe ma imbot mat.

Mi tomtom ta le ngar ambainjana na, ni iyaram-
raama itunu.

¹² Tomtom peeze kana sa isombe ileljen la sua
pakaamjana,
na wal uraata kan kini ko timap ma tiwe wal
sananjana.

¹³ Wal sorrokjan mi zin bibip ta tiseeze tomtom
matan na, zin raraate som. Mi koroj tamen
ta ilup zin:

Yooba ipayaryaara zin mi ikiskis zin, ta timbot
matan yaryaara.*

¹⁴ King ta so iurpewe patanjana kizin wal sorrokjan
ma indendeenje men,
na peeze kini ko imbol ma imbotmbot.

* **29:13:** Mt 5:45

15 Sombe tabalis zin tomtom mi tapazal zin, nako tikam len ngar ambainjana.

Mi sombe tezem pikin sa ma inoknok mbulu sananjana, na kaimer ni ko ipamian naana.*

16 Sombe wal sananjan timasak ma tiwe boozo, na mbulu sananjana ko ipet ma iwe biibi.

Tamen kaimer wal ndeenjan ko tire kat ki matan ta kembei: Wal sananjan ko tisu ma mburan imap.

17 Pazal lutum. Naso lelem ipata som mi mbotm-bot raama menmeenu.

Pa ni ko ikamu ma lelem ndabok kat.

18 Sombe Anutu kwoono bizin tizzwe sua kini som, nako tomtom timanja mi tikam mbulu bozboozo. Pa koron sa be iyaraama zin mini som.

Mi tomtom ta so mataana ingalngal tutu ki Anutu mi itoto, nako leleene ambai mi kampejana ki Anutu imbotm-bot se kini.

19 Nu sombe so sua men pa mbesoŋo ku, nako rao urpe mbulu kini na som.

Nonoono, sua ni ileŋleŋ. Mi ko irao ikan la na som. Bela nu balisi, tona ileŋ la kaljom.

20 Wal kankaananan ta tizorzooro na, ipata pizin be titooro mbulu kizin.

Mi tomtom ta so ikam kat ngar som, mi iwirri sorok sua, nako ipata kat pini be itooro mbulu kini.*

21 Sombe mbesoŋo ku nanjanjana mi kwom ikanani pa uraata som,

* 29:15: Tut 13:24, 22:6,15, 23:13 * 29:20: Tut 26:12; Yems 1:19

na kaimer ni ko irao ikam kat uraata som, mi ikam patajana pu.

22 Tomtom ta so keteene bayoujana, nako ipeyei noni boozo,
mi itunu ikamam sanaana boozo.

23 Mbulu ki tapakurkur itundu ko ikam ti ma kanda mianj.

Mi sombe tomtom sa ikototo itunu mi imbesm-beeze pizin tomtom, ina zaala tabe zaana iwe biibi.✧

24 Nu sombe gaaba tomtom toro pa mbulu ki kumbu, na ur itum ila patajana.

Pa kaimer, sombe tipamenderu, mi tiso pu be so kat sua nonono ila Anutu mataana, nako kam so? Pa sombe swe mbulu ku tana, nako tiur kadoono pu. Mi sombe watkaala, nako Anutu itunu keteene malmal pu mi ipasaanu.

25 Mbulu ki tomototo zin tomtom ko iwe kilis piti. Mi tomtom ta so ipase pa Yooba, na Yooba ko mataana pini mi imboro i ma imbot ambai. Irao koronj sa ipasaani na som.✧

26 Wal boozomen tirru zaala be tila tire zin peeze kan. Pa tiso ko zin tiuulu zin pa patajana kizin.

Mi tundu nonono na Yooba. Pa ni ta iuluulu kat iti pa patajana kiti.

27 Wal ndeenenjan lelen pizin wal sanannan ri sa som.

Mi wal sanannan ta kembena. Lelen pizin wal ta titoto zaala ambaijana na ri sa som kat.

✧ **29:23:** Tut 15:33, 18:12; Lu 14:11; 1Pe 5:5 ✧ **29:25:** Mt 10:28; Yo 12:42-43; Ngo 4:18-21

30

Sua pakan ki Agur

¹ Ingi sua ki Agur ta Yake lutuunu na. Ngar taingi, Anutu iswe pini.

Ni iso ta kembei: “O Anutu, nio niŋ isaana kek. Nonoono kat, ingi niŋ isaana ma mburoŋ imap kat.

² Nio ti, kembei tomtom som. Pa leŋ ngar ri sa som kat.

Wal boozomen ta timbotmbot toono na, ngar kizin ilip pio.

³ Nio, tipaute yo pa ngar ambainjana som.

Mi Anutu potomŋana na, aŋute kati som.

⁴ Lak, asiŋ ta isala saamba, mi isu mini be iso ka sua?

Mi asiŋ ta ikiskis miiri ila namaana keteene, mi iurur yaŋ ilala miiri tiene?

Asiŋ iur toono ka senŋaanja ta boozomen?

Ni zaana asiŋ, mi lutuunu zaana asiŋ?

Sombe nu ute, na so yo lak!

⁵ Anutu sua kini ta boozomen na, totoombo ma tikilaala kek: Ina nonono men.

Mi zin wal ta tipase pini be iporoukaala zin na, ni iwe siŋgiao pizin. ✧

⁶ Re: Kokena pagaaba sua ku ila raama sua kini, to ni iyaambu, mi tomtom tiso nu kwom pakamkaamŋom. ✧

⁷ O Yooba, koron ru ta nio leleŋ be aŋwi u pa.

Mazwaana ta aŋbotmbot su toono na, ruutu koron ru taingi pio pepe.

8 Mbulu boozomen ta pakamkaamɽan mi ɽonon somɽan na, ziiri ma timbotmbot molo pio. Mboro kat yo. Kokena leɽ koron som mi aɽbot ɽoobo, som leɽ koron boozo mete. Kam kon kini ta irao yo. ☆

9 Pa sombe leɽ koron boozo mete, nako aɽpizil ndemen pu mi aɽrepiilu ma aɽso: “Yooba, ni asiɽ?”

Mi sombe leɽ koron som mi aɽbot ɽoobo, nako aɽkam kuumbu mi aɽpamian Anutu tio za-ana.

10 La ki biibi sa ma ɽgal sorok sua pa mbesoono kini pepe.

Kokena mbesoono tana ileɽ, to isun Anutu be ipasaanu.

Pa nu uunu ku.

Wal pakan ta tembel zin kek

11 Tomtom pakan, zin tizunzun Anutu be ikampe nan bizin som, mi tigibgiibi sua sananɽan boozomen pa taman bizin.

12 Mi wal pakan na, tire zitun kembei mbulu kizin iɽgeeze men.

Tamen mbulu kizin pakan ta tikamam ki kenana na, sananɽana kat. Iɽgeeze som.

13 Mi tomtom pakan na, tipakurkur zitun, mi matan pasom waen bizin pakan ma tau!

14 Mi wal pakan na, kwon kembei ta buza. Sua kizin ipasansaana kat zin wal sorrokɽan ta timbotmbot raama patanana na,

☆ **30:8:** Mt 6:11; 1Tim 6:8

Pa tisombe tipambiriizi zin ma timap kat pa toono.

15 Wal pakan, zin kembei ta ndeeme i.

Pa gorgori tizzo ta kembei: “Kam leŋ koronɽ. Kam koŋ koronɽ.”

Koronɽ paŋ, ta gorgori tizzo ta kembei: “Inɽi amkam irao zeen.”

16 Koronɽ ta kembei: Meeteɽjana, zin moori ta kopon somŋan, toono ta ka yok somŋana mi ikerekere na, mi you.

17 Tomtom ta so mata pasom tamaana, mi irepilpili naana mi izarzoro la kalŋaana, na meeteɽjana kini ko ambai som kat, mi irao titwi i na som.

Putuunu ko imbot mat mi man aŋkor timar ma tipai mata kutuluunu mi tikan!

18-19 Mbulu tel ta tipa ndel kat.

Aŋkam ŋgar pa ma aŋrao som.

Mbulu ki manboŋ ta irie pa maŋaanaŋana na,

mbulu ki mooto ta iwwa se pat na,

mi mbulu ki woŋgo ta ikowo pa tai na.

Mi toro ta iwe paŋ pa na, ina mbulu tau zin nanɽan ma tamuriŋriŋ tikamam. Aŋkam ŋgar pa ma aŋrao som kat.

20 Mbulu kizin raraate kembei zin moori tau timololo ula ka tutu na.

Pa zin kembei tikan kini, to timus kwon ma tiso: “Niam ti amkam ŋoobo mbulu sa som.”

21 Mbulu paŋ ta iwedet su toono, mi tamen irao pa iti tomtom ŋgar kiti som.

Tere na, tumurur pa.

22 Ta na, mbulu tau mbesooŋo sorok iwe king.

Mi iwe ru pa na, mbulu tau wal kankaanaŋan timbot ambai mi tirao kat pa kan kini mi len koron.

23 To iwe tel pa na, mbulu tau moori sa iwoolo, mi tamen kusiini iurur leleene pini som.

Mi iwe paŋ pa na, mbulu tau mbesooŋo moori sa ikam moori ta imborro i na muriini ma iwe biibi pini.

24 Koron munmun paŋ ta timbotmbot toono, mi len ŋgar biibi kat. Koron ta kembei:

25 Ta na, moolo. Pa zin len mburan biibi som.

Tamen mazwaana ki zoŋ na, tikamam uraata biibi bekena tindoundou kan kini. Beso yaŋ imar ma lele isaana, to kan kini imbotmbot. Tiru zalan som.

26 Mi iwe ru pa na, moozo. Pa zin tomini len mburan biibi som.

Tamen gorgori tirru len lele be tike lela mi timbot ambai.

27 Mi iwe tel pa na, siizi pakan. Pa zin len king sa som.

Tamen sombe tipa, na tiparto zin mi tipa raraate men.

28 Mi iwe paŋ pa na, ŋgulon. Pa ina koron musaana. Irao tetege pa namanda.

Tamen timbotmbot lela ruumu bibip kizin king tomini.

29 Mi koron paŋ ta tizarra kan mbooro mi tiwwa. Tana lelende be terre lende.

30 Ta na, laion. Pa ni mburaana biibi ma ilip pa koronj boozomen ta tiwwa pa toono na.

Tana kosasa irao ikami ma iko na som.

31 Mi iwe ru pa na, man tatariigi ta iwwa.

To iwe tel pa na, mekmek.

Mi iwe paŋ pa na, king ta iwwa raama zin malmal kan kini.

32 Sombe nu kamam ngar be kam mbulu kankaanaŋana mi pakur itum, som lelem iurur pa mbulu sananŋana, na ambai be so sua sa pepe.

Maane men, mi zem ngar pa mbulu tana.

33 Sombe totooro tui, nako iwe bata.

Mi sombe tumbuulu tomtom sa kuzuunu, nako takam ma siŋ isu.

Mi sombe tapamalmal tomtom keten, nako takam ma malmal ipet!

31

Sua ki King Lemuel

1 Ingi sua ki King Lemuel. Ngar taiŋgi, Anutu iswe la ki Lemuel naana, mi naana kadoono ikam la kini.

2 O lutuŋ, nom ŋonoono ta nio i. Indeeŋe ta nu mbotmbot men lela koponj leleene na, aŋbuk sua pa Anutu be aŋuru ma we ni lene.

Tana kozo ngun talŋom pa sua tio ti.

3 Re: Kokena pasaana koronj ku pizin moori mi zem mburom pizin.

Pa ina zaala ta ipasansaana king boozomen ma tizanzaana pa i.

4 O Lemuel, motom ingal. Zin wal ta tika-
mam peeze na, yok mboljana irao ipasiksik
nguren na pepe.

5 Kokena tiwin, to matan mbeleele tutu ta imbot
patajana kek na,
mi tiurpe kat patajana kizin wal sorrokjan som.

6 Yok mboljana mi baen, ina king koron kizin som.
Ina koron kizin wal ta tikamam be timeete i, mi
zin wal ta lelen ipata kat ma timbotmbot.

7 Pa zin wal ta len koron som ma timbot noobo, mi
zin wal ta lelen ipata kat na, tiwinin beken
matan mbeleele patajana kizin.

8 Zin wal ta tirao be tiporoukaala zitun som
na, sombe tomtom tikam noobo zin, na nu
maane pepe. Manja mi so sua beken uulu
zin.

Zin wal ta timbotmbot raama patajana na,
mender pizin mi urpe patajana kizin ma
indeenje men.

9 Tana sombe tomtom timbotmbot raama
patajana mi tiru zalan na, nu maane pepe.
Manja mi so sua beken uulu zin.

Mender pizin, mi urpe patajana kizin ma indeenje
men.

Mbulu ki moori ambainana

10 Sombe tomooto sa lelene be iwoolo, mi indeenje
moori nonono ta ikamam kat mbulu, na ni
ikam le koron ambainana kat.

Zin moori ta kembei tilip pa pat milmiljan ta kan
kadon bibip i. Tamen zin boozo som. Ko
tendeenje zin la ki parei? ☆

☆ **31:10:** Rut 3:11; Tut 18:22, 19:14

11 Moori ta kembei na, kusiini ko irao ipase pini kat.

Mi ni ko iuulu kusiini be ikam koronj ndabok-bokɽan boozo. ✧

12 Mazwaana ta imbotmbot su toono, na ikamam mbulu ambainjana men pa kusiini.

Irao ikam mbulu sananjanana sa pini na som.

13 Ni moori nama mosjanana. Irao iurpe sipsip rumuunu mi koronj pakan ma iwe mburu be tomtom tizeebe zin pa.

Mi ni mata sejanana, mi ikamam uraata raama menmeeni.

14 Ni kembei woongo ta ilala lele molo mi ikamam koronj poponjan ma timar.

Pa ilala irru kini matakinja bekena ikam pa wal kini.

15 Mbenbenjanana mi ni imanganja be iteege you pa wal kini,

mi iurur zin mbesoonjo moori kini pa uraata.

16 Ni irru toono ambaimbainjan be injiimi ma iwe lene.

Mi injiimi toono tana pa pat ta ikamam pa uraata kini na, mi ipaaza ke baen isula.

17 Ni maoljanana som.

Ni moori uraatanjana.

18 Mburoonjo ta ni ikamam na, isipirpir som. Ire kembei iurur nonoono.

Mi lam kini na, imetmeete som. Pa ni ikamam uraata pa mbenj tomını.

19 Ni iurpewe koronj pakan be isese ma iwe mburu.

20 Mi iwelweele namaana mi irairai koronj pakan pizin wal sorrokjan.

✧ 31:11: Tut 12:4, 14:1

Mi zin wal ta timbotmbot raama pataɽana na tomini, ni iuluulu zin.

21 Sombe lele isaana, na ni irao ikam ɽgar boozo pa na som. Pa iparaɽraɽ wal kini len mburu pataaɽa kek.

Wal kini tizebzeebe zin pa mburu ambaimbaiɽan men.

22 Tana irao nin tekteege pa mbeɽ som. Pa ni iurpewe len mburu be tikototo zin pa.

Mi ni itunu na, izebzeebi pa mburu ndabokbokɽan ta kan mos ambaimbaiɽan na.

23 Tomooto ta so iwoolo moori ta kembei, isombe ila ma zijaɽ zin kolman tilup zin pa sua, nako tomtom len ɽger pini, mi tire i kembei tomtom ɽonoono.

24 Moori ta kembei, ni isese mburu ambaimbaiɽan mi ikamam ɽgomo pa.

Mi iurpewe pus bekena tomtom tiɽgiimi mi tila tikam ɽgomo pa.

25 Mbulu kini ɽgeezeeɽana ta iwe aigau pini, mi ikam ma tomtom tipakuri ma tiso ni moori ɽonoono.

Mi mbulu tabe ipet pa kaimer i, na ni imototo som. Pa mbulu pareiɽana ta so ipet, na ni ko imender mbolɽana.

26 Ni izzo sua raama ɽgar.

Mi ipaute wal kini be tiurur kat lelen pa Anutu mi zin tomtom.

27 Ni imborro kat ruumu kini.

Irao imbomboorene mi ikam mbulu kembei ta wal maolɽan na som. Ikamam kat uraata.

28 Moori ŋonoono ta kembei na, lutuunu bizin ko lelen ambai pini mi tipakurkuri.

Mi kusiini tomuni ko iwidit uruunu ma iso ta kembei:

29 “Moori boozomen tirao pa mbulu.

Mi nu na, lip kat pizin.”

30 Tana moori runḡun, som mbulu kizin pakan ta ikamam zin tomooto lelen, na takam ngar pa pepe. Pa ina koroŋ ŋonoono som. Imbot rimen mi imap.

Mi moori ta so imototo Yooba mi ilenlen la kalŋaana, to tapakuri. ☆

31 Pa ni ikamam kat mbulu. Tana iti tapakuri pa uraata ta ni ikamam na, mi tiwit uruunu ila iwal biibi matan, to indeeŋe.

☆ **31:30:** Tut 11:22

**Anutu Sua Kini Potomaxana
Genesis, Exodus, Ruth, Psalms, Proverbs, Jonah, and
The New Testament in the Mbula Language of Papua
New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Mbula long
Niugini**

Copyright © 1996 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Mbula

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2017-08-31

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023

a815c47a-4c36-5240-a396-70cbd5e9b593